

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG
for
MCMXXII

Redaktionsudvalg:

Rektor Willesen, Nykøbing F.

Lærer A. H. Bendsen, Bandholm.

Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested.

Manuskripter bedes sendt til sidstnævnte.

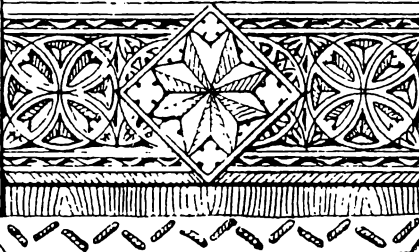
Opfordring:

Alle historisk interesserede, der husker gamle lolland-falsterske Børnelege, bedes venligst sende Beskrivelser af disse til Kommunalærer P. Maigaard, Hoskiersvej 12, Nakskov, der vil lade det indkomne Materiale gaa videre til Dansk Folkemindesamling.

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXX

1942

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for

OOOXXII

Indhold.

	Side
Direktør for Statens Museum for Kunst <i>Leo Swane</i> :	
Et Par Ord i Anledning af Udstillingen i Lolland-Falsters Stiftsmuseum 1940	1
Kommunelærer <i>Frovin Jørgensen</i> :	
Orla Lehmanns Tale i Nykøbing Falster den 30. Januar 1841 og Generalfiskalsagen imod ham.....	23
mag. art. <i>Ole Widding</i> :	
Fiskeriet ved Hesnæs i Selvforsyningsens Dage.....	50
Fhv. Skolebestyrer <i>H. F. Feilberg</i> :	
Peter Pedersen Feilberg, Farver i Nykøbing F. fra 1743 til 1765	68
mag art. <i>Sigvard Skov</i> :	
Valdemar Sejrs lollandske Lov om Manddrab.....	93
Fhv. Kommunelærer <i>C. Strandgaard</i> :	
Vandmøllen ved Stubbekøbing	98
Forfatterinden <i>Helene Strange</i> :	
Særslev-Mordet	105
Lærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Af Riseruppræsten Professor Henrik Christopher Glahns Breve	116
Gaardejer <i>L. Larsen Eske</i> :	
Gamle falsterske Spillemand	130
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Fra Sprogets Verden. Østlollandske Ord	141
<i>Smaastykker</i> :	
Grævlingen paa Lolland-Falster, ved <i>L. Kring</i>	146
Vor Frue Kirke i Nykøbing, ved <i>C. E. Dam</i>	149
Frængulvet, ved <i>Jens Wolsing</i>	150
Daabsdragter for 100 Aar siden, ved <i>Jens Wolsing</i>	150
Vejanlæg for 100 Aar siden, ved <i>Jens Wolsing</i>	151
Præsti aa Jenfæret, ved <i>Chr. Ringsing</i>	152
Fra gamle Dage, ved <i>Vict. Juul Petersen</i>	153
<i>Fra Bogverdenen</i> , ved <i>Sv. J.</i>	154
(Nykøbing F. Historisk Oversigt til Aar 1900. — Danmarks Naturfredningsforenings Aarskrift 1940—41. — C. C. Haugner: Lollands Oldtidsminder. — L. F. la Cour: Sogneraad og Amtsraad. — Kulturminder, udgivet af Selskabet for Dansk Kultur-	

	Side
historie. — Holger Hjelholt: Skriftprøver. — Anna Elise Møldrup: Gøisk Skrift. — Næsgaardsbogen 1940. — Rebekka la Cour Madsen: Et Slægtsminde. — J. Chr. Madsen: En dansk Landmandsgerning. — Næsgaardsbogen 1941. — N. Clausen-Bagge: Grundtvigske Banebrydere. — Chr. Sonne: Min Livsmelodi. — Asger Karstensen: Et Liv i Politik. — Helene Strange: Den sidste Sværke	
<i>Aarsberetning</i>	161
<i>Regnskab</i>	163
<i>Nye Medlemmer</i>	163

Et Par Ord i Anledning af Udstillingen i Lolland-Falsters Stiftsmuseum 1940.

Af *Leo Swane.*

Da Museets Formand havde accepteret den Tanke at fejre dets 50-Aars Jubilæum med en Udstilling af Billeder, udvalgt paa en Række Godser paa Lolland og Falster, viste de Godsejere, til hvem Henvendelse skete, en Beredvillighed til Udlaan, der gav et smukt Indtryk af deres Interesse for Museet i Maribo. Stor blev Udstillingen ikke, det var heller ikke Meningen, men den pegede dog paa det Faktum, at ogsaa Gaardene hernede endnu bevarer betydelige kunstneriske Værdier. I det følgende fremsættes nogle Bemærkninger om enkelte af Billederne.

Det ældste af Billederne paa Udstillingen er det, som fremstiller den udvalgte Prins og hans Hustru, Magdalene Sibylla, begge til Hest og med to Ledsagere (Fig. 1). Det tilhører Samlingen paa Orebygaard.

Skønt der er gjort ikke saa lidt for at kaste Lys over de Kunstnere, der har haft Forbindelse med den udvalgte Prins og hans Hof paa Nykøbing Slot, kan man ikke sige, at Resultatet af Anstrengelserne egentlig er straalende. Otto Andrup gav i 7. Bind af Kunstmuseets Aarsskrift en interessant Meddelelse om Kunstnerne ved Prinsens Hof og fremsatte den Tesis, at en Gruppe Billeder fra 1630'erne, fremstillende Christian IV eller hans ældste Søn med Følge, enkelte betegnet A. M., skulde være malet af Andreas Magerstadt. Denne Tesis har han selv siden ladet falde og aabenbart med god Grund. Der findes i hvert Fald ét signeret Billede af Magerstadt, Frederiksborgmuseets lille Portræt fra 1645

Fig 1. Ubekendt Kunstner, ca. 1640: Den udvalgte Prins Christian og Magdalene Sibylla.
(Lensbaron Rosenørn-Lehn, Orebygaard).

paa Købber af Christian IV i hel Figur, som Museet i 1922 fik som Gave fra Orebygaard; det er spidst og tørt malet, i en saadan Grad, at man med Sikkerhed kan sige, at det ikke kan skyldes samme Haand som de malerisk følsomme Billeder fra 1630'erne, til hvilke f. Eks. det lille Billede i Kunstmuseet hører, der viser den udvalgte Prins foran Nykøbing Slot og er betegnet A. M.

I Kunstmuseets Aarsskrift 1933—34 har Francis Beckett skrevet om den udvalgte Prins Christians Arkitekt og Maler Morten Stenvinkel, af hvem der findes et Antal Loftsbilleder paa Kronborg. Ham tilskriver Beckett ogsaa det store Billede paa Valdemar Slot af Christian IV og Prins Christian med Følge, ud fra paalidelige stilistiske Grunde, og en fri, formindsket Gentagelse af det paa Frederiksborg tillægger han den ubekendte A. M. Becketts Artikel har igen givet R. H. Brask Anledning til i Aarsskriftet 1935 at pege paa Kunstneren Adrian Muiltege, der dokumentarisk nævnes som den, der

har faaet til Opgave at kopiere et Arbejde af Stenvinkel. I Arkivsager er han første Gang fundet nævnt under Aaret 1637. Allerede F. R. Friis havde iøvrigt peget paa Muligheden af, at A. M. kunde være identisk med Adrian Muiltege. Andrup fastslaar derefter, i »Danmarks Malerkunst« 1937, p. 50, at A. M. maa være identisk med Adrian Muiltege.

Det er nu ikke let at tænke sig det lille, frisk behandlede, levende og virkningsfulde Billede i Kunstmuseet, bet. A. M., som udført af en Mand, der i væsentlig Grad var Kopist. Og det bliver ikke bedre, naar man til Kunstmuseets Billede føjer et andet, der er bet. A. M., Helfigursbilledet af Chr. IV, paa Rosenborg, det nærtstaaende Portræt sammesteds af Chr. IV til Hest foran Kronborg og endelig Rosenborgs Portræt af den udvalgte Prins til Hest foran Nykøbing Slot. De har samme friske Karakter og for de to sidste gælder det, at et Inventar fra 1696 angiver dem som malede af Stenvinkel; denne Opgivelse kan man jo ikke uden videre skyde til Side, og accepterer man den — som Andrup gør i »Danmarks Malerkunst« for Rosenborg-Billedernes Vedkommende — maa man ogsaa gøre Skridtet helt ud og sige: Stenvinkel har malet Kunstmuseets lille Billede, for det skyldes ubetinget samme Haand som Rosenborgs udvalgte Prins foran Nykøbing.

Orebygaard-Billedet, som var paa Maribo-Udstillingen, fremstiller den udvalgte Prins og Magdalene Sibylla til Hest med Følge. De blev gift i Oktober 1634 og tog derefter Ophold paa Nykøbing Slot; det er sandsynligt, at Billedet er malet ikke ret længe efter. Prinsens Type er saa nært beslægtet med den, vi kender fra Simon de Pas' Stik 1635 efter Maleri af Morten Stenvinkel, at man ikke kan regne med stor Tidsforskel, og det aldeles nydelige Portræt af Magdalene Sibylla viser hende aabenbart en Del yngre end f. Eks. paa det store Dobbeltportræt af van Mander paa Frederiksborg, fra ca. 1642. Ejendommelig er Modsætningen mellem den fine, næsten miniatureagtige Behandling af Ansigterne og Dragterne og saa den yderst skematiske Behandling af Hestene; om flere Hænder har arbejdet med Billedet maa staa hen, men man kan pege paa, at den tørre Behand-

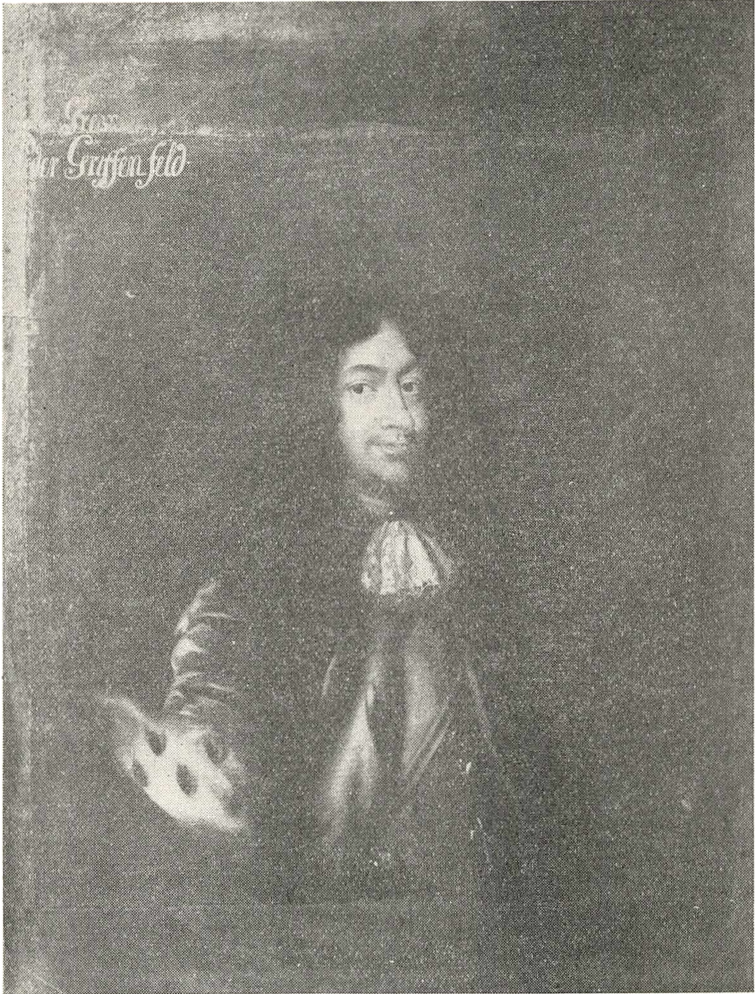

Fig. 2. Ubekendt Kunstner, ca. 1675: Peder Griffenfeld. (Lensgreve Niels Kragh-Juel-Vind-Frijs, Halsted Kloster).

ling af Prinsens Ridedyr genfindes i hans Hest paa det ovenfor nævnte Frederiksborg-Billede, der er en Gentagelse efter det store paa Valdemar Slot.

Dette Billede fra Orebygaard har ført os ind i en Række uløste Spørgsmaal, som fortjente engang at redes ud, saa

vidt muligt — ved Hjælp af de faa faste Holdepunkter og en grundig stilistisk Undersøgelse.

Fra Halsted Kloster var til Udstillingen udlaant et Portræt af Griffenfeld (Fig. 2), et Brystbillede, der nærmer sig Halvfiguren, firkantet men malet som oval. Det fremstiller den berømte Mand i den korte Periode, da han stod paa sin Magts Tinde, omkring 40 Aar gammel. Han er blaa Ridder, derfor er Billedet udført efter 1673, det er før 1676, da han styrtedes. Billedet, der er gengivet i Danmarks Adels Aarvog 1922, har hængt paa Stensballegaard, hvor det i 1902 nævnes i danske malede Portrætter, og det kunde af den Grund være nærliggende at tilkende det en særlig Betydning — Stensballegaard tilhørte jo i sin Tid Griffenfelds Datter og Svigersøn, Baron Frederik Krag. Men havde Billedet haft en saa god Proveniens, kunde man vel ogsaa vente, at det havde haft en særlig Kvalitet, hvad der ikke er Tilfældet. I kunstnerisk Værdi staar det langt fra paa Højde med det udmærkede Portræt af Griffenfeld, i en noget yngre Alder, der hænger paa Orebygaard, og man kan vel ikke betegne det som mere end Wuchters' Værksted; fra det er naturligvis adskillige Gentagelser af Griffenfeld-Portrætterne udgaaet. Men Karakteren af den malede Paaskrift, som Billedet bærer foroven: »Grev Peder Griffenfeld«, leder da ogsaa Tanken hen til de Navne, den berømte Samler Klevenfeld lod male paa sine Billeder, og man kan maaske identificere Portrættet med det, som solgtes paa den store Auktion i 1777 over hans Samling som Nr. 296: Peder Griffenfeldt med Peruqve, Original. Dets Pris var 5 Rdl, ikke noget imponerende Beløb — men paa samme Auktion solgtes f. Eks. Frederiksborgmuseets store Selvportræt af Karl v. Mander med Hustru og Moder for 12 Rdl.

Med de to her omtalte Billeder fra 1600-Tallet har vi endnu befundet os i den Periode, da Kunsten i Danmark i Hovedsagen var præget af nederlandsk Indflydelse; det tredje Billede i Rækken fører os ind i en hel anden Verden. Der er fransk straalende Festivitas i Portrættet fra Lungholm af Anna Weylin de Bertouch med hendes tre Børn (Fig. 3); man kan ved Betragtning af denne graciøse og muntre Komposi-

Fig. 3. Ubekendt Kunstner, 1707: Anna Weylin de Bertouch.
(Baron R. Bertouch-Lehn, Lungholm).

tion ikke lade være med at sende en Tanke til den store franske Portrætmaler Largillierre, der netop paa den Tid, da vort Billede blev udført, var i sin bedste Manddomsalder. Der hører fransk Esprit — eller en god Lærdom, hentet i Frankrig — til at forbinde Gruppen af Damen og hendes Børn saa yndefuldt, de smaa strømmer til hende og om hende som en levende Blomsterguirlande; alene den Elegance, Kunstneren lægger for Dagen ved Anbringelsen af saa mange Hænder rundt om i denne Kæde, er bemærkelsesværdig; for-

Fig. 4. B. Denner (1685–1749): Conrad Ditlev Greve Reventlow. (Lensgreve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow, Krenkerup).

resten er Hænderne nydeligt modelleret, man erindrer det franske Ord »potelé« og en nydelig Skitse af Langillierre, i hvilken han har samlet paa ét Lærred et helt lille Udvalg af fintformede Mands- og Kvindehænder.

Billedet er paa Bagsiden dateret 1707, og det er aabenbart autentisk, efter de tre Børns Alder at skønne, og siden det fjerde, f. 1709, ikke er med. Men desværre er der ikke nogen

Fig. 5. B. Denner (1685—1749). Vilhelmine Augusta Reventlow. (Lensgreve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow, Krenkerup).

Signatur, heller ikke er jeg i Stand til at bringe noget Navn i Forslag. Vilde man, efter det som ovenfor er sagt, spørge: Kan det ikke være Largillierre? maa Svaret sikkert blive et Nej. Der er i Billedets Behandling, ogsaa i dets brogede og forresten saa indtagende Kolorit, en vis Tørhed eller Haandfasthed, som er langt fra den fransk-flamske Kunstners Karakter; alene Placeringen af Rammeudsnittet i Baggrunden,

Fig. 6 J. S. Wahl (1689—1765): Dameportræt. Paa Bagsiden: „de Wahl pinxit Peintre du R (oy) a Coppenhagen 1749“. (Lensgreve Knuth, Knuthenborg).

lidt tungt og kejtet, fører os langt bort fra ham — for det slette Barnehoved til venstre maa man derimod ikke give Kunstneren, men en uheldig Restaurator Ansvaret. Jeg tvivler paa, at man kan finde Kunstneren mellem de i Danmark virksomme; snarere maatte der vel søges mellem én af de mange, der arbejdede for tyske Hoffer.

Der var jo ikke Overflod paa Kunstnere her i Landet — Tiden var forskellig fra nu! — derfor fandt Udlændinge en

Chance heroppe. De to Portrætter fra Krenkerup (Fig. 4 og Fig. 5) af Hamburgeren *Balthasar Denner* er dog ikke udført, mens han var paa Arbejdsrejse i Danmark 1719, men adskillige Aar efter, i 30'erne. De er begge meget karakteristiske ved den blege, visne Kolorit, der dog giver en dekorativ Holdning, og ved en ejendommelig Tilbøjelighed, der ofte kommer igen i hans Portrætter, til at bygge Ansigterne op med en let Skævhed eller Fortrukkethed.

Mens Denner kun kom paa flygtigt Besøg, slog *J. S. Wahl* fra Sachsen sig ned for bestandigt hos os og blev i Tiden før Pilo den førende officielle Portrætmaler. Han er Mod-sætningen til sin Efterfølger, tung og ofte ugraciøs, mens Pilo er levende og festlig, men man vilde gøre Wahl Uret, om man ikke ved Siden af de officielle Portrætter tog den Gruppe i Betragtning, hvor hans virkelige Evner kommer smukkest frem, de vægtige, kraftige Enkeltpotrætter, i hvilke han gør en Indsats baade i Karakteropfattelsen, i Formgivningen og i det koloristiske. Fra Kunstmuseet er et Par Portrætter af den Art velkendte, og Udstillingen i Maribo havde en fremragende Prøve paa dem i Halvfigursbilledet af en sortklædt ældre Dame (Fig. 6), udlaant fra Knuthenborg, paa Bagsiden signeret og dateret 1749. Midt op i Rokokoens Tidsalder finder vi her endnu den tungere tyske Barok i Stand til at yde et sagligt og smagfuldt Arbejde.

Paa de Godser, der saa beredvilligt stillede sig til Raadighed med Udlaan til Udstillingen, fandtes desværre ikke noget Billede af Pilo, der saaledes maatte savnes; men en ikke daarlig Erstatning var dog tre tidlige Billeder af hans Elev *Peter Als*, fra Knuthenborg. Det er først i de senere Aar, at Opmærksomheden rigtigt har samlet sig om denne Kunstner, og ikke mindst om hans Ungdomsproduktion fra den Tid, da hans Lærer udfoldede sine mest blændende Egenskaber, og hans Elev — omkring de 25 Aar gammel — af yderste Evne søgte at gøre ham Kunsten efter. Frederiksborgmuseet har efterhaanden faaet en Række Portrætter af Als fra denne Tid, Kunstmuseet erhvervede for nogle Aar siden Dobbeltbilledet af Guldsmed Fabricius og hans Kone, der giver et fortrinligt Begreb om denne morsomme Blanding

Fig 7. P. Als (1726—1776): Grev Eggert Christopher Knuth. Paa Bagsiden:
Peint par P. Als 1755. (Lensgreve Knuth, Knuthenborg).

af international Rokokostil og dansk Borgerlighed — og Portrætterne fra Knuthenborg ligger ganske paa samme Linie. De er alle tre signerede paa Bagsiden (overført til nyt Lærred), og de to Dameportrætter daterede 1752, Mandsportrættet 1755.

Der er ingen Tvivl om, at dette sidste (Fig. 7) fremstiller

Grev Eggert Christopher Knuth (1722—1776), det er samme Ansigt som paa et Portræt af ham paa Knuthenborg, malet en Snes Aar senere, da han var blevet Ridder af Elefanten. Af de to Dameportrætter forestiller det ene Grev Knuths Svi-germoder, Feltmarskalinde v. Numsen, dengang en Dame omkring de 47 Aar, med et Ansigt, der baade har Kraft og Klogskab, Egenskaber vi genfinder i Jens Juels Portræt af hende paa Frederiksborg, fra c. 1770, da hun er en 65 Aar gammel. Det maa indrømmes Peter Als, at han med al sin Penselbravour ikke har været blind for den psykologiske Opgave, Portrættet stillede ham; knap saa højt naaede han Aaret efter, da han udførte en let ændret Gentagelse, der i 1938 blev bortsolgt fra Løvenborg. At det andet af Als' Dameportrætter paa Knuthenborg fremstiller én af Feltmarskalindens Døtre, derom kan man ikke være i Tvivl, der er megen Lighed mellem Mor og Datter; O. v. Munthe af Morgenstjerne knytter, formodentlig med god Ret, Navnet Frederikke Numsen til det (i sin Bog om Michael Numsen, 1938). Ogsaa her er det paa en smuk Maade lykkedes Als at drage det menneskelige frem, det er ikke alene den straalende Opsætning, men ogsaa Billedet af en klog og livslysten ung Pige, der interesserer os.

Samme Aar har Peter Als ogsaa malet Søsteren Maria, der blev gift med Eggert Knuth; Billedet hænger ikke paa Knuthenborg, hvorfra der imidlertid til Udstillingen laantes et andet Portræt af hende (Fig. 8), uden Kunstnernavn. En Sammenligning med Als' Portræt viser stor Lighed, men det kan formodes, at Knuthenborg-Billedet gengiver hende nogle Aar ældre — da Als malede hende, samme Aar som hun blev gift, var hun kun 18 Aar gammel. Den Kunstner, der har udført Billedet paa Knuthenborg, arbejder paa en helt anden Maade end den unge flotte Peter Als, han er mere naiv og umiddelbar; men det er ikke nogen ringe provinsiel Maler, Billedet har megen Charme i Farveholdningen — det milde røde i Dragten med de smukke bløde Strøg; ogsaa Kompositionen er nydelig. Andreas Brünniche er i Regelen stivere, men det forekommer mig dog at staa ham nærmest; et Dameportræt i Privateje, der forestiller en C. R. og er signeret

Fig. 8. Ubekendt Kunstner, ca. 1750: Maria, Grevinde Knuth, født v. Numsen.
(Lensgreve Knuth, Knuthenborg).

af A. Brünniche og dateret 1752, har siden bestyrket mig i Henførelsen af Knuthenborgbilledet til denne Kunstner.

To Portrætter fra Skørringegaard fremstiller Kancelliraad Hans Jacobsen (Fig. 9) og Anna Cathrine Bernhoft Willumssen (Fig. 10); de er begge malede af Svenskeren *Johan Hörner*, signerede paa Bagsiden og daterede 1742. Disse i Farven meget brogede og i Kompositionen ret kejtede Portrætter

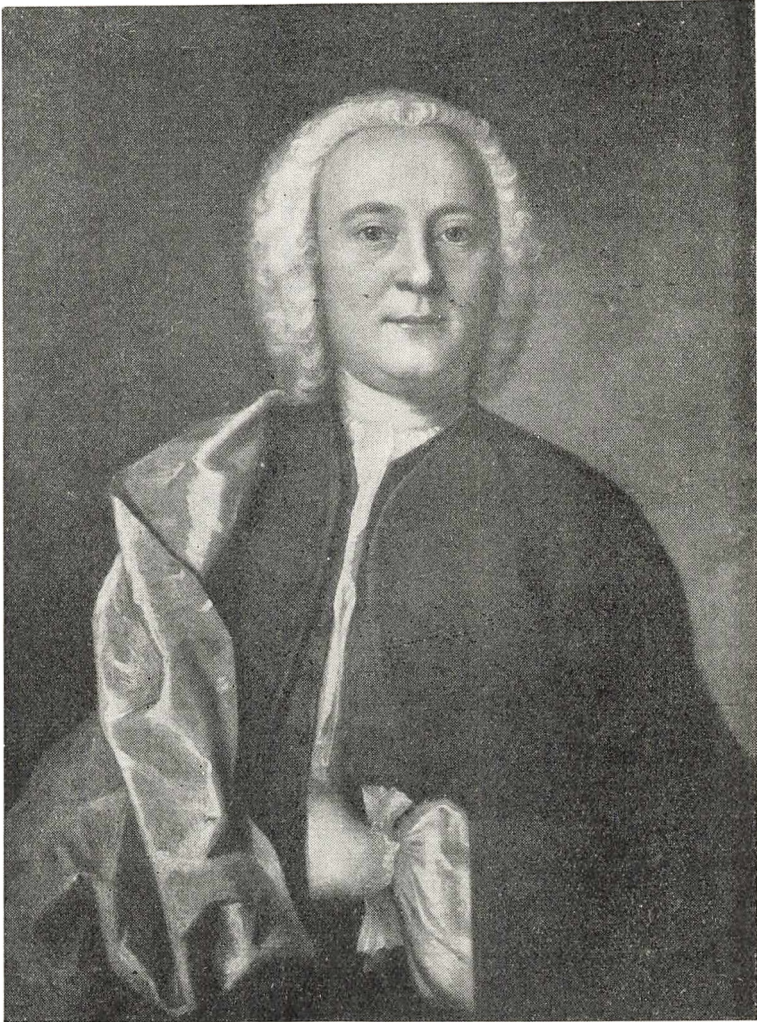

Fig. 9. Johan Hørner (1711—1763): Hans Jacobsen. Paa Bagsiden: „J. Hørner, pinx 1742^a.
(Hofjægermesterinde Dinesen, Skjerringegaard).

hører altsaa til Hørners tidlige Produktion, de er aabenbart nær beslægtede med Portrætterne af Herman Treschow og Anna Schelderup Arentz, som Wennberg afbilder og de viser os, hvor fast de Indtryk sad, som Hørner havde modtaget under sin langvarige Læretid hos J. H. Scheffel i Stockholm.

Fig. 10. Johan Hørner (1711—1763): Anna Cathrine Bernhoft Willumsen. Paa Bagsiden: J. Hørner, pinx 1742*. (Hofjægermesterinde Dinesen, Skjørringegaard).

— Ogsaa af en anden Kunstner nordfra bragte Maribo-Udstillingen et ikke før paaagtet Billede, nemlig af den i Finland, i Uleåborg fødte *Isak Wacklin*. Det er ikke noget fremragende Arbejde, men det har sin Interesse, fordi det paa Bagsiden er signeret og dateret 1749. Vi har ikke tidligere kendt noget Arbejde af denne finske Kunstner før 1753, da

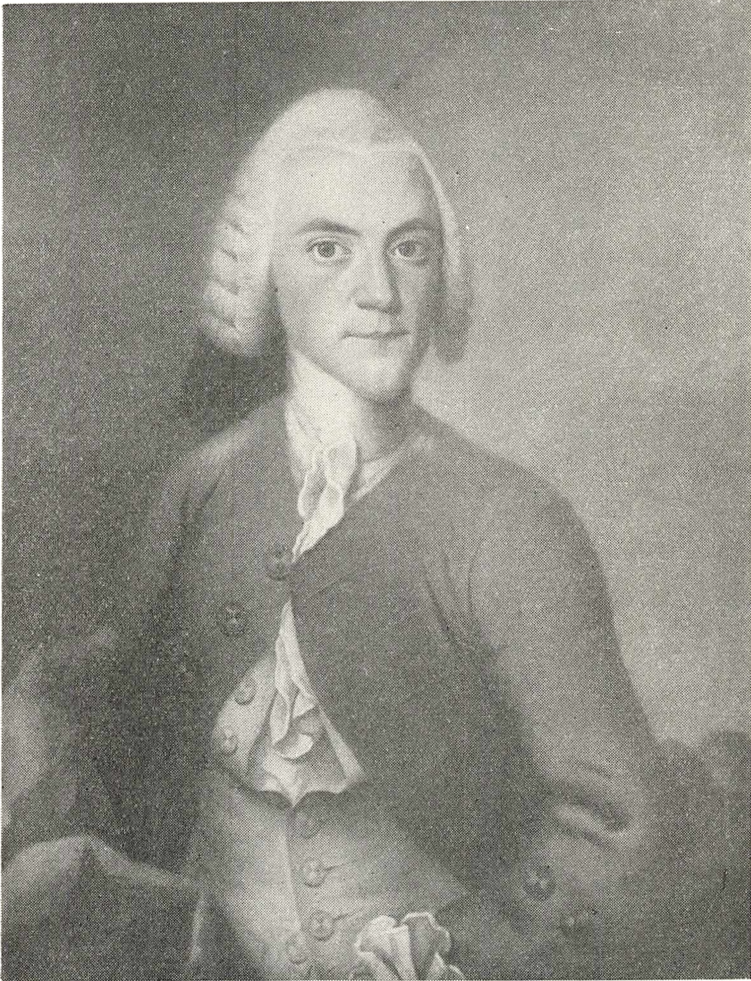

Fig. 11. Isak Wacklin (1720—1758): Landsdommer Jørgen Wichmand. Paa Bagsiden:
 „J. Wacklin 17 pinxit 49“. (Stamhusbesidder J. Wichfeld, Engestofte).

han udførte en Portrætgruppe af et ukendt Ægtepar, paa Frederiksborgmuseet. Dette og de senere kendte Billeder viser en Paavirkning fra Pilo, som vi ikke er istand til at finde i det nævnte Portræt af Landsdommer Jørgen Wichmand (Fig. 11), udlaant fra Engestofte til Mariboudstillingen. Det har nok en vis Lighed med de senere Arbejder — Mundens Tegning, Skyggeføringen — men ikke netop med det i dem, som

Fig. 12. F. (?) Hiordt: General G. Grüner. (Lensbaron Rosenørn-Lehn, Orebygaard).

peger mod Pilo. Andre maa imidlertid afgøre, om man af dette Portræts Stil kan sige noget om Wacklins tidligere Uddannelse.

Som et Kuriosum kan man betegne den lille Kopi, udlaant fra Orebygaard, efter Pilos Portræt af General Gustav Grüner (Fig. 12), nu paa Frederiksborg, udført efter 1751, idet

Fig. 13. Ubekendt Kunstner, 1760erne: Sophie Louise Grevinde Holck-Winterfeldt.
(Lensgreve Niels Krag-Juel-Vind-Frijs, Halsted Kloster).

Generalen bærer l'union parfaite, som han modtog i dette Aar. Kuriøst, fordi Billedet, skønt kun en Kopi, er signeret af en iøvrigt ukendt Kunstner *F(?) Hiordt*. Derimod knytter der sig megen Interesse til et Portræt fra Halsted Kloster af Grevinde Holck-Winterfeldt, f. Ahlefeldt (Fig. 13). Hun var født 1736, og man kan gerne tænke sig, at hendes Alder paa Billedet er

Fig. 14. Jens Juel (1745—1802): Sydlandsk Landskab. (Lensbaron Rosenørn-Lehn, Orebygaard).

omkring de 30 Aar; ogsaa Dragten og Kysen hører til Moden fra 60'erne. Billedet har lidt en Del i Tidens Løb, bl. a. ved Eftermørkning, men det har endnu en fin douce Farveholdning og en smuk Intimitet i Karakteropfattelsen; morsom er den kraftige Virkning af Lyset, der falder over Haanden og Vindspilleren fornedet i Billedets Hjørne; Tanken ledes her uundgaaeligt hen til Pilos senere Portrætter, der ikke kan have været den ukendte Kunstner fremmede. Hvem er han da? Jeg ser ikke, at der kan være Tale om andre end Peter Als, men rigtignok en anden Als end ham, vi traf i de tidlige Portrætter paa Knuthenborg. Han rejste jo med Stipendium til Italien og lærte i Rom af den klassiske Kunst og under nær personlig Omgang med Winckelmann ikke saa lidt om enkel stor Stil — og bagefter i Paris modtog han kraftige Indtryk af den franske Portrætkunst, der ogsaa kunde sige ham noget, ikke alene om malerisk Finhed, men ogsaa om Holdning og rolig Form. Denne gode franske Portrætkunst anes bag Billedet af Grevinde Holck-Winterfeldt, der iøvrigt

Fig. 15. Jens Juel (1745—1802): Christian Heinrich August Greve Hardenberg-Reventlow.
(Lensgreve R. Reventlow, Agerup).

i Detailler viser os Als' lidt tunge Pensel. I det store og hele tror jeg, at man kan placere dette Portræt som et af de fineste i Perioden forud for Juel.

Indenfor den senere Kunst frembød den lille Udstilling ikke særlig interessante Problemer, men nok Billeder af betydelig kunstnerisk Værdi. Det var dog godt at faa fastslaet (se

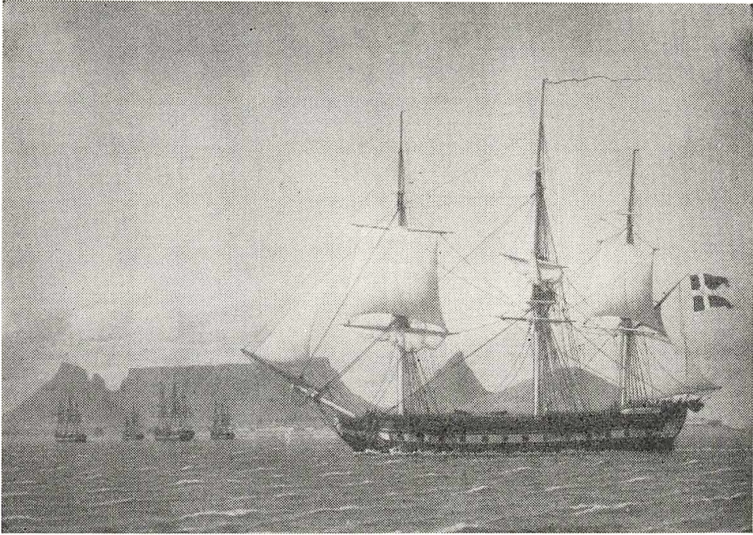

Fig. 16. C. W. Eckersberg (1783—1853): Marine. (Godsejerinde le Maire, Frederiksdal).

Kataloget Nr. 20), at Orebygaards Landskab fra Syden (Fig. 14) virkelig er af *Jens Juel*, eftersom der var blevet rejst Tvivl derom, Billedet kan simpelthen følges gennem Tiden lige tilbage til Kunstneren selv, fra Ejer til Ejer. I Portrættet af Grev Hardenberg-Reventlow (Fig. 15), fra Agerup, der er dateret 1797, har Juel endnu engang benyttet det gamle Kompositionsmotiv, som vi allerede kender fra hans Schweizertid, med den siddende Figur i hel Størrelse, i en henslængt, hvilende Stilling; kombineret med landskabelige Omgivelser har dette Motiv et aabenbart Slægtskab med engelsk Kunst. I 90'erne møder vi det hos Juel gentagne Gange i Forbindelse med en Interiørskildring, i Kunstmuseets Billede af Fru Gertrud Hage i en særlig smuk Udformning. Man kan ikke nægte, at Billedet paa Agerup savner den Ynde og naturlige Gratie i Kompositionen, som Fru Hage-Billedet har; bl. a. er det indlysende, at Figurens Dimensioner i det sidstnævnte harmonerer langt smukkere med Billedfladen, og at Figurens plastiske Holdning er langt finere. Alligevel har Agerup-Portrættet udmærkede Enkeltheder og navnlig er Interiøret aldeles overlegent malet.

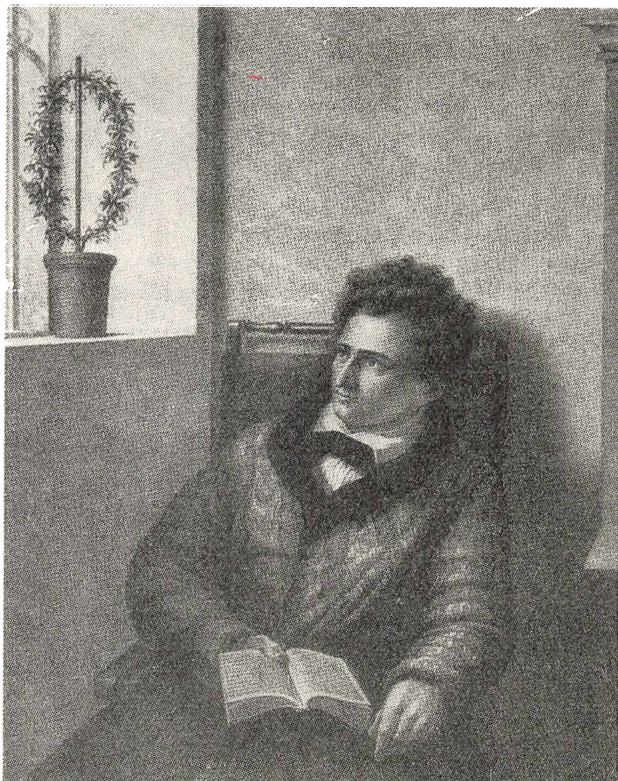

Fig. 17. Constantin Hansen (1804—1880): Udsigt over Campagnen fra Villa Mattei mod Albanerbjergene. (Kammerherreinde A. Tesdorpf, Pandebjerg).

Som en Tilføjelse til Kataloget kan tjene, at Folk, der er bedre orienteret end Katalogets Forfatter i geografiske Spørgsmaal, mener, at Kystbaggrunden i Marinen (Fig. 16) fra Frederiksdal — af *C. W. Eckersberg* — med Korvetten Galathea, skulde fremstille Egnene ved Kapstaden; det er et i Eckersbergs Produktion vistnok ganske usædvanligt Tilfælde, at han saaledes — maaske efter en Liøbhavers særlige Ønske — har forladt den sikre Grund, hans egne Øjne har set. Endelig skal *Constantin Hansens* Udsigt over Campagnen (Fig. 17), fra Pandebjerg, ikke være unævnt i en Omtale af Udstillingen, det hører til de fineste Billeder, danske Kunstnere har malet i Italien.

Fotografierne til denne Afhandling er stillet til Raadighed for Aarbogen af Statens kunsthistoriske Fotografisamling. Vi bringer saavel denne som Ejerne af Malerierne en hjertelig Tak for venlig Imødekommenhed.

Red.

Orla Lehmann i Fængsel (efter P. E. Lorentzens Litografi)

Orla Lehmanns Tale i Nykøbing Falster d. 30. Jan. 1841 og Generalfiskalsagen imod ham.*)

Af *Frovin Jørgensen.*

Generalfiskalen havde efter Kancelliets Ordre begæret Forhør over Orla Lehmann til Oplysning om hans Tale. Denne Undersøgelse var paa Grund af nogle Rygter blevet udvidet til ogsaa at omfatte Forhør paa Falster. Men Generalfiskalen var ikke blot Anklager, han var ogsaa Undersøgel-

*) Fortsat fra Aarbog 1941.

sens Leder, baade Part i Sagen og den, der var bestemmende med Hensyn til, hvor langt Undersøgelsen skulde strække sig, men uden Ansvar for nogen alsidig Undersøgelse af Sagen.

Mod denne inkvisitoriske Undersøgellesform havde Orla Lehmann protesteret i Forhøret den 25. Marts og paaberaabt sig den almindelige Justitssag (Akkusationsprocessen), hvor en Undersøgelsesdommer indtager den ledende Stilling og er ansvarlig for alsidig Oplysning, medens Aktor og Defensor fremskaffer det fornødne Materiale, hvorefter Dommeren dømmer, som den sædvanlige, ved Retspraksis stadfæstede Procesform, for den Slags Sager.

Ved at rejse til Falster anerkendte Orla Lehmann ikke denne Procesform, men ansaa det desuagtet for utvivlsomt, at han maatte være berettiget til »at reklamere sammes Konsekvenser«, hvorefter det ikke kunde nægtes ham at blive stedet for Forhør. Han anmodede derfor straks efter sin Ankomst til Nykøbing Forhørsdommerne om at genoptage Forhørene og give ham Lejlighed til at afgive Forklaring^t).

Imidlertid var Rygtet om Orla Lehmanns Ankomst ogsaa straks naaet til Byfoged Buntzen. Forskrækket over, hvad dette kunde medføre, søgte han ved Midnat Stiftamtmanden. Efter forgæves at have ringet paa her lykkedes det ham at komme i Forbindelse med Birkedommer Pontoppidan, hos hvem han laante en Vogn, hvori han næste Morgen Klokken halv seks kørte ud til Nr. Ørslev for der som tidligere nævnt at fortsætte Forhørene, som saa over Hals og Hoved blev afsluttet og indsendt til Stiftamtet²).

Paa Anmodningerne svarede først Byfoged Møller, senere Buntzen benægtende. De begærede Forhør var afsluttede, og de havde ingen Bemyndigelse til at indkalde til nye³).

Orla Lehmann besværer sig herover til Stiftamtet, først den 12., siden den 17. Marts⁴) i en meget skarp Skrivelse, hvori han anmoder Stiftamtet om at betyde Forhørsdommerne, at de har at rette sig efter Lov og Anordning og ikke efter, hvad der staar eller ikke staar i en administrativ Autoritets Ordre, samt, hvor vigtigt det er netop i saadanne politiske Sager, hvor den magistralske Autoritet er Part i Sagen, at hævde Dommerkaldets Uafhængighed. Nykøbing Byting er

Undersøgelsens rette Værneting, og der er man forpligtet til at modtage hans Forklaring. Endvidere ønsker han nye Vidner indkaldt og Udskrift af Forhørsprotokollerne.

Heroverfor hævdes af Modparten, at først, naar Undersøgelsen »i det hele« er afsluttet⁵), ifølge »Dagen«, naar Aktors Deduktion er fremlagt i Retten, kan det tilstedes den tiltalte at faa Udskrift af Forhørene og fremføre sine Vidner⁶). Og medens Orla Lehmann mener, at Nykøbing Byting er det Sted, hvor Ansvar for Undersøgelsen ligger, og man der er pligtig til at modtage hans Forklaring, er der paa den anden Side Uklarhed i dette Spørgsmaal; nogle mener, at Kriminelkammeret er det⁷); efter Generalfiskalens Direktiver kunde det synes, som om han selv vil være den ansvarlige.

Man lægger Mærke til de faktisk overordentlig graverende Beskyldninger, Orla Lehmann i ovennævnte Skrivelse retter mod det absolutte Monarkis Retsvæsen i Anledning af disse Uoverensstemmelser. De maa i nogen Grad ses paa Baggrund af de Oplysninger, Orla Lehmann sad inde med, som synes at tyde paa en temmelig stor Iver for at faa ham dømt. Han frygter for, naar Forhørenes Resultater forholdes ham, at han ikke skal faa Sagens rette Sammenhæng oplyst. Betragter man imidlertid Sagen lidt nærmere, dukker der endnu en Grund op, som kan have været medbestemmende ved Valg af saa skarpe Udtalelser. Vel var Aktionen i første Række rettet mod Personen Orla Lehmann, og hans Vinger saa man gerne stækket; men i dybeste Forstand har den haft større Maal, nemlig Knægtelsen af hele den unge Liberalisme, hvis »Skrivefrækhed« og dristige Optræden ogsaa i Ord var blevet Regeringen og ikke mindre Kongen meget ubehagelig. Hvad man ikke kunde overvinde paa anden Maade, det skulde slaas ned, Orla Lehmann *skulde* dømmes. Aktionen bliver da kun et enkelt Led i en fremadskridende Udvikling med Undertrykkelsen af baade Trykke- og Talefriheden som Maal (Orla Lehmanns Sag var den første rene Talefrihedssag); en ikke helt let Opgave i Betragtning af den lidet udviklede Retspleje og ringe Erfaring, der stod til Raadighed paa dette Omraade.

Orla Lehmann var imidlertid ikke den Mand, der lod en

Handske ligge. En flertydig Straffelov og en usikker Retspraksis skræmmede ikke ham, der forenede et skarpt juridisk Blik med en sorgløs ungdommelig Begejstring, der ikke lod sig rende over Ende af hverken Kancelli eller Politi.

Da Stiftamtet ikke ansaa sig kompetent til at tage Stilling til Orla Lehmanns Andragender om Genoptagelse af Forhørene m. m., indsendte det dem til Kancelliet, der den 18. Marts kort svarede paa Skrivelsen af 12., »at man ingen Anledning finder til at forandre den af Justitsraad Møller tagne Beslutning«.

— Da det hermed var klart, hvorledes Sagen udviklede sig, skrev Orla Lehmann til Højesteretsadvokat Buntzen og anmodede ham om at varetage hans Tarv.

Antagelig den 17. Marts har Højesteretsadvokaten søgt Generalfiskalen og haft en Forhandling med ham. Hvad der forhandlede, fremgaar ikke. Men naturligt er det, at Buntzen har forelagt Generalfiskalen de Oplysninger, Orla Lehmann har tilsendt ham om Stillingen paa Falster, og paa Grundlag heraf krævet:

1) »At Orla Lehmann erholder Udskrifter af de i hans Sag til Dato optagne Forhør.

2) At Lehmann erholder Adgang til i Anledning af de afgivne Depositioner at give sin egen Erklæring og til at erholde de Vidner afhørte eller Oplysninger indhentede, som Sagens fuldstændige og alsidige Oplysning maatte kræve^a)«.

Generalfiskalens Skrivelse af 18. Marts^a) fortæller, hvad Svaret blev. Hjemkommen fra Forhandlingen har Buntzen nemlig i Skrivelse af 17. anmodet om at faa Svaret skriftligt.

Generalfiskalen svarer:

»Da Deres Velbyrdighed ved nærmere at gennemgaa Kand. Lehmanns Brev til Dem har fundet, at De ikke kan lade det bero ved den igaar trufne Aftale, saa har De anmodet mig om at give Dem skriftligt Svar. — — Jeg skal give mig den Ære at melde:

til 1. At Opfyldelsen af denne Begæring ligger uden for min Competence.

til 2. Henholder jeg mig til, hvad jeg igaar gav mig den Frihed at ytre, at jeg ikke indser, at der vil være noget til

Hinder for fra min Side at foranledige, at Hr. Lehmann, saafremt han endnu maatte opholde sig i Nykøbing til den Tid, da det sandsynligvis vil blive nødvendigt at lade vedkommende Deponenter beedige deres Forklaringer, og som jeg maa formode snart vil indtræde, hvis Forhørene, saaledes som De ytrede, ere sluttede, bliver tilsagt at overvære Beedigelsen og varetage sin Ret, hvorved han saaledes vil erholde Adgang til, naar vedkommendes Depositioner er foreholdte ham, selv at afgive Forklaring samt at begære de yderligere Oplysninger tilvejebragte, som han lovligen maatte attraa«.

Der er hermed sket dette, at medens Forhørsdommerne paa Falster og Stiftamtet har været enige om, at man ikke kunde tage Hensyn til Orla Lehmanns Krav, og medens Kancelliet endnu overvejede Nægtelsen, tog Generalfiskalen Sagen i sin egen Haand og gav Orla Lehmann Lejlighed til at imødegaa de Misforstaaelser og Forvanskninger, som kunde afstedkommet ubodelig Skade, om de ikke blev tilbagevist i Tide.

Orla Lehmann fik altsaa opfyldt om ikke i Formen, saa dog i Realiteten en Del af, hvad han havde fordret. Resten maatte Buntzen ansøge om i Kancelliet, hvad han gør i Skrivelse af 20. Marts¹⁰), hvor han begrundet Kravene ret udførligt og slutter med at sige, at man dog i det mindste maa tilkendegive Lehmann, hvem der er ansvarlig for Undersøgelsen i det hele og kompetent til at nægte eller bevilge hans Begæring under justitielt Ansvar. Om det er Dommeren i Kriminelkammeret eller Forhørsdommerne paa Falster, eller om Undersøgelsen ganske er overladt til Generalfiskalen. Dette sidste finder han meget uheldigt. I hvert Fald mener han, at naar den offentlige Anklager har Adgang til Sagens Akter, saa maa han som Defensor ogsaa have det.

I sit Svar nøjes Kancelliet med at henvise til den af Generalfiskalen truffne Bestemmelse (jvf. Nægtelsen af 18. Marts). Angaaende Begæringen om Udskrifterne er Forvirringen ikke mindre. Til at tilstaa dette havde Stiftamtet og Generalfiskalen erklæret sig inkompetente, nu henviser Kancelliet Orla Lehmann til Forhørsdommerne paa Falster. Paa Spørgs-

maalet om, hvem der har det justitielle Ansvar for Undersøgelsen, svares ikke¹¹).

Som næste Skridt i Sagen skriver Generalfiskalen til Stiftamtet i Nykøbing og anmoder det om at foranstalte det fornødne til Forhørens Genoptagelse¹²), og den 3. April er Orla Lehmann, der i Mellemtiden var rejst hjem, atter i Nykøbing.

*

Da der i Generalfiskalens trufne Bestemmelse var givet Orla Lehmann Lejlighed til ikke blot selv at varetage sin Ret under Vidneres Beedigelse, men ogsaa til at begære nye Oplysninger tilvejebragte, affattede han straks efter sin Ankomst med sine Venner en Fortegnelse over egnede Bønder fra forskellige Dele af Øen og bad dem møde som Vidner. De var alle villige, og flere endnu mødte uopfordret.

Hvad Orla Lehmann havde frygtet ved disse Forhør, at de skulde skabe Forvirring og vanskeliggøre Sagens rette Opklaring, havde til Rigelighed bekræftet sig under hans første Ophold i Nykøbing, og han havde ikke lagt Skjul paa sin Mening herom. Offentligt havde han kaldt det misligt og en hidtil i Danmark ukendt Vej at anstille Forhør over mundtlige for længere Tid siden brugte Udtalelser¹³).

Det eneste, man efter hans Mening kunde bevise i denne Sag, var »igennem de tilstedeværendes subjektive Opfattelse at fremstille det aandelige Fysiognomi og det mere totale Billede af det passerede«¹⁴). Detailspørgsmaal, Ord, Vendinger og de Forbindelser, hvori de var fremkomne, vilde vanskeligt kunne juridisk konstateres. Forsøg herpaa vilde let give det hele et forkert Præg.

Da Orla Lehmann den 7. April blev stillet til Forklarings Afgivelse i Falsters Birketing, blev denne Frygt til Fuldkommenhed begrundet. Det var netop Detailspørgsmaalene¹⁵), man havde fortabt sig i, løsrevne Ord og Vendinger, som ingen af Vidnerne kunde blive enige om, hvor hørte hen, og derfor heller ikke give den rette Betydning.

Efter at Orla Lehmann havde henholdt sig til sine tidligere afgivne Forklaringer og desuden set sig i Stand til under Foreholdelse af Vidneforklaringerne at vedkende sig

visse Enkeltheder som af Vidnerne fremført, tilbageviste han bestemt, at han bl. a. skulde have lastet Frederik den Sjette. Han havde tværtimod sagt, som ogsaa af enkelte Vidner var fremført, at »hvis nogen skulde angribe Frederik den Sjette for dennes Forhold til Bønderne, skulde han ikke finde nogen varmere Talsmand end ham«. Om Christian den Ottendes Regering havde han kun udtrykt Uvished, det kunde vel ikke være fornærmende. At han skulde have ytret Tvivl om Kronprinsens ægte Fødsel, var ganske udelukket, en saadan Udtalelse vilde ikke have haft nogen logisk Sammenhæng med dette Afsnit i Talen, hvor det gjaldt om at vise, at Bondestandens Interesser ikke var identiske med Absolutismen. Han havde under hele Foredraget udelukkende holdt sig paa Oplysningens, Forklaringens og Ønskets Gebet og turde med Bestemthed forsikre, at han ikke med fjerneste Hentydning havde anbefalet noget Foretagende med Hensyn til en Forandring i Forfatningen. Ved at omtale Anvendelsen af Statens Midler havde han bestemt skelnet mellem, hvad Kongehusets, Fornødenheder og Værdighed krævede. Vel havde han talt om Jagtforlystelser o. l., men ikke som noget, hvorover der kunde ankes. Udtalelsen om Slottene havde været en »hyberbolsk« Spøg; i alle Tilfælde gjaldt den en svunden Tid, hvad han ogsaa havde peget paa¹⁶⁾.

Det blev i høj Grad magtpaaliggende for Orla Lehmann at faa det Præg, Forhørene havde faaet, forandret. Han forfattede derfor, inden han den 13. mødte i Bytinget for at overvære Beedigelsen, en Række Spørgsmaal, som han ønskede stillet Vidnerne, og hvis Besvarelse netop tilsigtede et mere totalt Billede af det passerede.

De lyder¹⁷⁾:

1) Antager Vidnet efter Lehmanns hele Færd under det af ham holdte Foredrag, hans Tone, Mine og hele Holdning, at det, han sagde, fremgik af en mørk og bitter Stemning eller af et velvilligt og retelskende Sind?

2) Antager Vidnet efter alt, hvad der foregik i og efter Forsamlingen, at Lehmanns Tale fremkaldte onde Lidenskabers Røre, eller var Virkningen ikkun oplysende, oplivende og opmuntrende?

3) Har ikke det trykte Referat af Talen et mere alvorligt og haardt Præg, end det mundtlige Foredrag havde?

4) Har Lehmann omtalt Frederik den Sjette anderledes end med Hengivenhed og Højagtelse, og har han ikke navnlig med hjertelige og indtrængende Ord lagt Bonden paa Hjerte, hvor store Krav paa dennes Taknemmelighed den afdøde Konge har?

5) Har Lehmann om Christian den Ottende og Kronprinsen vel ytret noget andet, end det var uvidst, hvorvidt de med Hensyn til Bondesagen tænkte ligesom Frederik den Sjette, og tør Vidnet navnlig med Bestemthed erklære, at Lehmann end ikke med den fjerneste Antydning har ytret nogen Tvivl om Kronprinsens ægte Fødsel?

6) Har Lehmann i sit Foredrag brugt saadanne Smagløsheder som, at Kongen ikke kunde »æde« eller »spise« os op, og at Kammerherrer o. s. v. var noget »Skidt«?

Og det viste sig, i hvor høj Grad disse Spørgsmaal var paa krævede. Stillet overfor Lehmann og hans Spørgsmaal havde de fleste Vidner Berigtigelser at gøre til deres tidligere Forklaring, og de besvarede alle Spørgsmaalene til Gunst for ham, inden de aflagde Ed. Ingen kunde erindre eller troede, at Orla Lehmann havde udtalt sig om Kronprinsen som paa staaet, og Wilcken, til hvis Forklaring Dommeren havde ladet de efterfølgende Vidner henholde sig (et talende Vidnesbyrd om Afhøringernes Værdi), turde ikke staa ved sine Ord, men berigtigede dem paa ganske afgørende Punkter og besvarede i alt væsentligt Spørgsmaalene i Lehmanns Favør.

Ved Forhøret i Birketinget næste Dag fremlagde Orla Lehmann lignende Spørgsmaal og krævede nye Vidner afhørt, da han var sikker paa, »at den Opfattelsesmaade, der havde udtalt sig i flere af de hidtil afhørte Vidners Forklaring, var overmaade langt fra at være den almindelige«¹⁸).

En Række nye Vidner, overvejende Bønder fra Vaalse, bekræftede denne og den følgende Dag dette med Edstillbud¹⁹).

Den 16. blev Retten sat paa Stubbekøbing Byfogedkontor. Købmand Wulff mødte frivilligt og aflagde et nyt stærkt Vidnesbyrd til Gunst for Orla Lehmann.

Samme Dag mødte Adjunkt Niels Hansen og Kateket

Schierning i Nykøbing og vidnede overensstemmende hermed.

Den 17. April sattes Forhøret igen i Birketinget. Peder West blev her stillet over for den Kendsgerning, at det nu ikke blot var vist, men juridisk bevist, at Orla Lehmann aldrig havde udtalt Tvivl, som af ham fremført. Og selv om det kneb, maatte Peder West, stillet over for Orla Lehmann og de mange Vidners Edstilbud, efterhaanden kapitulere paa alle Punkter. Han maatte have hørt forkert, udtalte han. Han kunde ikke mer bestemt erindre, om Orla Lehmann havde sagt »Skidt« om Kammerherrerne eller ikke omtalt Kongen med skyldig Agtelse, heller ikke hvad gjaldt Kronprinsen. Rasmus Madsen gik det paa samme Maade. Det blev omstændelig forklaret ham, hvor urimeligt det vilde have været af Orla Lehmann at fremkomme med saadanne Udtalelser. Ole Rode ligeledes. Under Forhøret var det godtgjort, at Ole Rode efter Mødet havde henvendt sig til Hans Rasmussen, Egense, og udtalt sin Begejstring for Orla Lehmann. Senere var han kommet i Forbindelse med Peder West og havde da forandret Mening. Orla Lehmann bad ham sammenholde dette med hans Harme og Misbilligelse i Skrivelsen til Dommeren, som han til en Begyndelse hævdede var skrevet straks, efter at han var kommet hjem. Gang paa Gang maatte han herefter vedgaa, at han havde »fejlet«, og hvad han havde anført, var urigtigt, indtil Orla Lehmann erklærede, at der var fremkommet tilstrækkeligt til at bedømme Vidnets Paalidelighed. Om Rasmus Madsen sagde han henvendt til de øvrige Vidner, at denne ikke blot var en tunghør, men ogsaa tungnem Mand, hvis Vidnesbyrd man kun kunde tillægge liden Vægt. En efter en fremstod herefter de øvrige, tidligere afhørte Vidner og aflagde Ed paa deres Forklaring. Forhøret havde denne Dag været i 14 Timer. Efter Afslutningen fik Orla Lehmann opfyldt sin Begæring om Udskrift af Forhørene. Desværre indeholder disse intet om, hvad man foretog sig i Anledning af Forsøgene paa at paavirke Vidnerne til Afgivelse af falsk Forklaring.

Orla Lehmann kunde herefter rejse lettet hjem. Han havde opnaaet, hvad han kunde ønske sig. Sagen var ved nye Vidner blevet alsidig belyst. De Misforstaaelser og Forvansk-

ninger, som han havde frygtet ikke at kunne gendrive, var gendrevet. Usikkerheden i Vidnernes Forklaringer, som ved Orla Lehmanns Medvirken var trukket skarpt op, baade med Hensyn til, hvad der var sagt, og paa hvilket Tidspunkt det var sagt, havde faktisk gjort Forsøgene værdiløse. Og det nye Totalbillede, der var skabt ved Vidnernes gunstige Svar paa de fremlagte Spørgsmaal, havde skabt et objektivt Moment af stor Betydning. Der var intet bevist ud over, hvad Orla Lehmann selv havde vedgaaet.

Den 8. Maj blev i Kriminelkammeret afholdt et nyt Forhør, hvor Kammerraad Drewsen mødte som Vidne.

Undersøgelsen var hermed væsentlig afsluttet. Tilbage stod for Generalfiskalen at fremstille Sagen for Hof- og Stadsretten, der skulde dømme, og nedlægge Paastand paa Straf og for Højesteretsadvokat Buntzen at fremføre Forsvar.

Man skulde paa Forhaand synes, at Bevismaterialet dannede et spinkelt Grundlag for den strenge Anklage. Det var dog ikke for spinkelt for den hendøende Enevoldsmagt under dens krampagtige Bestræbelser for at holde den ny Tidsaand borte, og Generalfiskalen kunde slutte sin Anklagetale med at paastaa »Tiltalte anset med en saa streng og alvorlig Straf, som Retten maatte finde, at han har forskyldt«.

I sit Forsvar²⁰) imødegik Højesteretsadvokaten Generalfiskalen. Det forundrede ham, sagde han, at Anklageren var nødt til at ty til Anklagepunkter, som at Christoffer Rasmussens Optræden i Forsamlingen skulde være aftalt for at give Orla Lehmann, der som Følge heraf skulde have talt Usandhed i Retten, Lejlighed til at fremkomme med sin Tale, noget, der overhovedet ikke havde været fremme under Forhørene.

Det kunde kun skyldes Mangel paa Stof, at Orla Lehmann skulde have kaldt Kongen en Dreng, eller at han skulde have beskyldt ham for at have brugt for meget af Statskassen, naar det var stik imod, hvad saa at sige samtlige Vidner havde fremført. Saadanne Angreb svækkede Tilliden til alt det øvrige.

Klart og præcist hævdede han, at Orla Lehmann ikke kunde anses for at have været i Konflikt med den strenge Lovpara-

graf. I det hele taget tilhørte det Tidsrum i Bondestandens Historie, som Orla Lehmann havde skildret, nu Historien, og det kunde vist ikke formenes ham at fælde Dom over det efter sin Overbevisning, for det kan da sikkert ikke være Meningen at gøre al Historieskrivning umulig ved at statuere, at en afdød Konges Regering ikke maatte lastes. Forsvareren var da ogsaa i den heldige Situation at kunne forelægge Retten et helt Bundt af Udtalelser, fremført baade i og uden for Stænderne, hvor Suverænitets Forhold til Bondestanden i anderledes haarde Udtryk var udtalt, uden at Censuren eller den offentlige Mening havde fundet noget anstødeligt deri. Han sluttede sit Forsvar med at paastaa Orla Lehmann pure frikendt.

Den 4. Decbr. offentliggjorde Hof- og Stadsretten Dommen og gav heri Forsvareren Medhold²¹). Den frikendte Orla Lehmann for at have udbredt Had og Misnøje o. s. v., idet den fastslog, at der ingen kan anses for at være skyldig heri, som ikke har »lastet« det omhandlede i dette Ords legale Betydning²²).

I sin Anklagetale for Højesteret hævdede Generalfiskalen til dette, at vel havde Orla Lehmann ikke »lastet« Danmarks Forfatning og Maaden hvorpaa o. s. v., men derimod »søgt at udbrede Had og Misnøje«. Orla Lehmann viste heroverfor, at »laste« og »udbrede Had og Misnøje« er forskellige Udtryk for samme Handling, og henviser til tidligere Domme og en Autoritet som A. S. Ørsted og hævder sig derfor værende i Overensstemmelse med Generalfiskalen — og fri for Tiltale²³).

Derimod idømmer Retten Orla Lehmann en Bøde paa 50 Rbdl., nærmest for uheldigt Valg af Udtryk, naar man »henser til den Forsamling«, hvori Talen blev holdt²⁴).

Ogsaa Generalfiskalen lægger for Højesteret Vægt paa Stedet, hvor Talen er holdt, men bliver kraftig imødegaaet af Orla Lehmann, der paapeger, at det ikke blot var til en Forsamling af Bønder, han talte, men til en Forsamling af Vælgere; og enten maatte Stænderinstitutionen ophæves, eller ogsaa maatte der skaffes Vælgerne Kundskab om, hvad der forhandles i Stænderforsamlingen²⁵).

Kancelliet erklærede sig utilfreds med Hof- og Stadsrettens Dom og indankede den for Højesteret.

Publikum var ogsaa utilfreds. Det havde ventet Frifindelse. Med Rette eller Urette lagde man Skylden paa Justitarius i Hof- og Stadsretten, Etatsraad Thomsen, og »Fædrelandet« rettede et kraftigt Angreb paa ham og beskyldte ham for at have været partisk i sit Valg af Dommere²⁶).

Da Orla Lehmann blev underrettet om, at Sagen for Højesteret skulde behandles skriftlig, ansøgte han Generalfiskalen om, at det maatte ske mundtlig og offentlig²⁷), og besluttede selv at føre sin Sag, og det blev ham bevilliget.

»Meget Vand vil løbe i Stranden, før nogen af den nulevende Slægt glemmer den Spænding, hvormed alle Partier imødesaa Højesteretsdommen«, skrev Fredrik Barfod²⁸), og »Fædrelandet« var meget ivrig med at paalægge Publikum endelig at forholde sig rolig under Domsafsøgelsen for ikke at miste den Offentlighed, man havde maattet savne siden Davids Generalfiskalsag i 1835²⁹).

Den 17. Jan. holdt Generalfiskalen sin Anklagetale, der endte med Paastand paa, at Orla Lehmann maatte blive anset med en alvorlig korporlig Straf. Man lægger Mærke til Generalfiskalens skærpede Krav fra Hof- og Stadsretten. Det ligger ikke fjernt at opkaste det Spørgsmaal, om ikke Regeringen med en kraftig Dom har villet gøre Orla Lehmann inhåbil til enhver fremtidig offentlig politisk Virksomhed.

Den 18. tilrettelagde han Sagens Dokumentation, og den 19. holdt Orla Lehmann sin Forsvarstale.

Tilstrømningen til Højesterets Forsamlingssal, der fandtes i Prinsens Palæ ved Frederiksholms Kanal, var den Dag enorm. Trapper og Gange, ja Gaden nedenfor var fyldt med Menneskemasser. En Omstændighed, der forhøjede det dramatiske i Situationen, var, at Orla Lehmann, der kort i Forvejen var faldet og alvorligt havde slaaet sit Knæ, maatte bæres op i Retten og siddende holde sin Forsvarstale.

Den Tale, Orla Lehmann holdt for sine Dommere, er et sandt Mesterværk af juridisk og retorisk Kunst³⁰). Mandig og fast staar han, »Frihedens Brudgom«, her for Højesterets Skranke og forsvarer ikke blot sin, men Frihedens Sag. Han

gør det i Ærbødighed med Respekt for Stedet, men tillige uden at vige et Haarsbred fra, hvad han anser for sin Ret. Aldrig har hans Fremtræden været ædlere og renere, befriet for hver lav Tankegang. Han afstaar saaledes fra Angreb paa den Del af Retsforfølgningen, som ellers kunde være blevet et virksomt Punkt. At Generalfiskalen tier dermed, er forstaaeligt; men det er et fint og nobelt Træk hos den anklagede, naar han, som kunde have kommet til at betale Fremgangsmaaden dyrt, ogsaa gør det, da vidner det om Storsind.

Vanskeligere kunde Orla Lehmann aflægge et kraftigere, mere overbevisende Vidnesbyrd end det, han aflagde her, gennemglødet af Fædrelandskærlighed og Troskab mod Kongen og fyldt til Randen af den ham egne optimistiske Tro paa hans Sags endelige Sejr.

Frimodig trøster han sig til den offentlige Mening og overlader det til Majestæten selv at afgøre, hvorvidt de Frihedsideer, der fremlyser af Foredraget, er Abstraktioner og Fantasterier, eller om de har deres Rod i en sund og praktisk Livsanskuelse. *Han* er overbevist om, at Samfundet og den borgerlige Orden vilde staa sig vel ved, om den politiske Grundanskuelse, han gør sig til Talsmand for, var almindelig herskende.

Det vilde være en Umulighed at fremkomme med Udpluk, mættet som Talen er fra Begyndelse til Ende, — »hvad fortæller en Spand Vand om Bølgens Kraft«. Medtages maa dog, hvor Talen kulminerer i den faste Overbevisning, at den friere Forfatning *vil* komme:

»Er det strafværdigt at nære og udtale denne Overbevisning, da, allernaadigste Konge! staar jeg ikke til at redde; thi dette er min levende, min urokkelige Tro, som jeg lige saa lidet skal fornægte her, som jeg fornægtede den paa *hin* Dag, da jeg første Gang stod over for Deres Majestæt³¹). Men skulde det være tænkeligt, at det i Danmark kunde være lovstridigt at mene og sige, at saa sandt vor nuværende Statsforfatning er Menneskeværk, saa sandt maa den dele alle menneskelige Tings, Forkrænkelighedens Lod, — at saa sandt alt, der har haft en Begyndelse, ogsaa maa have en

Ende, saa sandt vil tidlig eller sildig ogsaa den Dag komme, der bliver denne Forfatnings sidste. Naar dette vil ske, derom har jeg ikke ytret nogen Mening — muligen er den Tid endnu fjern — men at den engang vil komme, det ved jeg, er navnlig ogsaa Deres Majestæts Mening; thi De har, for blot at nævne det ene, da Københavns Borgerrepræsentanter for Deres Majestæt udtalte det Ønske, at den Dag maatte snart oprinde over Danmark, ikkun erklæret dette Ønske for »ubetimeligt«, altsaa ikkun sagt, at Opfyldelsens Time endnu ikke var kommen«³²). For derefter at sætte Punktum med: »Min Samvittighed frikender mig«.

— Regeringen havde imødeset, hvilken Virkning Domsafsigelsen den 20. Jan. vilde have paa Publikum, og truffet sine Forholdsregler. Fra den tidlige Morgen var en Afdeling Husarer rykket op foran Rettens Lokale, ligesom Militær holdtes i Beredskab omkring Amalienborg. Demonstrationerne lod heller ikke vente paa sig. Da Dommen, der lød paa 3 Mdr.s Fængsel, var faldet, trak store Folkeskarer igennem Gaderne til Orla Lehmanns Bopæl og bragte ham et rungende Hurra, som Politiet forgæves søgte at forhindre. Hvorefter de drog ned paa Amalienborg Plads, hvor de demonstrerede ved at udraabe Leve for Orla Lehmann og Konstitutionen³³). Flere Aftener i Træk vedvarede Skærmydslerne med Politiet, der til Folkets store Harme var særdeles flittigt til at bruge Støkkene.

Den 21. Jan. begav Orla Lehmann sig til Arresten, hvor han altsaa nu skulde sidde de tre Maaneder. Ogsaa her ind i Cellen fulgte Folkets Begejstring ham. Man forærede ham Gaver, skrev Viser til ham og Artikler om ham, som Myn-dighederne flittigt beslaglagde. I Forretningernes Vinduer som paa Hjemmenes Vægge hængte man Billeder af ham, og Købmændene solgte »Lehmanns Knaster« og »Lehmanns fufselfri national Akvavit« o. s. v.

Her fra Arresten lod han sin Forsvarstale trykke; den blev revet bort og i Løbet af kort Tid solgt i flere Tusinde Eksemplarer Landet over, ligesom den ogsaa blev oversat paa Tysk.

I »Tidsskrift for Literatur«³⁴) anmeldte en anonym, der senere viste sig at være ingen anden end A. S. Ørsted³⁵), Talen

i en længere Artikel, der gik ud paa at føre Bevis for, at Orla Lehmann havde fortjent den Straf, han var idømt. Anmeldelsen kom som Modvægt mod den liberale Presse, »der for største Delen mangler sikker Dømmekraft og egen Indsigt i disse Forhold«, og skal nærmest udtrykke Autoriteternes Forsvar for Dommen³⁶).

Bemærkelsesværdigt ved dette for øvrigt noget anstrengte Forsvar er Forfatterens uforbeholdne Udtalelse om, ikke blot hvor dygtigt Orla Lehmann havde ført sit Forsvar, men tillige hvor nobel og maadeholden hans hele Optræden havde været. Han siger bl. a.:

»Naar vi udhæve det Maadehold, Hr. Lehmann har iagttaget, saa mene vi herved ikke blot, at han har holdt sig fra al Bitterhed og Heftighed og langtfra at have forstærket Udtrykket af den politiske Tænkemaade, hvorfra saavel den paatalte Fremfærd som hans hele øvrige Virken i den senere Tid er gaaet ud, snarere, uden dog at fornægte samme, har søgt at mildne dens Skarphed; men vi have ogsaa taget Hensyn til, at han har holdt Maade i at benytte sin Begavelse som Taler. Vistnok har han intet opofret ved dette sit Maadehold — — — — — Imidlertid har den rigtige Sands, han derved har lagt for Dagen, ikke blot et aandigt, men ogsaa et sædeligt Værd«.

*

Mange Begivenheder har gennemrystet Verden siden den Dag, Orla Lehmann blev sat paa Anklagebænken i Hof- og Stadsrettens Kriminelkammer, og vi er tilbøjelige til at se paa denne som paa andre af hine Tidens Begivenheder som gennem en omvendt Kikkert, det hele er saa langt borte, saa smaat og ligegyldigt. En Ting maa vi dog i denne Forbindelse huske paa, og det er, at den politiske Lidenskab og det politiske Vovemod altid har været lige stort — det er bare Forholdene, der i Dag er blevet større — man maa derfor ikke underkende Orla Lehmanns Mod og Beslutsomhed, naar han lige over for det enevældige Regime, der faktisk har ethvert Magtmiddel i sin Haand og i hvert Fald sikkert havde til Hensigt at ødelægge hans Fremtid, tør vove at træde i Skranken for de Ideer, der for ham i sig bærer Sandheden

og Fremtiden. Uviljen mod ham var i Modstandernes Kredss stor, man saa ham gerne alvorlig straffet, og det var ikke Smaating af Grovheder og Injurier, som fra den Kant blev disket op for ham. »Dagen«, dette hæderlige Organ for danske Spyttslikkere, som »Corsaren« venligt kaldte det, kunde saaledes tillade sig at skrive i Anledning af Orla Lehmanns Rejse til Falster for at stille sig til Forhør, at han havde villet forfalske og forvirre Rettens Pleje, »at han var vendt tilbage fra en lidet hæderlig og heldig Valfart til Frihedens forjættede Palæstina, hvor det ikke tilstededes ham at forplumre Jordans hellige Vand eller slaa Knuder i Rørene paa dens Bredder«³⁷).

I den umiskendelige Iver, der fra Anklagemyndighedens Side var lagt for Dagen for at faa ham dømt og i Beslutningen om hans Suspension fra Hvervet som Næstformand i Borgerrepræsentationen, hvortil han var blevet valgt den 26. Marts, har man Lov til at se de samme Følelser givet Udtryk.

Men de modsatte Følelser gav sig ogsaa Udtryk. Udviklingen havde nu ført Samfundet i den Situation, at hvad Regeringen her stemplede som ulovligt, det vandt en meget stor Del af Befolkningens Bifald. Det var saaledes ikke en Kriminelsag i almindelig Forstand, der her var Tale om. Det var den ny Tid, der tørnede sammen med gamle lovbestemte Principper, der ikke længer havde den fulde Tilslutning i Folket, som derfor heller ikke saa noget retsstridigt i Orla Lehmanns Adfærd.

Hvordan Befolkningen paa Falster tog Meddelelsen om Aktionens, er allerede berørt. Den liberale Presse vidner om, hvordan man tog det ud over den øvrige Del af Landet.

I København, hvor Publikum netop var beskæftiget med Orla Lehmanns formodede forestaaende Valg til borgerlig Raadmand, var Overraskelsen stor³⁸). Det var selve »Fædrelandet«s ledende Kraft, der var aktioneret. Man slog sig til Ro med, at det blev ved Forhørene i Kriminellkammeret. Ved Udvidelsen af Sagen opskræmtes man paa ny. Men Falster laa dengang meget langt borte, og hvad dernede skete, kunde næppe i Længden holde Interessen fangen hos det brede Lag.

Et Udslag af Folkestemningen var det Opraab, som »Den

constitutionelle Sags Venner«, nærmere betegnet: Grosserer Broberg, Kammerraad Drewsen, Grosserer Fiedler, Jernstøber Lunde og Carl Ploug, udsendte den 8. Maj. Det lyder³⁹):

»I den Overbevisning, at de pekuniære Oprofrelser, som er forbundne med et fælles Anliggendes Fremme, ikke uden største Ubillighed kunne paabydes de enkelte Mænd, som med Tilsidesættelse af deres vigtigste personlige Interesser, nærmest og virksomst har paataget sig dets Forsvar, — og i den sikre Forventning, at Stænderdeputeret Orla Lehmanns hele Færd, navnlig hans Forhold til vor haardt betrængte Presse, maa have sikret ham hans skønsonne Medborgeres Hengivenhed og Tillid, — tror vi undertegnede at møde et almindeligt Ønske ved herved at indbyde alle Venner af den Sag, til hvis nidkæreste Forfægtére Hr. Lehmann hører, til ved Subskription at tilvejebringe en Sum, der ikke blot nogenlunde kan holde ham skadesløs for de Tab og Udgifter, den mod ham anlagte Retssag allerede har paaført, og i hvad end dens Udfald maatte blive, nødvendigen endnu maa paaføre ham, men som tillige for ham kunde blive et yderligere Mittel til at lette og udvide hans Virksomhed«.

Da Orla Lehmann fik Kundskab om denne Indsamling, udtalte han over for Underskriverne, at disse Penge vilde have alt for stort Værd til, at han kunde tænke sig at bruge dem til sine personlige Fornødenheder. Han vilde tilstille dem til Grundlæggelse af en Fælleskasse til Støtte for Pressen.

Blandt det liberale Partis ledende Mænd havde en Tid været ført Forhandling om at komme den liberale Presse til Hjælp, hvis man ikke vilde udsætte sig for, at de uafhængige Blade paa Grund af de vanskelige Forhold, de havde at virke under, skulde gaa ind. Der var Stemning herfor selv i de Kredse, der saa med Kritik paa de liberale Blade, men som ikke vilde undvære det friske Pust, de bragte ind i dansk Journalistik, og den, hvad de nok vilde indrømme, paa mange Omraader berettigede Kritik, de rettede mod det bestaaende System; og Grundlag for et større Understøttelsesvæsen var til Stede, ja halvt om halvt i Virksomhed⁴⁰).

Nu med Orla Lehmanns Tilsagn var det psykologiske Øjeblik for Virkeliggørelse af Ideen kommet. Fra alle Kanter af

Landet havde Indignationsraabet lydt over den Medfart, Frihedens djærve Forkæmper var blevet til Del, og Begejstringen for ham var stor.

Indsamlingslister blev sendt ud over hele Landet, ledsaget af den liberale Presses varmeste Anbefaling. »Københavnsposten« opfordrede saaledes »hver dansk Mand, hvor han end bor, der bifalder Lehmanns offentlige Færd, der paa-skønner, hvad denne Hædersmand har virket for det elskede Fædreland«, til at bidrage. »Endnu er det overladt til os selv at give af det, som Skatter og Paalæg til Statsgæld, Hofhold o. s. v. levner os, til hvem vi vil«⁴¹⁾; og betegnende nok var Optimismen stor. Der vilde komme mange Penge. Ja, efter »Dagen« ventede man endog et »Takoffer« paa omkring 25.000 Rbdl.⁴²⁾

Indsamlingen har sikkert været ment som en storstilet Demonstration mod Regeringen og for Frihedens Sag, den blev imidlertid en Skuffelse. »Takofret« naaede kun den beskedne Sum af ialt 4457 Rbdm. 4 Mk. 8 Sk., deraf bidrog Falster med omtrent 500 Rbdl., Hovedstaden med ca. 2000, den øvrige Del af Landet med Resten⁴³⁾.

Modstanderne hoverede, her var et haandgribeligt Bevis for, hvor dybt Folkestemningen stak. Folket stod ikke bag Frihedskravene.

Den 1. Novbr. sluttede Indsamlingen, og Underskriverne tilstillede Orla Lehmann det indkomne Beløb, hvorfor han kvitterer i Skrivelse af 4. Novbr.⁴⁴⁾ og takker for det »praktiske Bevis paa, hvorledes den Erkendelse hos os begynder at slaa Rødder, at »et fælles Anliggendes Fremme« bør ske og kun kan virksomt ske ved forenede Kræfter — ved indbyrdes Sammenhold og gensidig Understøttelse«. Han vil som før nævnt ikke bruge Pengene selv, men, hvad der ogsaa bedst vil svare til Givernes Hensigt, tilstille dem til Grundlæggelse af en Fælleskasse til Fremme af de Interesser, hvori de oprindelige Givere har fundet sig forenede »og navnlig til Understøttelse af vor, som De med Rette kalder den »haardt betrængte Presse«, og beder om at maatte henvende sig til dem, saa ofte der bliver Tale om Anvendelse af Pengene; »ligesom det maa være forbeholdt yderligere Raad-

førsel, hvorledes vi bedst kan sætte os i Forbindelse med andre Mænd, der maatte ville medvirke til at give et saadant Sammenskud større Udstrækning og fastere Organisation«.

Med Offentliggørelsen af denne Skrivelse var Orla Lehmann paany kommet paa Kant med Kancelliet, der opfattede Fondets Stiftelse som beregnet til at betale Pressemulkter med.

Ifølge Skrivelse af 13. Novbr.⁴⁵⁾ til Hof- og Stadsretten tiltales cand. jur. Orla Lehmann for »at have udvist en til at afkræfte de til Værn mod Pressens Misbrug givne Straffelove sigtende Virksomhed og opfordret andre til i samme Øjemed at forene deres Bestræbelser med hans«.

Et Forhør blev afholdt, hvori Orla Lehmann nærmest skulde gøre Rede for sine Hensigter. Han forklarede, at han ikke havde tænkt sig Beløbet anvendt til Betaling af Pressemulkter, snarere til Abonnement af et større eller mindre Antal Eksemplarer af saadanne Blade, som maatte antages at fortjene og behøve Understøttelse, for derefter at uddele dem gratis. Dette var dog kun et Forslag til Overvejelse mellem de Mænd, han i saa Henseende maatte henvende sig til; havde de andre Planer, da vilde han rette sig efter dem.

Retten fandt derefter, at da det ikke i Skrivelsen udtrykkeligt indeholdes, at det omtalte Fond skulde tjene til at afværge, ophæve eller formindske den Straf, som nogen for Misbrug af Pressen kunde blive idømt, er man efter Tiltaltes Forklaring heller ikke beføjet til at antage, at et saadant Øjemed er eller har været forbundet med det omhandlede Fond. Orla Lehmann blev derfor den 15. Marts 1842 kendt fri for Tiltale, men dømt til at betale Sagens Omkostninger.

Denne Dom fandt Kancelliet ikke Anledning til at appellere; men den gav i »Fædrelandet« Anledning til nye Angreb paa Retsvæsenet. Hvorledes kunde Orla Lehmann paa blot Formodning om en retsstridig Hensigt blive tiltalt? Og naar det saa viste sig under Forhøret, at Formodningen var grundløs, og han blev frikendt, hvorledes kunde han saa blive dømt til at betale Sagens Omkostninger? Det var farligt for Borgerfriheden og lidet stemmende med Retfærdighed at opstille en saadan Praksis⁴⁶⁾.

Dommen var altsaa gaaet Kancelliet imod, og Fondets Stiftelse var kendt lovlig. Imidlertid havde den foretagne Indsamling vist, at der ikke var Stemning og Offervilje nok til Dannelsen af et Fond, der kunde betyde noget. Der var derfor ikke andet at gøre for Orla Lehmann, da han kom ud af Fængslet, end at faa afviklet Foretagendet og saa »oppebie det belejlige Øjeblik til at faa en stor Association til Pressens Understøttelse grundlagt«. Desuden gør »Pressens nuværende Forfatning en hurtig Hjælp til Nødvendighed«. Denne Hjælp skete i Form af ligefrem Gave«⁴⁷).

Med Underskrivernes Billigelse blev følgende Blade understøttede:

»Den frisindede«	400 Rbdl.
»Kjøbenhavnsposten«	800 —
»Fædrelandet«	1600 —

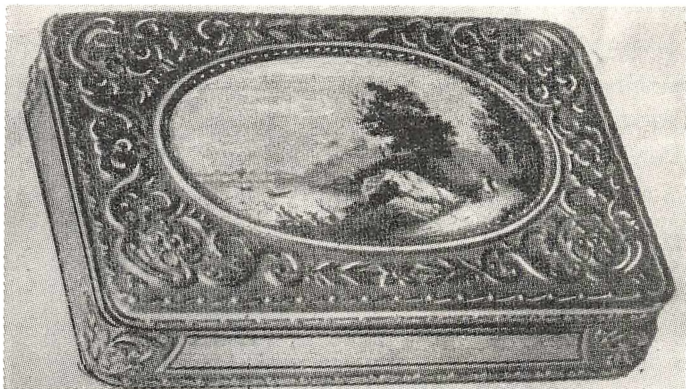
I Anledning af Frederik Barfods idømte Censur købtes en Del Eksemplarer af Brage og Idun og andre af hans Skrifter til gratis Uddeling af det slesvigske Selskab..... 150 Rbdl. Senere fik Frederik Barfod endnu..... 200 —
Andre Personer fik..... 250 —
Processerne kostede

Processerne kostede	542 —
---------------------------	-------

Resten blev overladt til Orla Lehmann at uddele til Understøttelse af »Foretagender i samme Aand«, hvor det tiltrængtes.

*

Paa mange forskellige Maader modtog Orla Lehmann Beviser paa Folks Taknemmelighed og Medfølelse i den svære Tid, han maatte gennemgaa, baade i Form af Breve, Adresser og Gaver. Det smukkeste Bevis var for ham uden Tvivl den Gave, han modtog fra Falster. Som det vil ses, havde Falstringerne bidraget stærkt til Indsamlingen. I Midten af December rejste Købmand Wulff, Stubbekøbing, til København og overrakte Orla Lehmann en Gulddaase med Indskriften: »Til Orla Lehmann fra Borgere og Bønder paa Falster. Den 4. December 1841«. Omgivet af 6 kostbare Diamanter var paa Laaget anbragt et Landskab i Emaille, der havde Lighed med Udkanten af Ourupgaard's Skov med Udsigt over Guldborgsund og til Væggerløse. Daasen var ledsaget af en Skrivelse fra Købmand Isach Sidenius, Nykøbing:

Orla Lehmanns Guldtrøbskåse.

»Højstærede Hr. Lehmann!

En Del af de Mænd, som ved Deres gentagne Besøg her paa Falster have haft Leilighed til at gøre Deres nærmere Bekendtskab, bede Dem modtage den hermed følgende Gave som et Vidnesbyrd om vor Højagtelse og Hengivenhed for Dem og om vor Taknemmelighed for Deres ædle, mandige Bestræbelser, saavel for Frihed og Oplysning i Almindelighed som især for de Stænders Ret, til hvilke vi høre. Allerede længe førend vi saa Dem, havde vi med levende Deltagelse og Glæde fulgt Deres offentlige Færd; men den Tale, som De for henved et Aar siden holdt paa Raadstuen i Nykøbing, saavel som de retslige Forfølgelser imod Dem, hvortil denne har maattet give Anledning, har knyttet Dem end fastere til vore Hjerter.

Vel vide vi, at Deres egen Bevidsthed om Deres rene Hensigter er tilstrækkelig til at holde Dem oprejst under alle Skæbnens Slag, men dog haabe vi, at Overbevisningen om, at selve Folket bifaldende deler de Anskuelse, for hvilke De kæmper, vil være Dem kær og forøge Deres Fortrøstning til den gode Sejr: Lysets Sejr over Mørket.

Snart skal Deres kraftige, frimodige Røst fra Roskilde Stændersal lyde over Danmarks Land, den skal ogsaa lyde til vor lille Ø, og hvert mandigt Ord, De sender ud i Verden, skal komme til os som en Hilsen fra en kær Ven.

Modtag da vor Gave med det venlige Sind, hvoraf den rækkes Dem, og lad den være Dem et stedsevarende Minde om Deres mange og trofaste Venner paa Falster!«⁴⁸)

Som Tak sendte Orla Lehmann en Skrivelse med tilbage, hvori der bl. a. stod:

»— — — — Saa kort end mit Bekendtskab med Falstringerne er, saa er det dog stiftet under saa særegne Omstændigheder og helliget ved en saa alvorlig Indvielse, at det for mig er som et gammelt og prøvet Venkskab; og skønt de Dage, da jeg kastedes tilbage paa Deres Ø som en anklaget og forfulgt Mand, i mange Henseender kunde synes mørke, saa bragte de mig dog en saa rig Fylde af velgørende Deltagelse og dyb Samstemning, at hin Tid, langt fra at have efterladt nogen bitter Erindring, tværtimod hører til mine kæreste og lyseste Minder. Jeg har derfor i Deres Skrivelse og i den Gave, hvormed den overraktes mig, med Glæde set et Bevis paa, at jeg ikke har fejlet, naar jeg har følt mig inddraget i et nøjere Forhold til den Kreds, i hvis Midte alt dette har tildraget sig, og hvoraf mange som Vidner endog paa en Maade er blevne Parter i samme. Jeg beder Dem derfor alle at bevare mig i dette Sindelag, og skal deri finde en kraftig Støtte for min Stræben, vedvarende at for tjene dette. — — — —

En Daase af pureste Guld, med funklende Diamanter — det er en Gave, som store Herrer pleje at give deres tro Tjenere. De har dermed villet sige mig, at Folket skal være min Herre, og at jeg skal være tro i dets Tjeneste. Jeg har forstaaet Dem og skal erindre det. Og jeg skal mindes den gyldne Lære, at Livets Humor er en Diamant af reneste Vand og lyseste Glans — et lifligt Smykke for de gode Dage og mod al Slags Modgang det stærkeste Panser — — — —⁴⁹).

Da Højesteretsdommen var faldet, modtog Orla Lehmann bl. a. følgende Adresse fra Falster, underskrevet af 506 Borgere og Bønder⁵⁰):

»Til Stænderdeputeret Orla Lehmann.

Med Forbavselse og Sorg have vi undertegnede Borgere og Bønder paa Falster modtaget Budskab om Højesteretsdom i den for Dem og for os, ja for den hele Retstilstand i vort Fædreland saa betydningsfulde Sag, som Kancelliet i Deres her paa Falster holdte Tale havde fundet Anledning til at rejse mod Dem. — Denne Tale var holdt i vor Midte, alt hvad dermed stod i Forbindelse, var sket for vore Øjne, og vi kunde saaledes vistnok bedre, end det var muligt for

dem, der staa mere fjernt, have en fast begrundet Mening om Deres Handlingers Værd eller Uværd, derfor har det endelige Udfald af Sagen forbavset os; thi det var vor Overbevisning, at De langt fra at have begaaet noget urigtigt eller ulovligt meget mere havde opfyldt en af de skønneste Borgerpligter ved at meddele videbegærlige Medborgere Oplysning og Kundskab om Ting, der vare af Vigtighed for os alle, at De her som overalt havde vist Dem som Deres Fædrelands trofaste Søn, som Sandhedens og Frihedens begejstrede Talsmand og Forsvarer. — Og dette Udfald af Sagen maatte opfylde os med Sorg, da vi saa, at Landets øverste Domstol kendte den Handling strafværdig, som efter vor inderligste Overbevisning var udsprungen af de rene Hensigter og i fuldeste Samklang med naturlige og borgerlige Love. —

Af Lands- samt Hof- og Stadsrettens Præmisser have vi set, at det i Særdeleshed har været med Hensyn til os, til hvem De taledes, at denne Ret har fundet strafværdige Ytringer i deres Tale. — Denne Ret har saaledes tillige fældet en Dom over det intellektuelle Standpunkt, paa hvilken den falsterske Borger og Bonde befinder sig. — Men denne Dom har vor egen Overbevisning — vor Agtelse for de nævnte Domstol ubeskaaren — paa det bestemteste modsagt. — Skulde det Ord, som frit tør lyde fra danske Stændersale ud over det hele Land, mindre kunne indforstaas og opfattes af en Forsamling af falsterskere Borgere og Bønder? Skulde den Omstændighed, at en af Folkets udvalgte i vor Midte har ladet det lyde til vore Øren og finde Genklang i vore Hjerter, gøre det mere dadelværdigt, end vi havde læst det i Stændertidenden? — Om Højesteret ogsaa med Hensyn til dette Punkt har fundet den strafskyldig, vide vi naturligvis ikke. —

Vi se altsaa af Højesteretsdom, at vi have taget fejl, at vor Overbevisning om, hvad der lovligt tør siges i Danmark, har været falsk; men er vort Forhold derfor nu blevet et andet til Dem end før? Nej, ædle Mand! Vor Dom over Dem og Deres Færd er fast og urokkelig, vor Samstemning med Dem og vor Tillid til Dem er kun om muligt endnu forøget derved, at De for en Stund maa lide for de Udtryk, hvori De aabent og klart har udtalt Anskuelser og Forhaabninger, som vi alle nære. — Er der begaaet nogen Brøde, da dele vi den med Dem. — Vor Sag er det, De har ført, i Deres Person ere vi alle dømfældte. —

Men der gives en Domstol, som er højere end Landets Højesteret, en Domstol, som har sit rene og klare Ud-

tryk i den offentlige Mening, hvor den er tydelig og enig: For denne Domstol er De frifunden, en betydelig Del af det danske Folk, det langt overvejende Flertal af Deres oplyste Medborgere har frikendt Dem og haaber med os, at De længe maa virke til Held og Velsignelse for Deres Fædreland, og at den Tid ikke mer er fjern, da Ordet, det talte, det skrevne, det trykte Ord, frit og djærvt tør lyde i vort Land«. —

Den 21. April kom Orla Lehmann ud af Fængslet; og Folket raabte atter Hurra og gik i Procession.

Generalfiskalsagen var hermed sluttet. Takket være Kancelliet var den falsterske Tale blevet en Bedrift, som vakte Begejstring over hele Landet, mest for Orla Lehmanns Person. Bønderne paa Falster troede fuldt og fast paa, at han var den eneste i Kongeriget Danmark, som kunde og vilde gøre noget for dem.. I København sloges Pøbelen med Politiet for at komme til at raabe Hurra for ham. Han var kort sagt »Yndling af Folket«. Som Repræsentant for Modstanderne sad P. Hjort nede i Sorø og surmulede: Hvem er egentlig denne Lehmann; hvad har han udrettet, som berettiger ham til al denne Hyldest? og kommer til det Resultat, at han intet har udrettet.

Orla Lehmann forstod paa en fremragende Maade at inkassere denne Virak. Nægtes kan det nemlig ikke, at han ved Siden af at være Politiker med ikke ringe social Forstaaelse var ikke saa lidt af en Skuespiller, der nød Bifaldet fra Galleriet, dog uden at fornægte Aristokraten i sig, der foragtede det »latterlige Afguderi«, der blev drevet med hans Person.

Naar man imidlertid udelukkende vil tilskrive hans Forfængelighed dette, saa er det uden Tvivl forkert. Orla Lehmanns store Svaghed hele hans Liv igennem var, at han troede paa Folkestemningen. Naar han havde den med sig og blev baaret frem for strygende Medvind, da troede han sig paa sikker Grund, paa den rette Vej. Nøgterne Overvejelser laa i det hele taget hans følsomme og fantasifulde Sind fjernt. Hans Politik var mere bygget paa Stemninger end Realiteter.

Spørgsmaalet bliver til Slut: Fik dette falsterske Angreb

paa Enevælden nogen Betydning for Fremtiden? Kom det til at indvirke paa det politiske Liv? Frihedsvennerne havde troet det. De havde ventet ved den Lejlighed, at »Folkets Røst skulde have runget til Kongens høje Borg«, og haabede derigennem at skulle have vundet forøget Indflydelse; men der skete ikke noget. Ud over den lille Skare af trofaste Frihedsvenner, for hvem det skete virkelig havde været en Ydmygelse, der affødte forøget Bitterhed mod Regeringen, forstod Folket endnu ikke, hvad det egentlig drejede sig om, og glemte hurtig. Som Talen paa Falster havde været en Tilfældighed, hvor Orla Lehmann sagde, hvad der i Øjeblikket faldt ham ind — man mærker i det hele saa lidt systematisk Stræben mod et bestemt Maal — saaledes blev Aktionens ogsaa en Episode, en af de mange andre af lignende Art, der selvfølgelig alligevel hver for sig bidrog sit til at undergrave det bestaaende System.

Det blev for de liberale en ny Skuffelse, og megen Bitterhed kom i den følgende Tid til Orde i deres Blade.

I det hele stod de liberales Sag ret daarligt. Den første Tid havde været præget af de unges begejstrede og overmodige Stormløb mod Regeringen og skarpe Opposition mod Kongen. Nu var de i Færd med at blive udmanøvreret af Kongens Politik og stod i Fare for at miste deres Indflydelse.

Hvad der bragte dem fornyet Levedygtighed, var ikke den liberale Sag, men derimod den nationale.

Orla Lehmann indledede, sikkert uden at optræde som den maalbevidste Politiker, snarere som den unge Aladdin i Folkevækkelsens Tid, der ved en lykkelig Tilskikkelse ledes til at vælge den rette, den kommende Tids Politik i sin Tale ved 28. Maj-Festen paa den kgl. Skydebane⁵¹) om Danmark til Ejderen, hvor han føjede national til det liberale Partis Navn. Nu blev det konstitutionelle Spørgsmaal sat paa 2. Plads til Fordel for Kampen for »et uafhængigt Danmark«. I denne Politik var det nødvendigt at samle hele Folket. Bestræbelsen herfor kommer til Orde i Orla Lehmanns Brev fra Paris samme Aar, hvori han opfordrer sine Venner til at slutte op om Kongen i Tillid.

Noter.

¹⁾ Loll.-Falst. Stiftstid. 12 og 14. Marts. — ²⁾ Loll.-Falst. Stiftstid. 30. Marts. — ³⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 14. og 19. Marts. — ⁴⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 14. og 19. Marts. — ⁵⁾ Stiftamtets Skrivelse til Orla Lehmann. — Loll.-Falst. Stiftst. 19. Marts. — ⁶⁾ »Fædrelandet« 1. April. — ⁷⁾ Se »Fædrelandet« 1. April. — ⁸⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 2. April. — ⁹⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 2. April. — ¹⁰⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 2. April. — ¹¹⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 4. April. — ¹²⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 2. April. — ¹³⁾ Loll.-Falst. Stiftst. 25. Marts. — ¹⁴⁾ Udtalelse af Orla Lehmann under Forhør den 14. April i Falster Birks Tinghus. — ¹⁵⁾ I Overensstemmelse med Generalfiskalens Skrivelse om Orla Lehmanns »langt stærkere og for den bestaaende Statsforfatning truende Udtryk«. — ¹⁶⁾ Orla Lehmanns Forklaring i Birketinget den 7. April. — ¹⁷⁾ Udskrift af Nykøbing Købstads Politiprotokol. — ¹⁸⁾ Udtalelse af Orla Lehmann under Forhør den 14. April i Birketinget. — ¹⁹⁾ Fra Birketingets Politiprotokol. — ²⁰⁾ Offentliggjort i »Fædrelandet« 23., 26., 27. Novbr. og 3. Dec. Første Nummer blev beslaglagt, men igen frigivet af Kancelliet. — ²¹⁾ Se »Fædrelandet« 6. Dec. 1841. — ²²⁾ Se »Orla Lehmanns Forsvarstale« Side 39 og Forordn. af 27. Septbr. 1799 § 2, hvor det forbydes at »laste, forhaane eller søge at udbrede Had og Misnøje imod disse Rigers Konstitution eller imod Kongens Regering enten i Almindelighed eller i enkelte Handlinger«. — ²³⁾ Se Forsvarstalen Side 39 ff. — ²⁴⁾ Se ovenn. Forordn. § 7: at skumle med Bitterhed over Regeringen eller at indklæde sine Anmærkninger over dens Foranstaltninger i utilbørlige og usømmelige Udtryk. — ²⁵⁾ Se Forsvarstalen Side 84. — ²⁶⁾ »Fædrelandet« den 17. Dec. 1841. — ²⁷⁾ »Fædrelandet« den 18. Dec. — ²⁸⁾ Skand. Folkekalender 1843 Side 110. — ²⁹⁾ I 1834 sattes Professor David under Tiltale for Overtrædelse af Trykkefrihedslovgivningen paa Grund af 3 Artikler — hvoraf Orla Lehmann havde skrevet den ene — i hans nylig paabegyndte Ugeskrift »Fædrelandet«. — David frikendtes, og Frikendelsen gav Anledning til Bifaldstilkendegivelser blandt Publikum. — ³⁰⁾ »Orla Lehmanns Forsvarstale« den 19. Jan. 1842. (1842). — ³¹⁾ Hentyder til, at Orla Lehmann den 4. Dec. 1839 straks efter Christian den Ottendes Tronbestigelse i Spidsen for en Deputation fra Københavns Studenter overbragte Kongen en Adresse, hvori udtaltes Forhaabning om en fri Forfatnings Indførelse. — ³²⁾ Forsvarstalen Side 96 f. — ³³⁾ »Fædrelandet« den 20. Jan. 1842. — ³⁴⁾ Aarg. 1842. — ³⁵⁾ Det kan i denne Forbindelse være interessant at kende Orla Lehmanns Syn paa denne Mand. Et Brev til Professor N. L. Høyen, skrevet 9/5 1842 vidner herom. Det hedder bl. a. heri: »— — — Ørsted er efter min Overbevisning ikke en Statsmand, men en Fyrstetjener, der — lige fra Rigsbankforordningen og til den frivillige Statsgælds-Galskab, lige fra Forordn.

1799 og indtil Anvendelsen af Lovens Bud om personlig Arrest og Kaution paa Redaktører o. s. v. — har været sin Herres tro Tjener, men ikke sit Folks højhjertede og karakterfaste Talsmand. Denne Skrøbelighed kan nu vistnok ikke tilintetgøre hans Ankomst til at henregnes til Danmarks saa udmærkede Mænd; men for Tiden staar han i Ordets allerkrasseste Forstand som en Partimand, som Inkarnationen og den væsentlige Støtte for et System, jeg for Danmark anser for langt fordærveligere end selv en haard og virksom Despotisme. — — —«. (Ny kgl. Saml. 1537 fol.). — ³⁶) Karakteristisk for Regeringsmændene er det Syn paa Orla Lehmanns Optræden paa Falster, som her kommer til Orde. Man finder det nærmest komisk. Orla Lehmann gør en komisk Figur, naar han staar og drøfter politiske Spørgsmaal med Bønder, der som en lavere Klasse ikke har nogen Forudsætning for at kunne forstaa sig paa noget saadant. Topmaalt finder man det, naar han kan lægge slige Spørgsmaal hen til Overvejelse og Drøftelse blandt saadanne Folk og mener, at Landets politiske Fremtid skulde afhænge af dem. — ³⁷) Se »Fædrelandet« den 30. Marts 1841. — ³⁸) Skand. Folkekalender 1843 Side 110. — ³⁹) Offentliggjort i »Fædrelandet« 10. Novbr. 1841. — ⁴⁰) Se »Fædrelandet« den 15. Novbr. 1841. — ⁴¹) »Kjøbenhavnsposten« den 15. Maj 1841. — ⁴²) Den 11. Novbr. 1841. — ⁴³) Regnskab med Bilag over den »Lehmannske Subskription« findes i Orla Lehmanns efterl. Pap. 15. — ⁴⁴) Offentliggjort i »Fædrelandet« den 10. Novbr. 1841. — ⁴⁵) Se herom »Fædrelandet« den 19. Marts 1842. — ⁴⁶) Se »Fædrelandet« den 16., 26. Marts og 1. April 1842. — ⁴⁷) To Skrivelser til Underskriverne fra Orla Lehmann: 1. Maj og 20. Oktober 1842. Orla Lehmanns eftl. Pap. 15. — ⁴⁸) Offentliggjort i »Fædrelandet« den 21. Dec. 1841. — ⁴⁹) »Fædrelandet« den 21. Dec. 1841. — ⁵⁰) Orla Lehmanns efterl. Pap. 15. — ⁵¹) Til Minde om Stænderinstitutionens Indstiftelse. Se Orla Lehmanns Efterladte Skrifter IV, Side 261 ff.

Fiskeriet ved Hesnæs

i Selvforsyningens Dage.

Af Ole Widding.

Hesnæs ligger paa Falsters Østkyst, et lille Fiskerleje, hvor der fra gammel Tid har været drevet Fiskeri. Det, der skal fortælles om, er ikke det nutidige Fiskeri, men det, der blev drevet, før Dæksbaadene kom, saadan som jeg har faaet det fortalt af det eneste gamle Fiskerpar paa Stedet, Peter Nielsen (Andersen) og hans Kone, Else, der begge er indfødte Hesnæssere*). Jeg kom til Hesnæs i 1939 for at optegne løst og fast af østfalstersk Dialekt, men det slog mig, at der i Fortællingen om det gamle Hesnæsfiskeri var saa mange Enkeltheder, der viste, hvor megen Fingerfærdighed og hvor sikkert et Haandelag der krævedes, og hvor snildt de forstod at tage Nytte af alle Ting i Selvforsyningens Dage, at jeg fandt, det var Møjen værd at skrive mine Optegnelser om i en sammenhængende Form og sikre mig en fuldstændig Beskrivelse.

Stilen er noget ujævn, hvad der skyldes, at jeg har ladet en Del Vendinger fra Fortællestilen slippe med ind og i det hele har holdt Ordlyden tæt op ad Meddelernes. For at give en Forestilling om Udtalen har jeg i Klammer tilføjet Ordformer, hvor Stavningen er indrettet efter omtrent samme Princip som i »Livet i Klokkergaarden«; dog har jeg brugt at sætte med *Kursiv* de Selvlyde, der er lange; ø er adskilt fra det mere aabne (brede) ö; de Bogstaver, der ikke udtales, er sat i Klammer; det gælder *ng*, *nd* og *t* sidst i Ordene, naar de følger efter et *e* uden Tryk.

*) I Marts 1940 døde Peter Nielsen paa Aastrup Alderdomshjem, hvorhen han og Else Nielsen var flyttet, efter at de havde maattet opgive deres Hjem i Hesnæs.

De Redskaber, jeg fik beskrevet, er forlængst gaaet til; Tegningerne er udført af stud. mag. Holger Rasmussen efter Skitser og Modeller og er flere Gange korrigeret efter Else Nielsens Tilrettevisninger; jeg skylder Holger Rasmussen Tak for hans Omhu og Taalmodighed under Udarbejdelsen.

Kaasene. Før Havnen kom, havde de aldrig noget at gaa i Land paa andet end en Kaas (ing *Kos*); den lagde de ind ved, naar de kom hjem med Fangsten; hver Mand havde sin Kaas; Peter Nielsens hed Per Gansk (Pa 'Gansk), en anden Grøn Enge (grön 'Æ(ng)e og en tredje Pernille (Pa'nelle). Der var en henne ved Amages Huk (Amaes Hok), der hed Amages Kaas; det var de 4 Kaase, der var. De var lavet af urimelig store Sten, der var lagt ud; naar de gik i Land, sprang de fra den ene Sten til den anden med deres Kurv paa Ryggen. Stenene gik lige op til Flodmaalet.

Ved Kaasene var der Pæle, hvor de skulde fortøje Jollerne, de blev fortøjet med et Halvstik. I Almindelighed red (*re*) Baadene inde ved Kaasene, men ved daarligt Vejr blev de flyttet ud ved Ridpælene (Ripælene), for at de ikke skulde ligge og hugge; de roede saa tilbage til Kaasene i de smaa Joller. Ridpælene laa ude ved det, der hed Øen (Øen); det var et Stenrev (Stenreu), der laa hele Vejen uden for, hvor Havnen nu er; det blev taget op i 1880, da Havnen blev bygget.

Baadene. De gamle kendte kun Joller (*Jaaler*), det var ca. 1880 samtidig med Havnen, at der kom Dæksbaade med Sejl. Jollerne blev lavet i Nykøbing hos Baadebyggerne der. Jeg skal ikke beskrive dem fuldstændigt, men nøjes med at give et Indtryk af den Type, der blev brugt. Peter Nielsen havde Jolle sammen med en Makker, det var en Attenfods-jolle, ca. 3 Alen paa det bredeste; de gamle Joller var alle sammen Tosmakker, de 2 Sejl hed Forsmakken og Agtersmakken; desuden var der en lille Klyvert (ing *Klyuert*), et Klyversejl, der sad paa et Spryd (e(t) *Spry*). At stryge Sejlene blev kaldt at beslaa (be'slo); hvis der var Vind, kunde

de sætte Sejl, men var det stille, Hav hængende Stille, saa der ikke var Vejr Kave, maatte de ro.

Under Kølen (Kölling) sad der en Strygkøl (ing Stryköll), henne foran gik der en Skinne op (æn Skene 'Stødlist'); der skulde ny Skinne paa, hvis de fik den rendt af. Bundstokkene var nittet (nætte(t)) paa Kølen, og Bordene var samlet paa Bundstokken (Bu(nd)stækken); fra Bundstokken til Ejsningen (Æjsne(ng)jen) gik Tømmerne (Tømmerne). Ejsningen var af Egetræ, uden om langs Ejsningen hele Baaden rundt gik der en List, der hed Rundgjorden (Raaj(nd)jouren), der blev samlet i Forstavnen, paa Stævnen (Stævning); den skulde tage af, naar Jollen laa ved Kaasen. Fortøjningsrebet var sat fast i en Bøjle (Bøle), der sad ved Siden paa Ejsningen. Oven paa Ejsningen laa ved hver Side to Træklamse, der hed Toldegange (ing Taalega(ng)); i hver af dem var der stokket to Huller, hvor Aaretoldene (ing Oretaal), som var Træpinde, blev stukket i. I Bunden af Jollen laa Bundbrættet (e(t) Bu(nd)brætt); Masterne sad i Bundbrættet, hvor der var boret Hul, de var støttet af Tofterne (æn Taafte), hvor der var Hak, der passede til Masten. Aarerne var enten købt eller hittet (hitte(t)); hvor Aarerne sled i Aaretoldene, slog de lidt Læder paa, det hed at fælde (fæle). Naar Jollen tog Vand i haardt Vejr, maatte de øse med deres Øsekar, det var som en Ske med et stort Slug og et kort Skaft i ét Stykke.

Redskaberne. — Det eneste, der blev fisket, var Sild, Aal, Torsk og Rejer, saa Redskaberne var ikke mange; Sild blev taget med Garn, Aal og Torsk med Krog, og Rejer blev strøget. Ruser var ukendt af de gamle paa Stedet, og Aalegaarde har der aldrig været.

Sildegarnene. Det meste af Tiden købte de Bomuldsgarn til at binde Sildegarn af; men i Peter Nielsens første Aar var det ikke Købevarer, de blev lavet af, men Hør som de dyrkede selv, bragede, skættede og heglede og spandt selv, før de bunde binde. Til et Sildegarn skulde de have Bindegarn, Simer, Flædereb, Flaarhanker og Stenhanker.

Simerne lavede de af gammelt Tovværk, som de fik fra

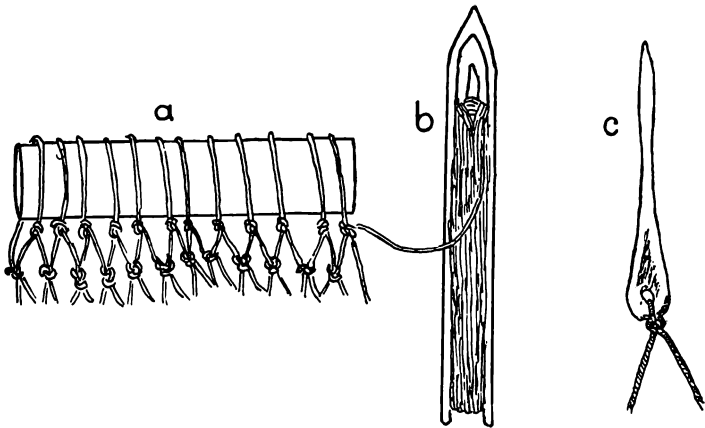
København i — det kunde kaldes et stort Nøgle, de kaldte det en Rub (ing Robb); det blev pillet op og vundet i Nøgler. Det kom saa paa Rebbanen, hver Mand havde sin Rebbane (Reubaane); der var en, der sad og volpede (å vålpe). Han drejede med et Bræt, der var sat ind over Haandtaget paa de 3 Kroge i Volpen, alle 3 Kroge samtidig og lige meget. Paa Krogene var Garnenderne sat fast, og der var saa en, der gik baglænges (bølinges), efterhaanden som Garnene blev slaaet sammen, og det gav Længde; han havde Nøglerne i en Sildekurv paa Nakken, saadan at Garnet løb under hans venstre Arm; med højre Haand førte han en Krog akkurat som Splejseknaggen (af Form som et Y), som Kordellerne løb imellem, for det ikke (faa'de ænne) de skulde kurre sammen (kaarre samm). Naar de havde Enden ud, skulde de splidse Enderne, saa det ikke løb op. De bandt saa Simen fast mellem et Par Træer i Mandshøjde, og med en vaad Klud gik de saa og »trak« Simen over deres Skulder for at gøre den fast. Skulde Simen sættes sammen af flere Stykker, maatte de splejse, det kaldtes at lægge en Langsplejsning (La(ng)splæjsning), naar de øgede to Stykker Reb sammen.

Flæderebet var dobbelt saa tykt som Simen, der var slaaet nogen flere Kordeller sammen end til Simen; det blev ogsaa lavet af optrævlet Tovværk. *Flaarhankerne* var tyndere end Flæderebet og ca. $\frac{1}{2}$ Alen lange; de blev lavet af den gamle Krogesnor. *Stenhankerne* var saa tykke som Flaarhankerne.

Binde Garn. De skulde binde Sildegarn, naar de sad Aftensæde, paa eet Aftensæde skulde de binde 11 Overganger; der gik 30 Overganger til Alenen, og en dygtig Binder kunde binde 3 Alen en hel Dag. De havde et Bord eller et Nedbord (e(t) Næbour) (Fig. 1), som de skulde binde over, det var en Træspaan lang nok til at tage 100 Masker og godt det. De sad ved et Nedkar (e(t) Nækarr) (Fig. 2) og bandt; det var ligesom en Kasse, der sad imellem 4 Stolper, der var ca. $1\frac{1}{2}$ Al. høje. I Bunden af Kassen laa Redskaberne, Garnnøgler og Naalene. Nedkarret var lavet saadan, at det maalte 1 Favn i Omkreds, saa de altid havde et Maal paa, hvor langt det Garn var, som de bandt paa Nedkarret, men ydermere satte de Mærker, naar de havde bundet Favnen rundt, for at være paa det rene med, hvor mange Favne der var; der skulde 15 Favne til et Sildegarn. Maskerne blev bundet over Nedbordet, saa de fik Størrelse efter det; Maskerne dengang var meget større, end de nu er, saa de fik ikke al den smaa Sild; det var vidbundne Garn (vibongee), og fik de smaa Sild, smed de dem ud igen. Nu

med de angbundne (*a*(ng)bongee) Garn tar de Ribbel og Rabbel (Rebbel å Rabbel). I Førstningen havde de kun 100 Masker iil en Overgang; saa blev det 130 og endda mere; det var noget, de lærte af Svenskerne, de var tapre Fiskere og kunde godt ligge her med en Flaade paa 50; de kom med store Baade og ikke med Joller, ligesom Bornholmerne i deres store Baade.

De kastede op til et Sildegarn (Sellegaarn), dvs. slog Maskerne op paa Nedbordet. De skulde slaa 2 Gange om

2/5

CR.

Fig. 1. a. Nedbord eller Bord og b. Garnnaal, c. Bennaal, brugt til at rive Torsk med.

hver Maske, ellers blev det Rendemasker (Ræ(nd)jemasker). Naar disse 100 Masker var ude, hev de dem af Bordet, det var en Overgang (Oerga(ng)), og saa fat paa det næste. Garnet havde de paa en Garnnaal (Gaarnnol), lavet af Træ, der skulde være Benved (Bönvi). De gamle skulde fylde Naale (følle Nole), mens de andre bandt; de havde gerne 50 Naale i Brug ad Gangen. Paa de Garn var der ikke nogen Omgang med tykkere Masker som paa dem, de kunde købe.

Naar Garnet var de 15 Favne, hed det: »Nu sætter vi af; vi sætter Garnet af«, det var at slutte af; Maskerne var de samme som ellers. Det blev taget af Nedkarret, for saa skulde de føre Garn (føre Gaarn), det var at sy Simen om Busset ved Hjælp af Garnnaalen. Busset (Bosse(t)) var Garnet uden Simer og Flædereb. Simen (Simming), der

blev syet for oven i Garnet, hed Ovensimen (Oensimming), den for nedens Undersimen (Öu(nd)ersimming). Derefter blev Flæderebet med Flaarhankerne syet paa. De havde sat Flaarhankerne fast i Flæderebet med et Øje (e(t) Øe), som de trak Snoren ind igennem, og trak saa ad; de blev bundet paa Flæderebet, der gik fra den ene Ende af Garnet til den anden, og ned i Simen; de skulde altsaa holde Flæderebet til Simen. Naar det var syet paa, skulde der Kork paa, der skulde flyde paa Vandet og holde Ovensimen oppe; det hed Flæder (Flæer); med ca. 1 Alens Mellemrum blev Flæderne syet paa Flæderebet ved Hjælp af en Sejlnaal (Sæjlnål), som de købte. Det første Flæde paa hvert Garn i Længden var af Flaadholt; det var en Slags let Træ; paa det stod Forbogstaverne af Ejerens Navn, PN stod der paa vore Flaadholtflæder; de andre Flæder var Korkflæder. Stenhankerne blev sat paa Undersimen paa samme Maade som Tavserne paa Krogesnoren (s. d.), og i dem skulde der saa bindes Sten for at trække Undersimen ned i Vandet; det hed at lynde Garn ned (lønge Gaarn ner). Der var vist 2—3 Alen mellem Stenhankerne; Stenene blev sat paa med 2 Stik, eller hvis de havde

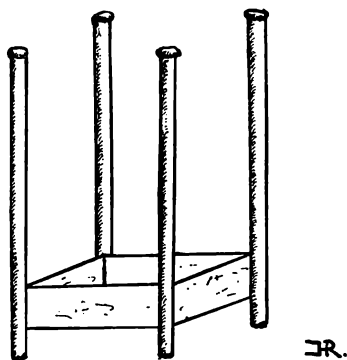

Fig. 2. Nedkarret, som de sad og bandt Sildegarn ved.

en Hulning paa Midten, kun eet. Der skulde helst en særlig Slags Sten til, lidt lange og glatte. De skulde gerne til Møn for at finde disse Lyndestene (Lø(ng)estene).

Krogesnor og Tavser. Til Krogene skulde de have Krogesnor og Tavser. *Krogesnoren* (Kraesnour) var den lange Line, som Tavserne blev bundet paa; den var af tvundet Hørgarn, de slog 3 og 3 saadan Traade sammen paa Rokken. Konen sad ved Rokken og tvandt (drejede Rokkehjulet avet om), og Manden gik med 3 Nøgler og ladte ud (lætte øu). Konen drejede Tenen, saa det løb sammen, og Manden skulde blive ved at lade ud (la øu); der var ca. 100 Alens Længde paa Traadene.

Til *Tavserne* blev Garnet tvundet (tvonge(t)). De spandt to Rullerfulde (Rollerfulde) og vandt det af Rullen (Rollen) paa Rokken i to Nøgler, der blev lagt i en Kurv. Saa satte de to Garnender fast paa Rullen — de blev stukket gennem

Rokkepiben i Tenen — og begyndte at tvinde (tvej(ng)e); de skulde dreje Rokkehjulet (Raakkehylle(t)) avet om. Dette Tavsegarn (Tausegaarn) blev hæspet op; det blev vundet af Rullen op i Nøgler, Nøglet blev lagt i en Kurv, og saa blev det hæspet op paa et *Tavsetræ*; det var et Stykke Træ paa en Fod ca. 1½ Alen højt og med en Pind vandret ud i hver Ende; naar de hæspede Tavsegarnet paa, førte de Haanden i en stor Bue og lagde Garnet ind om de to vandrette Pinde; det kaldtes at hæspe Tavser op og skulde tjene til at give ens Længde paa Tavserne. Saa skulde de slaa

Fig. 3.
Tavseblokken.

Tavser; det skete paa *Tavseblokken* (Fig. 3), som var en tung, rund Træbriks med en kort Stage og i Enden af Stagen en Jernkrog. Garnet paa Tavsetræet blev skaaret over ved den nederste Pind, og 2 og 2 blev Tavserne saa hængt op paa 2 Pinde, der var sat ind i Bjælken. Tavsen skulde have to Overgange paa Tavseblokken. Første Gang var det Tavsen i hele sin Længde, der blev hængt op paa Pinden; Blokken blev saa kroget i for neden; ved saa at stryge med Hænderne paa Stagen af Blokken løb det rundt af sig selv og gav mere Runding i Garnet. Naar det var rundet nok, nappede de den af Pinden i Bjælken, lod det løbe sammen, saa den blev dobbelt og knyttede den sammen med en Knude ligesom en Væverknude, Tavseblokken ind i det Øje, som de nappede af Pinden, og saa op igen paa Pinden, og Blokken i Gang. Der var jo 2 Blokke i Gang samtidig, saa der skulde Hurtighed til. Samtidig strøg de Tavsen med en vaad Klud, for at den skulde strække sig. Den snurrede saa længe, saa det halve gik med. Dermed var Tavsen fuldt færdig.

Paa Tavserne blev der et Øje, naar de tog dem af Pinden; naar de skulde sætte dem paa Krogesnoren, lagde de dem over Snoren, stak Tampen igennem dette Øje og hev an og et Halvstik til, saa sad de. Der skulde 100 Tavser paa hver Krogesnor og 1½ Alen mellem hver Tavse. Men inden satte de Krogen (*Olekraaing*) paa Tavsen; det skete paa samme Maade, som naar de satte Tavsen paa Krogesnoren; der var jo Øje paa Krogen; Øjet blev saa knebet sammen med en Niptang (æn *Næbta(ng)*).

Sildegurvne. Al Transport af Fiskene skete i Kurve. De hed Sildegurve (ing *Sellekorre*), om ogsaa de blev brugt til Torsk og Aal og Rejer. Der var gerne 6 Sildegurve paa Stedet, idet hver havde een til at slæbe op i fra Jollen, og een, naar de gik af By. De lavede dem selv ved at vinde

dem op af Pileskinner (Pilleskener). Naar de gik af By, havde de gerne deres Lommekniv paa dem og skar Sejgpile oppe ved Vejen; dem flækkede de i Skinner, meget tynde saa de kunde flette med dem; de kom saa paa en Skærebænk og blev glattet med en Baandkniv. Hvis de blev for tørre, maatte de en Tid i Sildelage, saa de blev sejge og kunde holde til at flette med. Der

blev lavet en Kurvebund af Bøg (Fig. 4); den var oval, men lige saa den ene Side, den der skulde vende ind mod Ryggen. I den blev der boret 19 eller 21 Huller langs Randen, og i dem blev der sat ca. en Alen høje Spoler af Fyrretræ (Færretræ). Bagspolen, der ligesom Greben gik et Stykke neden for Bunden, for at Kurven ikke skulde hvile paa Bunden, naar den blev stillet, blev kilet fast. Alle andre Spoler blev blædet (blæe(t)); Spolerne gik lige netop igennem Bunden; med en Lommekniv

lavede de saa en lille Ridse i Enden af Spolen og hug en lille Pind i, som spændte af, saa skar de det glat af og pudsede efter, de brugte megen Tid paa at faa lavet det fint. Uden om Spolerne blev Pileskinnerne svøbte, ud og ind. Foroven blev der sat et stærkt Baand (Baa(nd)j), oven for den øverste Skinne (øesde Skene); det var et tyndt Reb, der blev stukket ned om de to øverste Skinner og svøbet om Spolerne om til Greben, hvor det var gjort fast. Denne Grebe var Hanken i Kurven, den sad i den flade Side af Bunden, saa naar man gik med Kurven paa Ryggen, sad den lige i Nakken. Greben var en Pilegren, der blev lagt i Sildelage for at blive

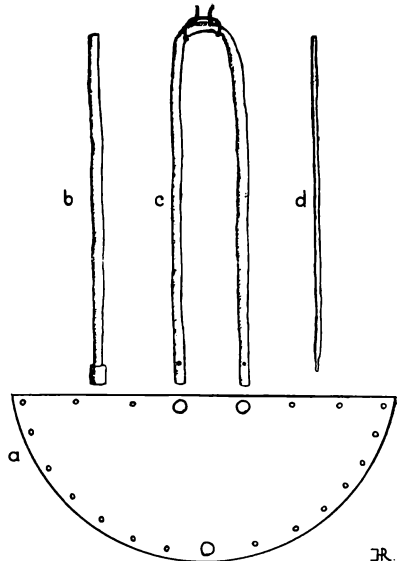

Fig. 4. a. Kurvebunden med Huller til b. Bagspolen, c. Greben med Kurvebene og d. Spolerne.

sejg. De skar saa 2 Hak op i den, saa de kunde bøje den i rette Vinkler, og stak den i to Huller, der var støkket i Kurvebunden, hvor den skulde staa et Par Dage, til den var tør og havde Façonen. Naar den skulde gøres fast, blev den stukket gennem de to Huller i Bunden, og i Tappene under neden blev der drevet et Par Kiler igennem. Paa de to Tappe gjorde de Kurverebene fast, naar de slængede Kurven paa Nakken. Kurverebene blev sat om foroven i Greben i de 2 Hak med en Løkke, de blev krydset, naar man hev Kurven paa Nakken; der var splejset et Øje i Enden paa dem, saa de kunde gaa ind om Tappene. Dertil havde de en Splejseknag (ing Splæjseknæk); det var enten en haard sulet Kæp eller en Hjortetak (æn Jærdetage); de bukkede Enden af Rebet, Tampen (Tamping) om, og borede saa med Splejseknaggen de enkelte Kordeller (æn Ko'dæll) ind i Rebet. Kurverebene var lavet saa lange, at de kunde lade ud (la øu) og lade ind 'forlænge og forkorte' ved Hjælp af Kast, saa de passede til den, der skulde bære Kurven.

De Kurve, de havde baaret op i (fra Jollen), var fulde af Sildeskæl (Selleskæll), Rogn (Raun, Taaskeraun og Selleraun) og Mælking (Sellemælking), saa de maatte skrubbe Sildekurve hver Dag nede ved Kaasen; de bandt Kurvene ved Pæle i Stranden, saa de kunde ligge i Blød (i Blö), senere skrubbede de dem op (skrobbe daam aap) og hængte dem til Tørre paa Pælene i Flodmaalet. I Bunden af hver Kurv var der skaaret Navn (ikke Mærker).

Naar de gik af By med Fangsten, laa den ikke hulter til bulter i Kurven. Torskene var *revet* og Aalene *spedet*. Rive Torsk (riue Taask) var at trække dem paa Snor; til det brugte de en Bennaal (Bennol) (Fig. 1 c), som de lavede selv af det Ben i en Griseskinke, der stak ud helt ude i Skanken ved Siden af det store; det var lidt fladt i den ene Ende og der borede de et Hul og traadede (træte) Tavsens (Tausing) i; det var gamle Tavser, de brugte til det. De stak saa med Spidsen af Naalen nede fra gennem Underkæben af Torsken og ud gennem Gabet. Torsken den tarsk (task, 'slog med Halen'), men den Mollevit (Molle'vætt) fik de. Saa knyttede de Tavsens sammen, naar der var 2-3-4 Torsk,

ligesom de vejede til, med en Knude og hængte dem paa Knaggen af Sildekurven, det var Enden af Spolerne; de hængte og kunde støtte lidt mod Bunden af Kurven. De var vejete af i Pundeviss (Pu(nd)viss), og hver Tavsefuld blev kaldt et Bundte Torsk (e(t) Baante); der skulde være 4 ell. 6 Pund i hvert Bundte.

Aalene blev ikke revet, men spiddet (spæe(t)); de lavede en spids Træpind, knap $\frac{1}{2}$ Alen lang, et Spid (Spe), som de jagede ind gennem Hovedet paa Aalen; det var ved disse Flipper, Øreflipperne (Øreflæbberne) kaldte de dem. Aalene de vred sig (vre daam) ved det og slog sig sammen i Knuder (Knøuer); det var det rene Dyrplageri og vilde vel være rent forbudt nu; men saadan gik det til i Stubbe-købing og Nykøbing og andre Steder. Der kom i alt 2-3-4 Pund paa Spiddet; det hed en Stang Aal (æn Stå(ng) Ol).

Fiskeriet. Garnfiskeriet. Sildefiskeriet varede fra sidst i August til November; kunde det lange (la(ng)e) Oktober Maaned ud, var det godt; naar de fik Efteraarstormen, gik Silden, og saa kom hun aldrig mere det Aar. De regnede med 2 Maaneders (Møningers) Sildefiske.

Saalænge de ikke havde videre end (ving) aaben Jolle, laa de aldrig ude og drev; de maatte sætte Garnet fast ved Hjælp af en Krabbe og mærkede af med en Garnlæde (Gaarnlæe) med en Vager; den var som en Kroglæde. Krabben (æn Kråbe) lavede de selv; de fandt en stor Sten, der var passende til Krabbesten (Kråbesten), som de bøjlede ind (bøle e(nd)j). De lavede et solidt Trækors, hvor de lagde Stenen; i de 4 Spidser af Korset var der boret Hul, og der stak de Pilegrene igennem, som de vred sammen over Stenen, lavede saa en Bøjle (ing Bøle), hvori de kunde binde det Reb, som holdt Krabben fast til Simen paa Sildegarnet. Stenen skulde have god Vægt for at holde Garnet i Vandet; men det hjalp meget, at Armene paa Krabben borede sig ned i Grunden.

De skulde ud Kl. 6 om Aftenen, naar de skulde sætte Garn, og Kl. 10 havde de sæt (sætt), der var saa $\frac{1}{2}$ Time til en Mundfuld Brød og en Snaps. Saa skulde de se,

om der var Øresild (Øreseller), de løftede Øret paa Garnet (Fligen nærmest Baaden) og saa, om der var Sild. Var der mange, kunde de hale Garnene, for naar der rendte mange Sild i Garnet saa nær op til Baaden, saa var der flere ud ad Længden. Hvis der ingen Sild var, lagde de sig ned at sove en Times Tid. Naar Klokkeren var 2, skulde de altid hale Garn (*haale Gaarn*), saa kunde de være inde til Kl. 4-5 og vække Kvinderne, der skulde ned at pille Sild. Der var to til at hale; den ene stod ved Rullen, — i gamle Dage halede de paa Ejsningen — den anden stod nede i Jollen og skød (skød Garnene til Side), han skulde passe ikke at sokke i Silden, for den kvæles (kvæls), saasnart der blir trykket (truk). De havde altid 32 Garn, hvert Garn var 15 Favne, saa lang var hele Længden (Lænden); de var vaskede som nogen Hunde, inden de havde faaet den indenbords. Naar det blev for strengt for ham, der trak (trakte), sagde han: »La vos stikke But, for nu ka(nd) jenne mer«, saa slog de en Tørn om Rullen og fik fat i Brændevinsflasken (Bræunsflasken), og saa gik det endnu en Tur. Senere lærte de af Svenskerne at drive, og saa var det forbi med at sætte Garnene fast.

En af de gamle Fiskere skulde altid synge 32 Vers (Væss), inden de maatte hale, de sad i den aabne Jolle og sang, for det var dengang, de satte Garnene fast. Det ene Vers lød*):

La Sellen grov paa Gaarn i Nat,
Hør du som vi bede,
Tæ i Maaren vi kaa faa Jaalen lat,
Vær vos Ale naadig gaa med Glæde.

De gamle havde ogsaa den Tro, at det gav Held med Fangsten, naar de hørte Sildekragen (Sellekræen). Naar en Krage sad og gol (goul) i et Træ, sagde de: »Saa, nu er Sildekragen her«. Saa den, hvis Træ den sad i, han skyndte sig at sætte Garn ud.

*) Else Nielsens Opskrift. Man skulde tro, at det Vers hørte hjemme, naar de *satte* Garn, ikke naar de halede.

Den 29. September var det Mikkelsmesse (Møkkemøsse), det var Fisketiden, og de, der fik Sild den Dag, fik Møkkemøssestæje(t). Det var et heldigt Varsel, »de faar Gale-tæje(t) med«, sagde de andre og var helt forbitrede af Misundelse, for nu skulde Heldet hænge ved dem lige til Gallus Dag (Gale Dau), det var 16. Oktober.

Den værste Fare ved Garnfisket var Sælhundene. Naar saadan en fortindret (faa'tindre(t)) Sælhund kom i Garnet, kunde den hurtig sætte et Par Ole Sild til Livs og endda lave Huller i Garnet, saa Konerne saa maatte sidde om Vinteren og lappe ud (labbe øu). De kunde høre Sælhundene $\frac{1}{2}$ Mil væk, for de kom pustende, naar de skulde efter saadan en Fangst. Kunde de faa Ram paa en Sælhund (Selhu(ng)), fik han smadret Hovedskallen. Et Aar var der mange Sælhunde, der blev slaæet ihjel af Søen ved et særlig galt Vejr, de kom for nær Land og kunde ikke bjærge sig (bjærre daam). De spækkede dem af (spække daam aa) og kogte dem; de fik en Masse Tran (Trann), som de solgte oppe i Landet.

Naar de laa og fiskede, raabte de altid fra den ene Baad til den anden, ja de gol, for da havde de Mælet (Mælinge(t)) paa Gled. »Hvor mange Ole (Oule) har I«, raabte de; men der var ingen Kvaklerier med, at de ikke maatte sige, hvor meget de havde fanget, andet end at de saa tit vilde lyve for dem og sagde mindre, end de havde, for at narre dem; det gjaldt jo om at komme først, saa de prøvede paa at faa sneget sig af Sted og komme først op i de nærmeste Byer med Fisken.

Naar de havde halet Garnene efter en Dræt (Dræt) og lagde ind ved Kaasen, skulde Konerne ned og pille Sil-den af (ner aa pele aa). Bagefter skulde de rense Sildegarn (rense Sellegaarn). De blev skilt ad og bredt ud paa Garnsulerne, og saa begyndte de at pille dem rene med Hænderne. Kvistekæp kendte de ikke. Der var Tang og Mos, det sidste blev mest kaldt Smat (Smatt), for det var saa klistret at have med at gøre. Blæretang blev kaldt Kløver (Kløer), og Bændeltang (Bæ(nd)jlt(ng)) var let at faa af. Det værste i Sildegarn var Sælebriller (Sælebriller), dem

de nu kalder Vandhunde (Va(nd)jhøu(nd)e), 'Vandmænd', for naar de blev tørre, gik de i Næsen. Værst var det, naar vi bødede inde i Stuen ved Kakkelovnsvarme, der kunde vi komme til at nyse, saa Blodet var færdig at rende ud af Næsen.

Krogefiskeri (Fig. 5). Konerne skulde slaa Kroge op (slo Kraae aap), d.v.s. rede dem op paa Klemmen, naar de kom op af Vandet med dem paa Truget. Klemmen (Klæmmen) var en Stump Træ med en Tunge, der passede til Krogenes Størrelse; der gik Krogene paa, 100 Kroge paa hver Klemme. De begyndte og sluttede med et Endelav (Æ(nd)elau), det var en Løkke af Garn af Tykkelse som Snoren med en Bitte Træ i den løse Ende. Disse Endelav skilte hvert 100 Kroge. Naar Hundrede var inde, kom Endelavet paa Tungen af Klemmen, og de to Endelav blev knyttet sammen og holdt sammen paa det hele. Samtidig med, at de redte dem ud, skulde de se efter, om Krogene var blevet strakt ud. Var de det, satte de dem paa et Lavejern (Laujærn) og vred dem tilbage til deres Form. Lavejernet havde de selv lavet; det var et Stykke Træ med en Form ligesom Krogene af Jern ovenpaa; de lagde Krogen om Formen og trykkede den ind mod den med Fingrene. Dengang var det Jernkroge, de havde, senere da de fik Staalkroge, behøvede de ikke noget Lavejern; dem satte de Form paa bare ved at trykke dem mod Krogetruget. Lavejernet blev ogsaa kaldt Jernlavet (e(t) Jærlau). Modhagen paa Krogen kaldtes Krogehagen (Kraæhæen), eller bare Hagen.

I gamle Dage skulde Konerne stikke Kroge (stekke Kraae) 'sætte Madding paa' samtidig med, at de gjorde Krogetruget rede. Klemmen med Krogene blev gjort fast i et Hul i Krogetruget (e(t) Kraætrøu), hvor der var lagt et godt Lag Sand, som de ridsede Riller i; de begyndte med at løse Endelavene, og Krogene blev lagt i Rillen Side om Side Raden ud, naar de var stukken. Naar Rillen var ude, blev den dækket med Sand, og de tog fat paa den næste. Det skulde gøres meget bestemt, for Hagen paa Krogen var noget fortimeligt (faa'timmelit) noget at komme op at slaas med.

Krogetruget skulde være parat til om Aftenen, Mændene skulde ud at kaste (sætte Kroge). De mærkede Stedet af

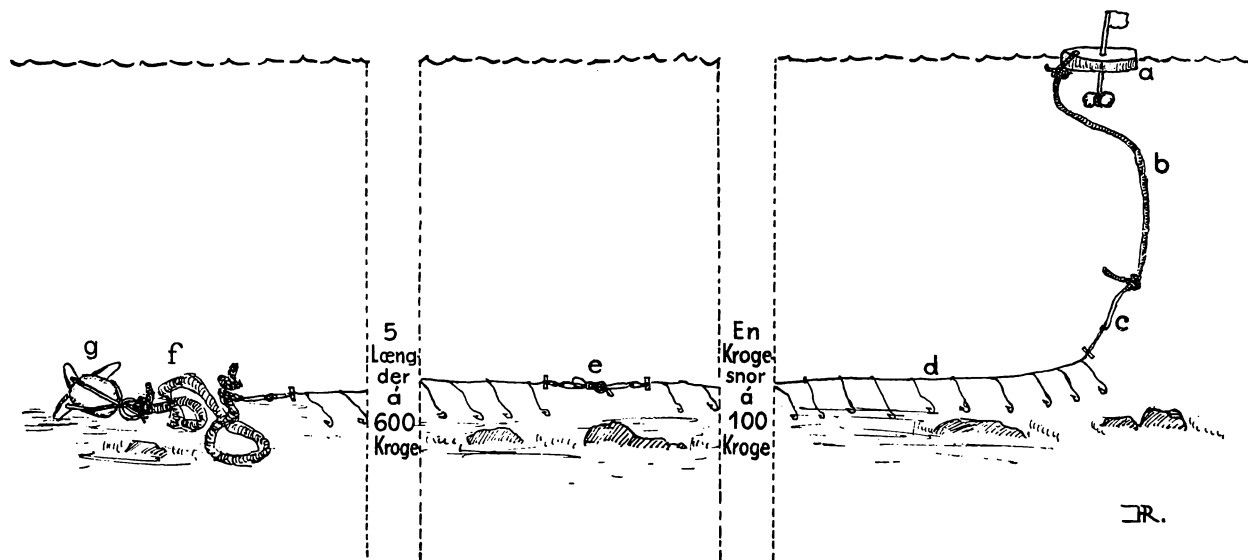

Fig. 5. Krogfiskeri. a. Krogfløden, b. Lædelinen, c. Endelavet paa d. den første Krogesnor med Tavser og Kroge, e. To Endelav forbinder 2 Krogesnore, f. Krabberebet, g. Krabben.

med en Læde (ing Læe) eller Kroglæde (Kraalæe), saa de kunde finde Krogene om Morgenene, naar de trak (trakte). Kroglæden var lige af samme Slags som Garnlæden, en stor Trækub med en Stang boret lige igennem, en Sten forneden og en Vager (ing Vajer) oppe, saa den kunde ligge og svaje. I Kubben var der boret et Hul, som Lædelinen var stukket igennem med en Knude for. Paa den Line blev Krogesnoren gjort fast; der er jo et Endelav først og sidst i Krogesnoren, det ene af dem blev bundet i Lædelinen, det andet blev bundet til Endelavet i de næste 100 Kroge. Det første de gjorde, naar de var ude at sætte Kroge, var at smide Læden ud og holde fast paa Linen, til de havde gjort det første Endelav fast i Linen. Saa begyndte de at kaste Krogene ud, de skulde bare lade Snoren løb ud og passe, at Krogene ikke greb Snoren, for saa kunde de ikke klare det ud (klaare(t) øu). De stak gerne 600 Kroge paa hvert Trug; naar de saa var færdig med det første Trug, bandt de de to Endelav sammen, kastede Krogene paa det andet Trug og saadan videre, bandt sammen og kastede ud, til de var færdig med de 3000 Kroge, der var i én Længde. Med det sidste Endelav slog de et Halvstik om Krabberebet oven for Knuden og firedede Krabben til Bunds. Foruden Læden havde de deres Med og Mærker (Me aa Mærker) inde paa Land, som de satte efter. Der var f. Eks. Præstens Pil, Ravntrænakken 'et stort Bøgetræ i Skoven norden for', Møn Ende ude. Stedet var bestemt af to Punkter, f. Eks. Kirken til Ravntrænakken, Præstens Pil til Kirken o.s.v. Kirken var Sdr. Alslev Kirke. »Vi har Kirken ude«, sagde de, naar de var kommet saa langt ud paa Rummet (po Raamme(t)) 'paa Søen', at de kunde øjne den for Skoven. Naar de havde ledt deres Vager op om Morgenene, de skulde trække, havde de en Kessel (ing Kæssel), og naar de trak Krogene, enten det var Aal eller Torsk, brugte de den, ellers vilde de slaa sig (daam) af Krogene. Det var en lille Ketscher.

Torskekroge og Aalekroge var eet og det samme. Aalekrogene stak de med Hundestejler (Stilli(ng)er) eller Rejer, til Torskekrogene brugte de desuden Sild som Mading (Mani(ng)). De havde særlig deres Stader (Stær), hvor

de satte Kroge, op ad Tromnæs og Sølyst til, hvor der var Tangbund eller Kløverbund.

Rejefiskeriet. Fra Begyndelsen af Maj og til lidt ind i August skulde de ud og stryge Rejer (æn Ræje). Det var et brydsomt Arbejde. De fangede dem enten ved at vade eller ved at gaa paa Broerne 'Broerne langs Kysten ad Sortsø (Sousø) til'. Naar de skulde vade dem op (*vaae daam aap*), maatte de trække i deres Vadetøj (*Vaaetöj*) og gaa i Strandkanten med en Stryghav og Sildekurven paa Ryggen. Stryghaven (ing Stryhau) var et Net, bundet paa en Stage, der gik tværs over Aabningen af Nettet. De vadede saa i de store Kløverbuske (*Kløerboske*) og rystede med deres Stryghaver og væltede (*valt*) Rejerne op i Sildekurven. Det var om Dagen, de brugte at vade Rejerne op; om Natten maatte de gaa paa Broerne. Der havde de en Rejhav (ing Ræjhau), det var et Net ligesom Stryghaven, bare meget større, og for at faa Haven langt nok ud i Vandet, bandt de en Rejhavstage i. De kunde paa lang Afstand høre Rejerne, saadan de kom haglende (*hau(ng)es*) i Vandet; det skulde være stille Vejr, for at de kunde høre dem hvisle.

De store Rejer kunde de nippe over (*nebbe oer*) til Mading; de Rejer med Rogn blev kaldt for Rognrejer (*Rauneræjer*).

Stryghaven og Rejhaven lavede de selv; det var samme Metode til de to. Maalene her gælder for Rejhaven. Busset (*Bosse(t)*) 'Nettet' var $2\frac{1}{2}$ Alen fra Spidsen og op til den øverste Række Masker; den spidse Façon fik det, ved at de »tog ind«, efterhaanden som de bandt, de skulde sætte ind (*sætte ing*). De bandt over et Nedbord af almindelig Størrelse og begyndte med at slaa 2200 Masker op, til sidst *tog de ind til Masken*, 'lod Enderne mødes efter Omgangen'. Der var det særlige ved Haverne, at de var angbundne ned mod Spidsen; efter den første halve Alen, der var med vidbundne Masker, skulde Maskerne være mindre og mindre; for at faa dem det skrabede de Bordet, de bandt over med en Kniv og glattede det af med et Glas og bandt saa igen, og saadan blev de ved, til Boret var paa Tykkelse med en Strikkepind. De begyndte med 2200 Masker og skulde ende med een, saa mange Gange skulde de sætte ind. At sy den sidste Maske var at *sætte af* — og saa var man glad, for det var et Pinearbejde at binde Rejhavbus.

Busset skulde saa *mæskes til*, det var at sy det paa Bøjlen og Rejhavbordet, (e(t) Ræjhaubour); det var et fladt Stykke Træ ca. 3 Alen langt og 3 Tommer bredt; i hver Ende var der boret et stort Hul, hvor Bøjlen blev stukket i og blev blædet (blæe(t)) 'kilet fast'. Bøjlen var en stor rund Bøgegren ca. 1½ Tomme i Tværmaal, bøjet i en stor Bue. Busset blev syet fast til Bøjlen og i Rejhavbordet, hvor der var boret en Række Huller. Paa Midten af Rejhavbordet var der tværs over skaaret et Hak, hvor Stagen blev lagt, den gik altsaa tværs over Nettet og blev bundet paa baade ved Bøjlen og ved Bordet. De maatte binde den paa, da Redskabet var saa stort, at de maatte bære Stagen for sig og Rejhaven for sig ud til Broerne.

Bøde Garn (bøe Gaarn øu). Om Vinteren maatte Konerne bøde Garn; de begyndte ved Novemberstid, og var de færdige til Marts, saa var det godt leveret (lo'vere(t)). Det gik hele Dagen igennem. Først skulde de fylde Naale, vikle Garn paa Bødenaalen. De maatte altid klippe Garnet op, til det passede, at de kunde begynde med en Halvmaske (Halmaske) og ende med en Halvmaske, ellers var deres Bødning (Bøni(ng)) forkert, og saa skældte de gamle: »Kan du for Stejler og Hjul enne passe paa og lave det rigtig« (ka(nd) du faa Stæjler aa Jyul (ell. Hyll) æne passe po aa fo laue(t) e(t) ræjde). »Ind i Masken og eet Stik over« var den Regel, de skulde følge for at gøre det rigtigt, og saadan to Gange for at fæste Ende. Var der revet et stort Hul, kunde det blive nødvendigt at øge et helt Stykke i; det hed, de fældede i (di fælte i).

Slutning.

Hesnæsserne var ikke fri for at føle sig lidt mere end dem oppe i Landet, dog ikke saadan at forstaa, at de var længer tilfrem, for i deres Levevis, Skikke og Klædedragt holdt de længe paa det gamle; det kom ikke af deres Sprog heller, selv om de havde aflagt den »brede« Udtale af en Del Ord; de sagde for Eks. (e(t) Sæjll), men dem oppe i Landet (Sæl), Støvler udtalte de (Stöule), oppe i Landet

(Støle). Det kom sig vist mest af, at de følte sig som Fiskere og ikke som Bønder, hvad de gav Udtryk for i den smædende Sentens om »Bønder, Bæster og Hornkvæg«; de kendte da heller ikke til Landbrug, holdt kun en Ko og et Faar eller to. Paa den anden Side forstaar man godt, at Bønderne ikke regnede Fiskeriet meget, da det blev drevet paa den Maade, som her er beskrevet, og Forholdene krævede, at Fiskerne gik mange Mile rundt i Landet med Kurven paa Nakken for at faa Fisken afsat.

Peter Pedersen Feilberg.

Farver i Nykøbing F. fra 1743 til 1765.

Af H. F. Feilberg.*)

I.

Peter Pedersen Feilberg var saa at sige fra Fødselen forudbestemt til at være Farver. Han tilhørte en gammel anset Farverslæggt, og det var i de Tider som oftest en Selvfølge, at Sønnen fulgte i Fædrenes Spor. Hans Fader og hans fem Farbrødre var alle Farvere, etablerede i forskellige danske Provinsbyer.

Selv var han døbt i Kalundborg 5/2 1721. Her var hans Fader, *Peter Jensen Feilberg*, privilegeret Farver (f. 1685, † 1728), og her overtog hans ældre Broder, Jens, senere Faderens Stilling. Moderen, *Anna Kirstine Voller*, var ligeledes af Farverslæggt. Hendes Fader, *Jens Andersen Voller*, fik i 1688 Brev paa at maatte bruge Farveri i hele Odsherred.

Under Enevælden krævedes der for at drive Farveri — i hvert Fald i Provinsbyerne — et kgl. Brev eller Privilegium, der udstedtes gennem Kancelliet. Et saadant Privilegium kunde gives paa forskellige Betingelser; det kunde være strengt personligt; paa kortere Aaremaal med Udsigt til Fornyelse; kunde være arveligt, eller hæfte paa en bestemt Ejendom, der var indrettet til Farveri. Vel blev der af og til drevet Farveri uden Bevilling, men det var strengt taget ulovligt.

Peter Feilberg har faaet sin Uddannelse i Farverhaandværket, eller Farverkunsten, som det ofte kaldes, i Hjemmet. Da Faderen døde tidligt, har det været under Vejledning af Stedfaderen, *Jørgen Clausen*, kaldet *Blymester*. Da den ældre Broder var nærmest til at arve Privilegiet og overtage Virk-

*) Forfatteren afgik ved Døden d. 23/9 1940.

somheden i Kalundborg, har den yngre Broder maattet søge andetsteds hen, og det viser sig da, at der i *Nykøbing F.* er et Farveri til Salg med tilhørende Privilegium, der selvfølgelig kun kan overdrages til en fuldt kvalificeret Farver.

I en Indberetning om den økonomiske Tilstand paa Lolland-Falster 1735, der findes i Aarvog VII (1919), nævnes S. 9, at Indehaveren af Privilegiet er *Major Ellermanns Frue*. Hun hedder *Kirstine Nielsdatter* og er en Datter af Byens tidligere Farver, Niels Jensen, som 1727 havde faaet bevilget, at hans Hustru og Datter efter hans Død maatte nyde det til ham udstedte Privilegium. »Men«, tilføjer Beretningen, »hun er, saa vidt vides, udi maadelig Stand«.

Major Ellermann var død 1741, og 1743 solgte Enken Farveriet med Privilegium til P. Feilberg. Mødet udviser, at han for Ejendom og Farveriredskab har betalt 1500 Rdl. kurant. Naar han faar det saa billigt, skyldes det rimeligvis Forretningens maadelige Tilstand. Efter Ansøgning opnaas kgl. Stadfæstelse paa Overdragelsen, som iflg. »Fynske og Smaalandske aabne Breve« lyder saaledes:

»Eftersom os elskelig Frue, Christina Niels Datter, afgangne Major Ellermanns Efterleverske, som 30. Juni 1727 har erholdt Privilegium paa Farveriet og Trykkeriet paa Falster og i Købstæderne i Aalholm Amt, tillige med hendes Steddatter, *Mette Christine Flindt*, hvem efter Bevilling af 20. November 1739 Privilegiet efter Moderens Død skulde tilfalde, har anholdt, at vi ville bevilge, at de det dennem forundte Privilegium maatte afstaa til en Farversvend fra Kalundborg, navnlig Peter Feilberg, da have vi efter Peter Feilbergs derom gjorte Ansøgning bevilget, at han alene, indtil vi anderledes tilsigendes vorder, samt den af os i Nysted senere privilegerede Farver upræjudiceret¹), ommeldte maa nyde og forestaa, til hvilken Ende saadant Farveri forsvarelig skal vedligeholdes«. Christiansborg, den 8de November 1743.

Af Raadstueprotokollen ses det, at 3/1 1744 holdtes Raadstueret, hvor P. Feilbergs Bevilling som Farver af 8/11 1743 oplæstes, men først 9/8 1745 faar han Anerkendelse som Borger i Byen: »Mons. P. Feilberg barnefødt i Kalundborg

var mødt og aflagde sin borgerlige Troskabsed efter Loven iflg. den kgl. Forordning, som tillader ham Farverfrihed for Byens Tynger, hvilket han med hans Underskrivelse herved bekræfter og tilstaar, og blev af ham betalt til Magistraten 4 Rd.«.

P. Feilberg havde nu i en Alder af 23 Aar erhvervet sig en god og anset Stilling. Han har uden Tvivl været en ung Mand med et vindende Væsen, som har haft let ved at vinde Indgang overalt, hvor han kom, men man kan ikke frikende ham for en vis Letsindighed, en Egenskab, som fulgte ham Livet igennem.

Han var blandt andet en hyppig og velset Gæst hos *Provst Chr. Poulsen* i Riserup Præstegaard (Nørre Vedby). Det har været et meget gæstfrit Hjem, og Feilberg har særlig følt sig tiltrukket af Provstefruens Søster, Jomfru *Elisabeth Marie Nauschütz*. Forholdet var en Tid meget hjerteligt, og Feilberg nød godt ikke blot af Hjemmets Gæstfrihed, men ogsaa af dets Gavnildhed. Efter nogen Tids Forløb tabte Feilbergs Interesse for Jomfruen sig imidlertid, Forholdet til Provstefamilien kølnedes. Feilberg har været noget aabenmundet og oven i Købet været uforsigtig nok til i et Brev at bruge nedsettende Ytringer om sine tidligere Venner. Dette førte til, at Provsten stævnedede ham for Byretten i Nykøbing, hvor Birke-dommer Niels Møller var Anklager, mens Prokurator Carl Christensen optraadte paa Feilbergs Vegne.

Det bliver for vidtløftigt at gengive hele denne Retssag, men nogle Punkter maa dog medtages, da de viser, hvor overordentlig venskabeligt Forholdet har været, og tillige giver gode Bidrag til et, ganske vist ikke videre tiltalende, Billede af P. Feilbergs Færd.

Stævningen lyder paa, at Hans Velærværdighed Provst Christian Poulsen begærer nævnte Feilberg Sag og Dom at lide for hvis (d. e.: hvad) Penge, han til velærværdige Hr. Provsten er skyldig. Gennem Vidneudsagn oplyses det, at der er gaaet en Strøm af Fødevarer fra Præstegaarden i Riserup til Ungkarlehjemmet i Nykøbing, dels med Provstens egen Vogn, dels med Bønder fra Sognet, som var kørende til Byen. Der nævnes saaledes: Brændevin, Ost, røget Faare- og

Lammekød, Rugmel, Malt, slagtede Gæs, en halv Side Flæsk, 2 Skp. Gryn, Ærter, Hvedemel, Mannagryn, Sigtebrød og Hvedebrød o. s. v.

Feilberg mener fra først af, at der kun kan være Tale om nogle Æg, som han fra Tid til anden har bekommet i de Tider, da han havde fri Indridelse i Riserup Præstegaard, og som han er villig til at betale efter Landskøb. Han kommer dog efterhaanden i Tanker om, »at han har faaet nogle Varer af Provsten, men hvor mange ved han ikke, overalt nemlig ventede han, at samme var kontenteret og betalt, saa Provsten ikke havde noget hos ham at kræve«. Han forlanger Provstens Beskyldninger mortificerede og Provsten dømt til at betale 200 Rdl. for Tort og Kreditspilde, som Feilberg gennem denne Sag har lidt. Provsten tilkendegiver imidlertid, at han har forstrakt den kgl. privilegerede Farver efter hans venlige Begæring med 300 Rdl. ad tre Gange.

Som Eksempel paa Vidneudsagn skal her anføres, hvad Feilbergs Husholderske har at sige.

»Endvidere fremstod Ellen Sophie som Husholderske hos Feilberg og vandt (d. e.: vidnede) paa Müllers Spørgsmaal, om hun vidste, at der er kommet Varer fra Riserup Præstegaard til hendes Madfader, Mons. Feilbergs Hus, og hvor meget af hver Slags? Vidnet svarede, at der kom noget røget Lammekød med en Bonde, men om det var fra Provsten eller Bonden, kunde hun ikke vide, men Jomfruen, som er Provstens Kones Søster, hun havde engang $\frac{1}{2}$ Anker Brændevin med sig og noget »Fæt«, som de siden brugte til at smøre deres Vogn med, desuden havde hun til Feilberg nogle Æg i en Kurv, noget Malt og noget Rugmel, hver i sin Sæk, noget groft Bygmel til Pandekager til deres Folk«. Endvidere forklarede hun, at »Provsten engang havde noget Hvedemel ind med sig i en »Salvet«, som blev lovet til Vidnet, hun vidste ogsaa, at der blev sendt nogle grove Byggryn fra Jomfruen til Mons. Feilberg; hun vidste ogsaa, der var kommet en Side Flæsk med en Bonde, men fra hvem vidste hun ikke«.

Det er dog først gennem Chirurgus i Nykøbing *Andreas Lassens* Vidneudsagn, at selve Sagens Kærne bliver berørt. Han havde ofte ledsaget Feilberg paa Udflugterne til Rise-

rup. Dommeren spørger ham, om han ikke har været hos Provsten paa Feilbergs Vegne og tilbudt, at denne vilde give Provsten 300 Rdl. for det, han var ham skyldig eller havde faaet af Provsten, om Provsten dermed vilde være fornøjet?

Lassen svarede derpaa: »at Feilberg, siden han ej fandt Inklination for Jomfruen, og ej nogen Tid kunde bringe sit Gemyt til at ægte hende, bad da Vidnet at ride derud for at se, om den Sag i Mindelighed kunde afgøres; hvilken Sag Vidnet da paatog sig og sagde til Feilberg: Det lader sig ikke saa let gøre, undtagen det vil koste Penge. Altsaa vilde Vidnet byde Provsten paa hans Vegne 300 Rdl., hvortil Feilberg svarede: Ja, det maa I gerne byde, naar Sagen kun derved bliver afgjort. Men Provsten svarede: Han er mig ikke saa meget skyldig — med mere, som blev raisonneret om Sagen, som Vidnet ikke kunde erindre«.

Feilbergs Sag stod aabenbart daarligt; men ved gode Venners Hjælp blev Sagen bilagt. P. Feilberg gør Afbigt ved en skriftlig Erklæring, hvori det bl. a. hedder: »Det har været langt fra mine Tanker at gravere ved saadant mit Brev enten Provstens Kæreste og hendes Jomfru Søster eller deres Familie i nogen optænkelig Maade, og i saa Henseende erklærer jeg herved, at hvad som helst der udi mit givne Svar kunde være, hvormed der kunde paa Provstens eller hans Families Side fattes Fortrydelse, bedes herved det i Kærlighed forlades mig, ligesom jeg og tilstaar at være fornøjet med den Erklæring, at Hr. Provstens Kærestes Søster, Jfr. Nauschütz, ikke skøtter om min Person, og maa siges dette, at jeg maa slutte, at det saalunde har været Guds Raad og Vilje«.

Hvorefter Feilberg haaber, »at Provsten vil frafalde det begyndte Søgmaal saaledes, at alt hvad er passeret enten i Ord eller Skrifter, enten det maatte bestaa i Løfter eller Penge, in Summa i hvad Navn nævnes kan, aldeles i al Kærlighed og Endrægtighed herved til Dels bliver annulleret og til Dels opgjort«. Provsten lader saa Sagen falde, skønt han kunde have Aarsag at paastaa langt større Satisfaktion: »hvad der er udtalt Jfr. Nauschütz vedkommende, skal aldeles være som utalt og død og magtesløst i alle Maader, ligesom jeg og herved tilstaar, at Mons. Feilberg har givet mig

Valuta for hvis Pengesager os har været imellem«. Saaledes endte denne Sag 14. Januar 1745.

To Aar derefter 24/11 1747 blev Jfr. Nauschütz i Riserup Præstegaard gift med P. Feilbergs Farbroder, privilegeret Farver i Rødby, *Christian Feilberg*^a). At Forholdet mellem Onkel og Brodersøn herefter ikke var det bedste, ses af en Retssag i Aaret 1748, hvor P. Feilberg af Onkelen stævnes for Gæld. Ogsaa her har han altsaa laant Penge.

Den 19. Novbr. 1745 blev P. Feilberg i Maribo viet til *Gedske Neander*. I Byens Kirkebog hedder det: Den 19. November 1745 blev efter højeste kgl. Tilladelse uden forudgaaende Trolovelse og Lysemaal kopulerede udi hendes kære Forældres Hus Jfr. Gedske Neander og Hr. Peder Feilberg. Forlovære: Henrik Pihl og Mathias Husby. Gedske Neander, som var døbt i Maribo 26/7 1722, var ældste Datter af Jørgen Henrik Neander og Anna Jacobsdatter.

I den tidligere nævnte Indberetning om den økonomiske Tilstand paa L.-F. 1735 omtales et Privilegium paa at være Herberger og Vinhandler fra Dato 23/2 1731 for Jørgen Neander og Hustru paa Livstid; endvidere tilføjes: Sr. Neander er privilegeret Herberger og har desuden en liden Handel af Spitsier og anden Smaakram, men ikke Kornhandel. Tilstanden er noget slet, og er forpantet alt det, han ejer (Aarvog VI 1918, S. 47 og S. 61). Da Jørgen Neanders Enke siden bliver gift med *Mathias Husby*, kaldes hun »den rige Jørgen Neanders Enke« (Aarvog VIII 1920, S. 136). Det sidste er muligvis det rigtige; ganske vist vides det ikke, om Gedske har bragt Penge med i sit Ægteskab, men at Familien Neander har været velhavende kan sluttes af, at det er hos sin Kones Slægtninge, P. Feilberg optager store Laan, som han har Brug for til at forbedre sit Farveri og forny sit Inventar.

Farverhaandværket har vistnok paa dette Tidspunkt ikke været videre indbringende; i hvert Fald i Provinsbyerne klager Farverne overalt over utilstrækkelige Indtægter. I Hovedstaden var Forholdene bedre, der fandtes et mere velhavende Publikum, og Mulighederne var i det hele større. Dette kan have været Grunden til, at P. Feilberg i 1752 re-

flekterer paa et Tilbud fra Højesteretsadvokat *Gothard Fursman* i Kbhvn., der har et Privilegium af 6. Oktober 1742, som han vil afhænde til en kvalificeret Farver. Privilegiets Hovedpunkter er følgende: I. Tilladelse til i de paafølgende 30 Aar udi alle Slags Kulører af Farver at trykke Fløjler, Plydser, Silketøjer, Klæder, uldne Stoffer, Katuner og Lærreder. II. At forfærdige Berlinerblaat, Florentinerlak, og naar tilstrækkelig Kvantitet til Landets Forsyning foreligger, vil Hans Majestæt være betænkt paa at forbyde Indførsel af deslige fremmede Varer. III. Varer, som paa denne Fabrik forfærdiges og til fremmede Lande udføres, skal for Told at svare befriet være. IV. Alle de Farver, som her udi kan farves, og som uomgængeligen til Fabrikken fra fremmede Steder beføres, er allerede bevilgede toldfri at maa indføres. Sagen har været forelagt Kommercekollegiet til Overvejelse, og i sine »Forestillinger og Resolutioner« afgiver det følgende Betænkning (i Uddrag):

Højesteretsadvokat G. Fursman har i Decbr. 1752 ifølge den ham af 6. Okt. 1742 givne Tilladelse sluttet Køb med en Fabrikør og Farver ved Navn Peter Feilberg, hvorved han har afstaaet og overdraget sin Gaard med Tryk, Fabriksprivilegium og alt, hvis deraf dependerer, bedende, at Deres kgl. Maj. vil forunde fornævnte Feilberg og hans Arvinger et i alle sine Punkter og Klausuler ligelydende Privilegium mod, at Fursman sit Privilegium frasiger. — Endvidere: Dette Privilegium med Gaard, Fabrik og dertil hørende Indretning har G. Fursman til Fabrikøren og Farveren P. Feilberg solgt og overdragen, saa at Pengenes Udbetaling derfor nu ikke paa andet hviler end alene, at bemeldte Privilegium paa Køberens Navn vorder indrettet. — Endelig slttes: Vi finder da altsaa ikke noget, som mod den Ansøgning kan være at erindre; thi for det første har G. Fursman efter hans Privilegiums Indhold Frihed at overdrage Fabrikken til en anden, dernæst skal denne Feilberg, som Gaard og Fabrik købt haver, være en velhavende Mand og en god og kyndig Farver, som nu om Stunder vel kan behøves, og overalt er dette ikke noget Privilegium exclusivum til Hinder for andre. — Betænkningen er indsendt 9. Maj 1753 og approberet 21. Maj 1753.

Derimod kunde det synes, som om denne Sag var i Orden. I sin Bog om København omtaler Carl Bruun Sagen kort, han siger blot: »Peter Feilberg, en velhavende Mand og kyndig Farver, overtog Fursmans Fabrik paa Blegdammen«. Jeg tvivler dog om, at Handelen blev afsluttet. Sikkert er det kun, at denne Sag førte til Strid og Processer og voldte P. Feilberg megen Tidsspilde og Pengetab, ja vel blev Indledningen til det Sammenbrud, hvormed hans Virke endte, hvilket vistnok han selv bar Skylden for.

P. Feilberg har aabenbart været en Sangviniker, der temmelig letsindigt har indladt sig paa mere, end han kunde magte. Hans økonomiske Forhold var ikke gode. Ejendommen i Nykøbing, som han sagtens agtede at afhænde, naar han overtog Fabrikken i København, var behæftet med stor Gæld. Og mulig var han en duelig Farver, men den Forretningssans og det Administrationstalent, som er nødvendig for at lede en Fabrikvirksomhed, ejede han næppe.

Til Forstaaelse af hans Optræden maa man dog ogsaa tage hele Tidens Indstilling og Spænding med i Betragtning. Hans Ophold i Nykøbing falder nøje sammen med Frederik d. 5tes Regeringstid, en Periode, hvor næsten alles Tanker drejede sig om økonomiske og andre Reforme. »En ren Industrimani havde grebet Landet, og det var ikke blot i København, men i alle Købstæder i Danmark og Norge, at man vilde indrette en eller anden nyttig Indretning af Fabrique«.

Man havde tidligere indkaldt udenlandske Mestre, nu gjaldt det om at faa danske. Til Landets Vel og Folkets Gavn skulde alle udenlandske Varer konkurreres ud for derved at skaffe Penge for Staten og bevare dem for Landet.

Alt, hvad der foreligger af Dokumenter, tyder paa, at P. Feilberg kun for en Tid har opholdt sig i Hovedstaden, men stadig har været hjemmehørende i Nykøbing F.

At hans økonomiske Forhold ikke er de bedste, ses af følgende Ansøgning til Kongen, der findes i »Fynske og Smaalandske Tegnelser«, og som her anføres i Uddrag:

Stormægtigste Monark!

Allernaadigste Arve Konge og Herre!

»Dersom det var mig ikke bekendt, at Deres Maj. ikke

alene beviser sine fattige Undersaatter al Slags Naade, men endog allernaadigst konserverer dem med den engang givne Naade, kunde det gøre mig modløs at træde frem med denne min allerunderdanigste Begæring for Deres Maj.s Trone«.

»Allernaadigste Konge, jeg har nu for ti Aar siden tilkøbt mig Farveriet i Nykøbing, saaledes at jeg alene skal være berettiget til at trykke og farve paa Landet Falster og i Aalholms Amt«.

Han fortæller nu, hvorledes han har bekostet nogle tusinde Rigsdaler paa Farveriets Forbedring, men mens han i nogen Tid opholdt sig i København for at kontrahere med Advokat Fursman, har hans tidligere Svend, *Didrik Thomsen Kingo*, nedsat sig i Stubbekøbing, »hvor han tager mod alt ufarvet Tøj til at farve, af hvem det nu er, hvorved mig ikke alene i mit Privilegium præjudiceres, men endog mit Farveri bliver i Henseende til dets Betydenhed og Valuta forringet saavel for mig og mine, som for Frue, Grevinde af Knuth, som derudi haver Prioritet for 4000 Rdl., og altsaa maa til sidst drage min timelige Ruin efter sig«.

Han erindrer om, at Didrik Kingo tidligere har søgt om Privilegium, hvilket er blevet ham nægtet, og beder derfor, »at Deres Maj. vil bevise mig den Naade at give mig og Arvinger saadant Privilegium, at ingen derefter tør understaa sig derimod at handle, da jeg ogsaa skal sætte Fabrikken i den Stand, at alle, som forlanger det, med trykkede, uldne og linnede Varer kan hos mig vorde forsynede. Hvorunder jeg bønfaller Deres Maj., at samme Person allernaadigst maatte forbydes at gøre Indpas i mit Privilegium, som han har foretaget sig og stærkt øver tvært imod den udi Deres Maj.s Conseil den 18. Oktob. 1753 faldne Resolution, som hannem er bekendtgjort«.

Vedlagt en Erklæring fra Stiftsbefalingsmand *Frederik Raben*, hvori siges: »at om der ved Stedet blev flere Farverier oprettet, kan ventes, at samtlige blev ruineret«. Endvidere: »Forbudet er bleven bekendtgjort Didrik Kingo, som dog stadig præjudicerer Supplikanten, hvorfor denne for at konservere sin Velfærd og sit Værks Værdi, har været forarsaget til denne Ansøgning«. 22. Marts 1754. Endelig mod-

tager Frederik Raben en kgl. Skrivelse om øjeblikkelig at standse Kingos ulovlige Adfærd, »derefter du dig allerunderdanigst haver at rette«. 5. April 1754.

Det er muligvis for at hjælpe paa Økonomien, at P. Feilberg i 1758 søger om at blive Herberger. Han faar Bevillingen, og det vides, at de lollandske Poster havde Herberg hos ham.

Hvorledes det nu end forholder sig med Fabriksvirksomheden i København, saa fortsætter P. Feilberg Farveriet i Nykøbing F. og bevarer en vis Position i Byen, hvilket kan ses af Raadstueprotokollen. 1763 d. ¹³/₄ holdtes Raadstuesamling, hvortil Byens Borgerskab var anmodet om at møde for at høre læst Hans Ekszell. Hr. Geheimekonferensraad, Stiftsbefalingsmand von Rabens Skrivelse, hvorved bekendtgøres, at til de ved Borgerkompagniet ledig værende Officerspladser var efter Magistratens gjorte Forslag antaget Sr. *Casper Wandel* som Kaptajn, Sr. *Christian Hinckeldej* som Premierløjtnant, Sr. *Peter Feilberg* som Sekondløjtnant*) og Sr. *Friderich Hunscherr* som Fændrik.

Allerede 1762 nævnes P. Feilberg bl. Byens eligerede Borgere, de 12 Mænd, som af Borgmester og Raad var udset til at deltage i Overvejelsen af Byens Anliggender; det var kun ansete Mænd, der blev valgt til en saadan Stilling, og de blev navnlig taget med paa Raad, naar det gjaldt Byens Indtægter og Udgifter. Det ses, at P. Feilberg har været med til at lægge Byens Budget i Aarene 1762—1765.

Den 16. Juli 1765 findes P. Feilbergs Navn sidste Gang ved et Raadstuemøde. Hans økonomiske Forhold har længe ikke været gode, Katastrofen nærmer sig.

Den 10de Decbr. 1765 begiver P. Feilberg sig paa Rejse, efter at han i Hjemmet har meddelt, at han tager ud for at forhandle med sine Kreditorer; han efterlader et Brev, som han har bedt sin Søn, den 18-aarige Jørgen Henrik, overbringe Borgmesteren, naar han vel er borte.

Brevet bliver afleveret ¹²/₁₂, og dets ret udførlige Indhold skal her gengives i Uddrag:

Velædle, Velvise, Højstærede Hr. Borgmester Allerup!

»Da det paa denne Tid har behaget mine Kreditorer at

angribe mig for deres tilgodehavende Summer, saa kan jeg ikke derimod have noget at erindre undtagen dette, at det er for mig den allerværste og ubehageligste Tid, sligt kunde ske«. Den Omstændighed, at der er tilladt Farveri i Nysted og i Sakskebøbing har nemlig saa stærkt forringet Værdien af F.'s Privilegium, at det, som hidtil har været et solidt Pant af en anselig Værdi, nu næppe vil kunne dække Halvparten af de Prioriteter, som staar deri.

Dernæst mener han, at han af Assessor Fursman paa skammelig Maade er blevet bedraget for 1200 Rdl., foruden hvad Tab han har lidt ved Processer og Arrester, i Kredit og Næring, vel ialt 3000 Rdl. med Renter og Procesomkostninger. Vel var Fursman ved Købvn.s Byting blevet dømt til at betale, »men da var han rejst til Vestindien, hvor han døde, og jeg bekom ikke een Skilling«. Slutningen af Brevet gives her i sin Helhed:

»Dette var vel for mig et stort og utaaeligt Tab, ligesom og den forfærdelige Forandring af Farveprisernes Dyrhed har ikke lidet kontribueret til min Ruin, saa dog alligevel falder denne Forandring med mit allernaadigst forundte Privilegium aller besværligst, thi derved er alle mine Kreditorer bleven opmærksom, som ikke er at fortænke dem, naar de godt kan se, hvad Tab dette Farveri ved slig Forandring har taget, men det allerværste ved det hele er det Tab, som alt for vist vil komme paa Auktionen, da i Stedet for jeg bevislig kunde godtgøre at være buden af en suffisant Mand i Aaret 1753 over 5000 Rdl. for Farveri og Privilegium, saa vil der ventelig nu ikke blive buden 3000 Rdl. derfor.

Dette vil jeg ydmygst bede de respektive Dommere gunstigst ville konsiderere, hvor tungt og bedrøveligt det maatte falde mig, naar mine Kreditorer, som jeg forudser, ikke nær kan naa Prioriteten, som dog i saa lang Tid har valideret for et suffisant Pant, og det alene formedelst oftmeldte Forandring. Jeg vil derfor endnu haabe og bede, at denne respektive Rettes, saavel som alle andre honette, deres fornuftige Betænkende vil kende mig fri for at være blandt det Slags (Bedragere), som jeg ydmygst herom foran har anmeldt. Ligesom jeg venter, at ingen retsindig kan for-

tænke mig, at jeg, som øjensynlig ser min yderste Undergang og Fattigdom, søger andensteds hen for i denne dyre og besværlige Tid paa en ærlig Maade at fortjene Brødet til dette usle Livs Ophold.

Saaledes har jeg ikke kunnet eller villet bruge nogen Indvending mod nogen af mine retmæssige Kreditorer, men ydmygst beder enhver, de vilde have Kommiseration med en Stympet, som paa saadan Maade er kommen til Undergang, og i øvrigt hermed overladendes mit Bo til Retten at dele mellem mine Kreditorer, som lovligt kan være, og desaaarsag ydmygst beder velædle Hr. Borgmester vilde lade dette følge den passerende Delings Akt«.

Hvornæst jeg med største Respekt lever Velædle og

Velvise Hr. Borgmesters ydmygste Tjener

P. Feilberg.

Magistraten møder samme Dag i Sr. P. Feilbergs Gaard. Skrivelsen bliver oplæst i P. Feilbergs Kærestes Paahør, og Skifteforretningen tager sin Begyndelse.

Men inden vi beskæftiger os nærmere med den, vil det være bedst først at se, hvorledes det er gaaet P. F. paa hans Rejse. I det enkelte kan Rejsen ikke følges ud over, at han er kommet til Aarhus. Der havde hans Farbror, *Henrik Feilberg*, været Farver og hans Faster Kirstine været gift med 1ste Borgmester, Morten Geertsen; der levede flere Slægtninge, og der synes Familien i det hele at have haft sit Tilhold.

Fra Aarhus tager han mod Slutningen af Februar 1766 med Smakken til sin Fødeby Kalundborg, hvor han syg og forkommen indfinder sig hos sin Broder, Farveren *Jens Feilberg*. Denne staar lige i Begreb med at skulle foretage en Forretningsrejse til Kbhvn. og overlader derfor hans Pleje til Student *Peter Feilberg*⁶⁾, der netop er paa Besøg, og Farversvenden Mons. Bache. Jens Feilberg var lige før Jul øleven Enkemand, og nogen kvindelig Assistance synes der ikke at have været. Der bliver sendt Bud efter Apotekeren, Sr. Bech, som behandler den syge i Dagene ²⁸/₂—¹³/₃, og han sparer ikke paa dyre Medikamenter. Regningen lyder

paa: Seks Gange Resolverende Bryst Species à 3 Mk. 8 Sk., fem Gange Mikstur à 5 Mk. 4 Sk., fire Gange Pulvere à 2 Mk., een Gang Brystte à 1 Mk. 12 Sk. og een Gang stingfordelende Draaber à 2 Mk. 4 Sk. For sin Umage med Ordination og Opvartning beregner Apotekeren sig »i det ringeste« 4 Rdl. *Summa 14 Rdl. 2 Mk. 12 Sk.*

Behandlingen, som tyder paa, at Sygdommen har været en Lungehindebetændelse med Byld paa Lungen, var forgæves; den 13de Marts 1766 dør P. Feilberg. I Kirkebogen er noteret: Den 19de Marts, Peter Pedersen Feilberg kastet Jord paa i Vor Frue Kirkegaard, Kalundborg, 45 Aar gl.

Først $\frac{25}{3}$ vender Broderen hjem fra sin Rejse, og nu foretages Registreringen af den afdødes Efterladenskaber, som hidtil har været forseglede.

Skønt dette egentlig hører ind under Behandlingen af det samlede Dødsbo, medtager jeg det dog her paa Grund af det Bidrag, det giver til en Karakteristik af P. Feilberg.

Der er et gammelt Ord, der siger, at Klæder skaber Folk, og saa meget er der om det, at man fra Klædedragten altid kan drage nogle Slutninger med Hensyn til den Person, som bærer den.

Registreringen omfatter foruden de Klæder, som den afdøde har været iført, tillige Indholdet af en stor Sælskindskuffert, som han har medbragt. Paa Rejsen har han været iført en Rejsekappe og tillige har han haft med sig en blaa Pudehynde med Olmerdugs Pude i og en Fodpose — det var jo Midvinter. Hans Klædedragt bestod for øvrigt i en gul Klædeskjole, en grøn Taffes vatteret Vest, sorte Knæbenklæder og rimeligvis ogsaa sorte Strømper. Under Vesten havde han en Skindlap til at sætte for Brystet Endelig Hat og Støvler og ved Siden en Pyntekaarde af Sølv. Desuden har han i Kufferten en hvid Klædes »Sørtoutkiol«⁷⁾ og en brun Klædes Kjole og Vest, af Veste endvidere en rødblommet, trykket, ulden Vest, en rød Klædes Vest, en grøn Bomulds trykket Vest og en brun Hvergarms Vest.

Af Benklæder er der et Par sorte Skindbukser, et Par Ems⁸⁾ do. og et Par nye sorte hjemmegjorte Bukser. Tre Par blaa Traadstrømper, et Par hvide uldne, et Par sorte

uldne og et Par sorte Silkestrømper. Af Undertøj tre Hør-lærreds Skjorter og tre Mansquet Skjorter, tre Par Halværmmer, tre Kraver og tre Bind, et Par enkelte Halværmmer, tre Par Mansquet Ærmer, to trykte Tørklæder, en Halskrave. Endelig tre Par Støvler og tre Par Støvle Mansquet. Til Brug om Natten et Blaargarns Lagen, en rødternet Nattrøje, en blaa trykket Lærreds do. samt en rød Nathue. Af andre Ting en Sælskinds Tobaksdaase, et Bændt Hyssing Traad, et Sigenet og en Kalender.

Sagerne indbragte paa Auktionen tilsammen 39 Rdl. og 10 Sk., deraf var de 9 Rdl. for Sølvkaarden.

I denne Garderobe findes alt, hvad der kendetegner en »Monsieur« fra Holbergs Tid. Vesten spillede en langt større Rolle end i vor Tids Klædedragt, og de mange Farver maa ogsaa skrives paa Tidens Regning.

P. Feilberg har sikkert sat Pris paa at være soigneret i sin Paaklædning; han maa, hvad Klæder angaar, siges at være velforsynet; selv under disse trykkende Omstændigheder har han sørget for at være velklædt, saa han har kunnet optræde standsmæssigt lige til det sidste.

II.

Den 3. April 1766 kommer den officielle Meddelelse om P. Feilbergs Død til Nykøbing, og Magistraten indfinder sig straks paa benævnte afgangne Feilbergs tilhørende Farvergaard for paa Rettens og Embeds Vegne at tage Stervboet under lovlig Registrering og Vurdering. Dette *Dødsbo* var jo imidlertid, som ovenfor anført, allerede forlængst som *Fallitbo* taget under Behandling af Skifteretten. Proklama var udstedt 21. Decbr. 1765 saalydende:

I Anledning af P. Feilbergs Deklaration af Fallit indkaldes *med 6 og 12 Ugers samt Aars og Dags Varsel*^{o)} samtlige Kredi- og Debitorer saavel som benævnte sig absenterede P. Feilberg at møde for Skifteretten. Til det forefundne Farvetøjs Udlevering bestemt til 12de Marts næstkommende maa alle vedkommende sig indfinde og ihændehavende Beviser medbringe, da de ellers maa tilskrive sig selv den Skade, de formedelst Udeblivelse maa lide.

Gamle Huse i Langgade, Nykøbing F.

Den omfangsrige Registrering og Vurdering af Boet havde saaledes fundet Sted i Dagene fra 12.—17. Decbr. 1765 og 15.—17. Januar 1766, Revisorernes Optælling og Beregning af indleverede Varer var afleveret 13. Marts, ja Auktion paa Ejendom og Effekter var afholdt 25. og 26. Marts samt 2. April 1766, altsaa inden Meddelelsen om Feilbergs Død naaede Byen.

Gennem Skifteprotokollens udførlige Redegørelse faar man ret god Besked om Farvergaarden, dens Inventar, Ejerens Bolig og Bøhave, hans økonomiske Forhold m. m.¹⁰⁾.

Farvergaarden*) angives som beliggende Nord for *Sr. Traps Gaard*, den bestaar af et helt Komplex af Bygninger. Hovedbygningen til Gaden med Beboelseslejlighed har 15 Fag (32 Alen); den er 2 Lofter høj og har Kælder under de 5 Fag. Det nordre Sidehus har 13 Fag, 2 Lofter, Kælder un-

*) Ved Gennemgang af Brantaksationsprotokollerne for Nykøbing F. 1761—1791 (i Landsarkivet) er det fastslaaet, at Farvergaarden laa midt i Langgades Vestside. Vi er Hr. Museumsinspektør C. G. Feilberg, Nationalmuseet, Tak skyldig for disse Oplysninger.

der 3 Fag, endnu et Sidehus, et Tværhus i Gaarden, et Halvtagshus i Gaarden til Stald og Vogne, et Baghus til Stranden, Bindingsværk, heri fem Lejevaaninger. Stensat Brønd i Forgaarden med Springvandsledning, Opstander, Pumpe og Jernredskab. Der er 7 Jernkakkelovne i Gaarden og Lejehuset, en Have med Frugttræer.

Til Boet hører desuden en Gaard næst ved Farvergaarden op til Skomager *Kr. Møllers* Gaard, her er 6 Fag, 1 Loft høj med Portrum 15 Alen til Gaden, 17 til Gaarden, 44 Alen dyb, Have 16 Alen i Kvadrat; her er stensat Brønd, Springvandspost, der vedligeholdes af Byen, en Bilæggerovn.

Endelig er der et Hus i Humlestrædet: Bræddehus, 6 Fag, Jernbilæggerovn. Begge Gaardene har Jord i alle Byens 3 Marker, den ene 24 Skilling¹¹⁾ Ejendomsjord, den anden 18 Skilling Jord.

I det nordre Sidehus havde Farveriet Plåds; her fandtes et stort Egekar paa 5 Td., to store Kobberkedler, en Kedel af engelsk Tin, to Blystripper, en stor Malmmorter med Støder, to store Jerngryder, Bøtter, Fjerdinger, Spande og en Farverhaspe¹²⁾. Desuden en stor Kobberbrændevinskedel paa 1½ Td., vog 7 Lispund og 12½ Pd., vurderet til 31 Dl. 12 Sk., med Svaletønde og Slangepibe.

Ude i Gaarden fandtes den store Skyllekumme med behørig Rende.

Tværhuset i Gaarden var indrettet til Trykkeri. Her fandtes Olietrykformer til Linnedtrykning, Paptrykformer og Kobbertrykplader til ulden Trykning. De sidste var meget kostbare. 20 Papformer plus 3 Kobbertrykplader vurderes til 96 Dl.

I Pakhuset fandtes ved Registreringen 2 Td. Grus, 2 Td. Brunspann, ½ Td. Vitriol, 8 Pd. brændt Allun og ½ Td. Pibeler, men Beholdningen har aabenbart paa dette Tidspunkt være meget reduceret. Regninger viser store Indkøb af andre Farvestoffer.

En Regning fra Urtekræmmer *Fr. Pauli* og Broder i København lyder saaledes paa 7 Lispund Allun, 10 Pd. bedste Indigo, ½ Pd. Galles, 2½ Pd. Concionelte (Cochenille), 1 Pd. Salmoniak, 8 Pd. hvid Vinsten, 100 Pd. fin hollandsk

Krap, 1 Lispund gul Spaan, 1 Lispund brun Spaan, 1 Lispund Farneback, 2 Lispund Cronaske¹³).

En samtidig Regning til en anden Farver har tillige Wigtil ($\frac{1}{2}$ Td.), rød Vinsten og Potaske. Og endelig angives i en Fortegnelse fra 1813 som nødvendige ved Klædefabrikationen følgende Stoffer: Brunspaan, Gultræ, Krap, Sumak, Vitriol, Galæbler, Vinsten, Blaasten, Allun og Indigo.

Nogle af Farvestofferne var meget dyre; de 10 Pd. Indigo koster saaledes 25 Rdl., de $2\frac{1}{2}$ Pd. Kochenille 16 Rdl. 5 Mk. og 4 Sk. De 100 Pd. Krap staar i 24 Rdl., og endelig koster 1 Lispund gul Spaan og 1 Lispund brun Spaan til sammen kun 3 Rdl. 1 Mk.

Lidt Indtryk af Landbrugets Betydning for Farvergaarden faar man derigennem, at der i Stalden stod tre Køer, en rød paa 12 Aar, en sorthjelmet paa 5 Aar og en hvidrygget paa 10 Aar, de indbringer paa Auktionen henholdsvis 4, 5 og 6 Rigsdaler.

Paa Loftet laa der 1 Td. 5 Skp. Rug (3 Rd. 2 Mk.) og omtrent $\frac{1}{2}$ Td. Klinerug (4 Mk.).

Paa Stænget et Læs Rugfoder og 1 Td. »skjældne« Korn, d. e.: Avner og golde Korn, som tages fra ved Kastningen. Paa Loen en Trave Byg og omtrent tre Traver stive Klipper (d. e.: Knipper) til Langhalm.

Beboelseslejligheden har været ret rummelig, og Bohavet kan vistnok tjene som Prøve paa, hvad der i de Tider fandtes i et nogenlunde velhavende Borgerhjem. Af Værelser nævnes: Dagligstuen til Gaden, Kammeret i Stuen, Ammekammeret, Sengekammeret, den store Stue, Pigernes Kammer og et Kammer ved Pigernes Kammer, endelig Salen, men den har ikke været møbleret. Deuden Køkken og en stor Udenomslejlighed. Foruden Mand og Hustru med Børnene: Jørgen Hendrik 18 Aar gl., Anna Birgitte 14 Aar gl. og Bertel Fæster omtrent $\frac{3}{4}$ Aar gl., rummede Lejligheden to Piger: Anne Marie, der fik 8 Rdl. aarlig, mens Sara Jensdatter maa nøjes med 6 Rdl. og 4 Mk. Til Beboerne maa ogsaa regnes Farversvenden Niels Olsen, der har en aarlig Løn af 28 Rdl. 4 Mk. Arbejdskraft til Farveriet kunde vel for øvrigt faas fra Lejevaaningerne.

Af Møblementet skal her blot nævnes, at der i Dagligstuen fandtes et rundt asketræs Bord med fire Piller, tre Guldlæderstole og tre Ruslæderstole, Slagbænk, Egechatol, Spejl og Stueur. I den store Stue: et Klædeskab, en egetræs Dragkiste, indlagt Bord med 2 Gueridoner¹⁴), rundt Egetræsbord med 2 Fløje, Stole, Himmelseng med grønt Omhæng og Sengetøj.

Sengekammeret har været særlig godt udstyret, der er Kakkellovn med 6 Messingknapper; for Vinduerne blaa Gardiner; fem gamle Ruslæderstole, en Lænestol, Spejl med forgyldt Ramme og Krone, Skab med Skuffer, egetræs Himmelseng med 2 Kapper og blaa Gardiner. Da mulig Husmødre kan have Interesse deraf, skal hele Sengens Indhold her noteres: en blaa- og hvidstribet Underdyne, en hvid- og rødstribet Olmerdugs dito, en blaastribet dito, en blaa- og hvidstribet Olmerdugs Overdyne, en blaa- og hvidstribet Hoveddyne, en gammel dito, en sort- og hvidstribet Olmerdugs Hoveddyne, en rød- og hvidstribet dito, en blaastribet Hovedpude, en blaa- og hvidstribet dito, en hvid- og blaa- stribet dito, et Par Blaarlærreds Lagener.

Ved Slutningen af Registreringen, som Gedske ikke uden Græmmelse har overværet, beder hun Skiftets Udøvere, om hun ikke kan faa Lov at beholde denne Seng: »Hvilken Seng Madam Feilberg formodede, hun beholdt, da hun ellers ikke havde saa meget, hun kunde ligge paa. Retten kunde ikke for nærværende Tid noget herover decidere, men vilde komme an paa, hvorvidt Kreditorerne kunde ville samme akkordere«.

Vunderingspriserne er gennemgaaende ikke høje. Blandt de dyreste Ting er Stueuret til 6 Rdl., et stort Klædeskab 4 Rdl., en egetræs Dragkiste 3 Rdl., Spejl med forgyldt Ramme 2 Rdl., Chatol 2 Rdl. 1 Mk. og Bord med Gueridoner 1 Rdl. 2 Mk. I Udhusene lægger man mest Mærke til de mange Tønder og Fjerdinger, der findes: Standertønder, nogle tomme, andre med Grus, Aske, Kul, Humle og Stoffer til Farverbrug.

Den 16. Januar 1766 er Registreringen naaet til de indleverede Farvervarer. Om de dertil hørende Forretningspapi-

rer staar der: »Ved sammes Eftersyn befandtes saadan Konfusion, at deraf ikke kunde have nogen tilforladelig Efterretning«, hvorfor Retten forsegle alt det indleverede Farvertøj og beskikker to Revisorer med en Karl til Hjælp til at forfatte en Fortegnelse over Farvervarerne og lægge dem i Orden.

For de farvede Tings Vedkommende skal Beretning afleveres præcis 13. Marts. Hvad det ufarvede Tøj angaar, da maa Specifikationen vente, indtil den berammede Auktion er forbi.

Fortegnelsen over alle disse Varer giver en Forestilling om Forretningens Omfang, der har været ganske betydeligt. Der er indleveret Tøj til Farvning fra alle Egne af Falster. Spalterne indeholder Navne i Hundredvis paa Personer, mest Landboere; det er saa at sige en hel Fortegnelse over Falsters Beboere lige fra Gedser til Nørre Vedby, hvoriblandt mange af Falsters nuværende Beboere vil kunne finde deres Forfædre. Som Prøve blot: Morten Gaard i Systofte, Gunner Jensdatter i Nykøbing, Niels Larsen i Gedesby, Peter Krøll paa Hasselø, Niels Liise i Eskildstrup, Anders Christensen i Torkildstrup, Kirsten hos Konferensraaden o.s.v., o.s.v.

Det indleverede Tøj er for en stor Del *Vadmel*; af ufarvet Vadmel ligger der saaledes 312 Stk., tilsammen 1381½ Alen, af farvet 316 Stk.; Maal ikke opgivet. Af færdige Varer findes endvidere 360 Stk. differente Kulører i Linned og Ulden, og 74 Stk. linned og uldent Garn. Af hvidt ufarvet Tøj er der 315 store og smaa Stuer¹⁵⁾ og Stykker differente Sorter Tøj af Uldent og Lined. Hertil kommer endnu 51 Forklæder, 15 Trøjer, enkelte Strømper, Vanter og Muffediser.

Men dermed er Fortegnelsen ikke sluttet. Man forbavses over at se, hvilken utrolig Mængde af *Ærmer* der har været i Brug. Af farvede *Ærmer* findes der 360 Stk., af ufarvede ikke mindre end 771 Stk.¹⁶⁾

Endnu maa nævnes, at der er en Del uldent og linned Tøj indleveret til Trykning. Ved alt Vadmel og *Ærmerne* er Kuløren angivet. Det viser sig, at Vadmel dengang farvedes grønt eller rødt, sjældnere blaat, og da som Regel graa-blaa, aldrig gult.

Hvad Ærmerne angaar, da foretrækkes ogsaa grønt og rødt, men ikke saa faa ønsker dog »van«, d. e.: den gule Farve, som faas af Farve-Reseda. Blandede Farver som grønt og rødt, eller grønt og gult findes ogsaa. Nogle enkelte af de færdige Ærmer er blaa, men for de ufarvede Ærmers Vedkommende er Johanne Conradsdatter fra Nørre Vedby den eneste, som ønsker sine Ærmer farvet blaa.

Naar der i Farvergaarden henligger saadanne Bunker af Tøj, skyldes det næppe Sløseri fra Farverens Side, selvom P. Feilberg ikke har haft sine Sager i mønsterværdig Orden. Datidens Bønder har aabenbart været meget langsomme i Vendingen. Farver Smith i Næstved meddeler saaledes i 1779, at i hans Forretning ligger meget farvet Vadmél, Garn og Ærmer ugenløst i 5 à 6 Aar. Han beregner sig for en Trøje farvet 24 Sk., for et Par Ærmer 12 Sk.

Farver Stolpe i Slagelse oplyser samme Aar, at han ganske roligt sælger det uindløste, for at det ikke skal fortæres af Møl; og de, som efter den Tid kommer, faar saa andet i Stedet. Han klager over, at Bønderne lader deres Vadmél væve saa haardt, at Farven ikke kan bide derpaa¹⁷⁾.

At der imidlertid efter det udstedte Proklama er kommet Fart i de deri interesserede, ses af flg. Post i Regnskabet: »Til de to Vurderingsmænd for hafte Umage ved Farvetøjets Udlevering *formedelst stort Tilløb af Mennesker*, som sig indfandt for Farvetøj efter kendte Publikation at løse, hver 8 Rdl.«.

At Feilbergs økonomiske Forhold til Stadighed ikke har været gode og efterhaanden forværredes, er allerede omtalt. Hans Bortrejse den 10de Decbr. 1765 var en Flugt fra Kreditorerne. I Virkeligheden var Gælden bundløs.

I Henhold til det udstedte Proklama skyndte samtlige Kreditorer sig med at møde med deres Krav.

Først er der en Obligation, som udviser, at P. Feilberg til *Forpagter Seehusen* paa Vintersborg har pantsat sin iboende Gaard med Bygninger og alt Farverinventar, 7 Jernkakkelovne, al sin Jord i Byens tre Marker, samt ved Huset en publique Springvands Post, som vedligeholdes af Byen, og endelig »det mig allerunderdanigst forundte Far-

verprivilegium« for 4000 Rdl. Renter er kun betalt til Decbr. 1761.

Som Repræsentant for Familien Seehausen møder Prokurator *Daniel Flechner* fra Saksøbing. Hans Indlæg fortjener som Prøve paa Datidens Prokuratorssprog at anføres i sin Helhed. Daniel Flechner protesterede mod alle, »som enten allerede maatte være, eller herefter maatte kunne intendere at anivere uprioriterede, ulegitimerede, opdigtede eller i anden Maade inventerede Fordringer, ja iøvrigt i alle Maader paa kraftigste Maade henholdende sig til saavel de om Opbuds som Fallitbos Behandlinger deres allernaadigste strichte determinerede Dutamina og saaledes vedlagde en Panteobligation fra P. Feilberg til afgangne H. D. Seehausen, 4000 Rdl. rede Penge, og nedlagde allerkræftigste Paastand, at forbemeldte Kapital med tilbagestaaende og resterende Renter uden allerringeste Afgang til Mad. Seehausen vorder udlagt, godtgjort og udbetalt«.

Dernæst kommer en Obligation paa 1150 Rdl., som Feilberg har udstedt, ligeledes til sin Svoger, Daniel Seehausen¹⁸⁾, aarlig Rente 5 pCt. For dette Laan er sat Pant i hele Husets Bohave, Møbler, Klæder og Sengetøj, lige undtagen Gangklæder, Huset i Humlestræde og fire Malkekøer. Alt dette skal være Daniel Seehausen et fast og urykkeligt Pant, indtil ovenstaaende Kapital og Rente bliver udbetalt, 19/7 1762. Renten er dog eftergivet, mens P. Feilberg og Daniel Seehausen endnu var i Live.

Kirurgus Neanders Enke i Helsingør, *Charlotte Amalie von Offenbergh*, repræsenteret af *Birkedommer Kølle* fra Saksøbing, kræver efter sin afdøde Mand tvende under 4de Januar og 14. September 1749 afgivne Pengeobligationer, én paa 300 Rdl., hvoraf resterer 12 Aars Rente, den anden paa 200 Rdl., hvoraf 11¼ Aars Rente, tilsammen 797 Rdl. Om disse Obligationer gælder det dog, »at de eftergives og skænkes til Broderdatteren, Feilbergs Hustru, eller Børn forlods ud efter Dødsfald«.

Af mindre Fordringer er der et Utal. *Hans Adrian i Væggerløse* har laant Feilberg 315 Daler, *Købmand Peter Johansen*, Kbhvn., sender Regning paa 237 Dl., *Urtekræmmer*

Pauli 99 Drl., *Skipper Poul Hartvig* har for *P. Feilberg* udlagt 494 Rdl., 2 Mk. 10 Sk. o. s. v.

Af offentlige Afgifter resterer der Brandhjælp af Gaarden 2 Rdl. 5 Mk. 10 Sk., Fejning af 10 Skorstene 2 Mk. 8 Sk., Markvogteren for Gærdelukning 1 Rdl. 10 Sk., Mestermændens Penge til Paaske 10 Sk. Kæmneren vil have Indkvarteringshjælpekat, Jordskat, Grundskat, ialt 7 Rdl. 4 Mk. 11 Sk. Revisorerne faar 82 Rdl., en Karl til deres Hjælp à 1 Mk. 8 Sk. pr. Dag.

Man forstaaer, at der for de efterladte ikke var andet at gøre end at fragaa Arv og Gæld: »Eftersom *P. Feilberg* hans efterladte Stervbo er af saadan vidtløftig Beskaffenhed og ringe Formue, saa finder underskrevne defurecti (af-dødes) Enke og Børn os som Arvinger beføjet lovlig at frasige os ovennævnte Stervbo. Til den Ende jeg, *Gedske Neander*, og jeg, *Daniel Ruud*, som Kurator og Værges for *P. Feilbergs* efterladte, umyndige Børn, paa deres Vegne herved deklarerer, hverken at ville arve eller gælde noget udi samme Stervbo«.

Ved Auktionen, som sluttede 2den April 1766, indkom:

	Rdl.	Mk.	Sk.
For Farvergaarden og Huset	2500	»	»
For Stervboets Løsøre	502	»	5½
Jorderne i Byens Mark med udlagt Vintersæd	21	2	3
Uindløste Farvervarer	52	4	15
Dertil Feilbergs Løn som Brandinspektør for			
1 Aar	4	»	»
	<hr/>		
Tilsammen...	3080	1	7½
Med senere indkomne Summer.....	3260	4	12½
	<hr/>		
Det endelige Regnskab kommer til at staa			
saaledes.....	+ 3260	4	12½
	÷ 8191	0	3

Sal. *Seehuusens* Enke, der var gift med *Hans Didrichsen* paa *Vintersborg*, fik anerkendt sit Krav paa de 4000 Rdl. og de 1150 Rdl.; saa kan man regne ud, hvad der blev til de øvrige Kreditorer. *Kordegns Holm* anfører, uden at jeg

kender Kilden, at Hans Adrians Enke i Væggerløse fik for 315 Rdl. 4 Mk. 10 Sk.

Prokurator Jens Knub havde som Kurator for samtlige fraværende Kreditorer indsendt Ansøgning til Kongen om at maatte bortsælge og afhænde saavel Farveriet som Bevilling paa Farveri i Nykøbing F.

Paa Auktionen fik *Jacob Kølle* Farveriet tilslaaet som højstbydende, og kgl. Brev paa Bevilling faar han 3. Septbr. 1766.

Men dermed er Sagen endnu ikke helt til Ende. 24. Juli 1767 har ikke mindre end 20 Personer meldt sig, »som Tid efter anden har indleveret Farvetøj til Feilberg for samme efter Forlangende at faa farvet, men ermeldte af dem indleverede Tøj ikke udi Stervboet forefunden, formenende samme af Boets Masse skadesløs at vorde godtgjort.

Og først 7. Maj 1768 bliver Regnskabet over de farvede og ufarvede Varer gjort op, da Revisorernes skriftlige Forretning hidtil har henhvilet. Itzige Farver her ved Stedet, Sr. Kølle, giver Kvittering for det ufarvede: 773 Par Ærmer, 51 Forklæder, 312 Stk. Vadmel m.m. Og endelig 16. Juni 1768 bliver dette Skifte paa Nykøbing Raadstue af Magistraten og Skifteskriveren i Vedkommendes Hos- og Overværelse til endelig Slutning og Decission foretagen.

»Saaledes er da dette Skifte paa lovligste og retteste Maade sluttet og afhændet som ved vore Hænders Underskrift og hostrykte Signatur bekræftes.

Nykøbing Raadstue.

L. Allerup. P. Smørum.

Om P. Feilbergs Enke og Børn haves kun sparsomme Efterretninger. De to ældste Børn var, mens Sagen stod paa, hos Onkelen, Jens Feilberg i Kalundborg, hvor den ældste Søn ved Auktionen over Faderens Efterladenskaber fik flere Klædningsstykker. Begge Sønnerne maa antages at være døde i en ung Alder. Enken, Gedske Neander, blev 21. Juli 1794 begravet paa Kirkegaarden i Saksøbing paa den nordlige Side af Kirken »ved Klokkeringning« (72 Aar gl.). Datteren Anna Birgitte, døde i Vester Ulslev Præste-

gaard paa Lolland og blev 9. Maj 1803 begravet »med Klok og Ligprædiken«.

Noter.

1) Christian Frederik Kretzschmer havde 19. April 1743 faaet Privilegium paa Farveri i Nysted, skønt det tillige med Nykøbing, Stubbekøbing og Saksøbing hørte ind under Fru Ellermanns Distrikt. Denne Indskrænkning i Privilegiet begrundedes med Hensynet til Indvaanernes Bekvemmelighed. — 2) Chr. Poulsen, f. i Ribe 1691, var Præst i Nørre Vedby 1736—1751, han var gift med Anna Cathrine Nauschütz. Provst Poulsen var iflg. Wiberg en velhavende Mand, der efterlod sig en betydelig Formue. — 3) Ang. Christian Feilberg se Aarbog 1918 (pag. 80. — 4) Kordegn Holm formoder, at P. Feilberg i 1765 blev Premierløjtnant, men der skete ingen Ud nævnelser i 1765. Først $3\frac{1}{2}$ 1768 avancerede Hinckeldey til Kaptajn, men da var Feilberg for længst ude af Sagaen. — 5) Da det antagelig kan have Interesse at se, hvad Udgifterne i de Tider beløb sig til, skal jeg efter Raadstueprotokollen anføre Budgettet for 1765. »Anno 1765 d. 5. Marts Raadstuesamling, hvortil var advaret at møde Byens 12 Mænd; blev da ansat den sædvanlige Skat og Udgifter, som af Byens Indvaanere indeværende Aar udredes«. Af særlige Sager er der Brolægningen uden for Byens Porte, som er brøstfældig og skal omlægges, ellers drejer det sig væsentlig om Lønninger. Hele Summen udgør 260 Rdl. »som sædvanlig paa Byens Indvaanere tegnes, halv paa Næring, halv paa Grund. Rodsedler til sammes Indkrævning skal forderligst udstedes«. De vigtigste Poster paa Regnskabet er iflg.: Den herværende Søe-enrulerings Chefs Kvarter 40 Rdl., Magistratens Skrivematerialer 6 Rdl., Byskriverens Løn og Skrivematerialer 23 Rdl., Kloskovs Græsning 11 Rdl. 11 Sk., Kæmnerens Salarium 5 Rdl., Raadstueskriverens Løn 10 Rdl. 4 Sk., Byens Tjeneres Løn 14 Rdl., Doktor Løn 18 Rdl., Byens Tyrers Foder i Leje 5 Rdl., Natmandens Løn 2 Rdl., Brandinspektør og Brandkasse 10 Rdl., Peter Nicolaj Haundorf som forrige Aars Kæmner efter aflagt Regnskab til Gode den Sum 86 Rdl. 14 Sk., Brolægning 29 Rdl. 6 Sk. — 6) En Søn af Farver Frederik Feilberg i Viborg; han blev senere Fuldmægtig i Hof- og Stadsretten. — 7) Det franske Ord Surtout betyder Overfrakke. — 8) I en Fortegnelse fra Det kongl. danske Manufaktur paa Bløgdammen (Kbhvn. 1795) findes *Ems* opført blandt Tøjmagervarer. *Olmerdug* findes sammen med Katun, Nankin og Netteludg; det er nærmest en Slags Bolster. — 9) Til nærmere Forklaring af dette Varsel har Prof. Poul Johs. Jørgensen velvilligst meddelt mig: D. L. 5—14—29 bestemmer, at Kreditorer i Dødsboer, hvor Gælden blev vedgaaet, hvis deres Fordringer ikke

støttede sig til Haandskrift, af sig selv skulde melde sig inden henholdsvis 30 Dage, 6 Uger og Aar og Dag, efter som de var bosatte i Byen, hvor Skiftet holdtes, eller uden for Byen, men dog i Riget; eller uden for Riget. Haandskriftskreditorer skulde indkaldes med Aars og Dags Varsel for de indenrigske Kreditorer, medens udenrigske Kreditorer kunde melde sig indtil 6 Uger, efter at de var indkommet i Riget. Disse Regler var i mange Henseender yderst upraktiske, hvorfor de ofte slet ikke blev fulgt, saa der herskede stor Vilkaarlighed ved Indkaldelsen i Dødsboer. Ved Fallitboer gjaldt Fristen Aar og Dag, d. e.: et Aar og seks Uger. — ¹⁰⁾ Ogsaa Kordegn Holms Optegnelser giver gode Oplysninger om Farvergaarden. — ¹¹⁾ Byjord var ikke sat i Hartkorn, de 24 Skilling og 18 Skilling er den Grundskat, som betales af Jordstykket. — ¹²⁾ Ved en Farverhaspe forstaas et Apparat af Form som en Valse, der er anbragt over Farvekedlen. Tøjstykket, syet sammen ved Enderne, lægges over Valsen, der ved Haandsving drejes rundt, saa Tøjet føres ned og op i Kedlen. — ¹³⁾ Farnebuck d. e.: Fernambuk, det bedste Rødtræ, som kom fra Pernambuco. — I Farverierne anvendtes baade Cromkali, Cromallun og Cromilte. Cronaske er rimeligvis dette sidste. Wigtil er antagelig Vitriol, der gerne kaldtes Vitrii eller Fitrel. For disse og andre Oplysninger skylder jeg Farver Einar Hansen i Vejle Tak. Se forøvrigt Einar Hansen »Farvergaarden« i »Den gamle By« Aarvog 1927. — ¹⁴⁾ Gueridon kan være et lille Bord til Lampe, Lys eller Nipsgenstande, men ogsaa en større, fritstaaende Lysestage. — ¹⁵⁾ Stuv eller Stue bruges om Levning af et større Stykke Alenware; hvad man nu vilde kalde Rester. — ¹⁶⁾ Om falsterske Dragter se Artikel i Aarvog for L. F. XIV 1926 S. 1. — ¹⁷⁾ Se Student Ulsøes Understøttelsesrejse for Kommercekollegiet 1779. Ny kgl. Saml. 455 Fol. — ¹⁸⁾ H. D. Seehusen var 1756 bleven gift med Marie Margrethe Neander, en Søster til Gedske Neander, efter hans Død blev hun gift med Hans Didrichsen, Vintersborg.

Valdemars Sejrs lollandske Lov om Manddrab.

Af *Sigvard Skov.*

I Middelalderen omfattede Danmarks Rige tre Lande med hver sit Landsting og hver sin Lovgivning. Jylland og Fyn havde Landsting i Viborg, hvor Jyske Lov gjaldt; Skaane, Halland og Blekinge havde Skaanske Lov og Tingsted i Lund, og endelig hørte Sjælland, Lolland, Falster og Møen under Valdemars og Eriks sjællandske Love, og disse Landsdeles Ting holdtes i Ringsted, hvor Tingstenene endnu er at se paa Byens Torv. Hvornaar Landstingene er opstaaet, ved vi ikke, det ligger længere tilbage i Tiden, end vor historiske Viden rækker. Foruden disse tre Landsting med saavel lovgivende som dømmende Magt, fandtes der ogsaa Ting for de mindre »Lande« som Lolland, der fra Tid til anden gav Love til Supplering af den gældende Landsret.

Selv længe efter Rigets endelige Samling savnedes en egentlig Rigslovgivning. Fælles Lov og Ret i hele Landet blev først indført under Enevælden med Christian V's Danske Lov af 1683. Hvad der i Middelalderen gaar under Navn af Rigslovgivning, er en Lovgivning, hvis Tilblivelse skyldes Centraladministrationens Initiativ, men som er vedtaget af de tre Landsting hver for sig, helst i ligelydende Form, men oftest nødvendiggjorde det enkelte Lands særlige Ret Ændringer af større eller mindre Betydning, saaledes at denne Fælleslovgivning alligevel ikke fik noget helt ensartet Præg. Det gælder da ogsaa for Rigsloven af 1284. I Lovens Slutning siges det, at »denne Lov gav Kong Erik Christoffersøn i Nyborg efter alle danskes Raad, og den vedtoges og lystes Fredagen før Pinseaften«. I den for det sjællandske Retsomraade udfærdigede Form af Loven findes

et enkelt interessant Eksempel paa det lollandske Lands-tings Lovgivning, nemlig Valdemar II's Lov om Manddrab for Lolland. Lovens originale Tekst er gaaet tabt, og vi kender den nu blot fra Rigsloven af 1284. Det hedder i denne Lovs Kapitel 16: »Lolland, Falster og Møen skal have den samme Lov, som Sjællandsfarerne har, med Undtagelse af det, at hvem som dræber en Mand i Lolland, han skal bøde Mandsbøder og dertil 40 Mark til Kongen, fordi det har de selv bedt Kong Valdemar om, og han gav, og de toge ved«¹⁾.

Den sjællandske Mandebod for Drab, der altsaa ogsaa gjaldt for Lolland, var paa 15 Mark Sølv; men dertil kom, at Drabsmanden ifølge Eriks sjællandske Lov, III Bog, Kap. 46, og Valdemars sjællandske Lov Kap. 139²⁾ skulde købe sig en foreløbig Fred hos Kongens Ombudsmand for at kunne møde op paa Tinge og tilbyde Bod til den dræbtes Slægtninge. Hvis han ikke køber denne Fred, skal han være fredløs, men gør han det, kan den dræbtes Slægtninge ikke afslaa hans Tilbud om Bod fremført paa de tre første Ting efter Drabet. For denne Fred, der gælder, indtil Sagen er afgjort paa Tinge, skal han efter Valdemars Lov betale 3 Mark Sølv, mens Eriks Lov siger 4 Mark, om han ejer saa meget; men er hans Hovedlod mindre, maa Kongens Ombudsmand ikke kræve mere, end denne er værd. Ifølge Eriks sjællandske Lov skulde Drabsmanden tillige bøde 3 Mark for »Blodvide«, d. v. s. for Blodsudgydelsen. Det vil sige, at Drabsbøderne ikke kan afhandles alene Parterne imellem, som tidligere var sket, fordi Drab er en offentlig Sag, der absolut hører under Kongens og Tingets Myndighed³⁾. Denne Opfattelse tyder paa, at de nævnte Bestemmelser ikke er gamle, P. Johs. Jørgensen antager, at de stammer fra Valdemar Sejrs Tid⁴⁾. Man har ikke vovet at gaa saa vidt, som Tilfældet var i Skaane, hvor man stillede almindelige Drab paa Linje med Drab i Forbindelse med Brud paa Kongefred, Kirkefred, Tingfred, Husfred, Markfred og Kvindefred, det vil sige, at disse Sager blev gjort til Ubode- maal, Sager, der ikke kunde sones med Bøder. Det var sket i den Reformlovgivning, der i Valdemar Sejrs Regeringstid gennemførtes i Skaane paa Erkebiskop Anders Sunesøns Ini-

tiativ⁵). Den lollandske Lov gaar i samme Retning, men er ikke saa vidtgaaaende, den indeholder blot 40 Marks Bøden til Kongen.

Mandeboden var i det sjællandske Retsomraade 15 Mark Sølv. Hvor tyngende disse Bøder har været, er det vanskeligt at sige noget sikkert om, en blot Omregning efter Sølvværdien er ganske utilfredsstillende, da den ikke falder sammen med Købeværdien. Erik Arup har anslaaet en Mark Sølv's Købeværdi i Valdemarstiden til det samme som 500 Kr. i vore Dages Penge⁶). 40 Marks Bøden betød følgelig da en meget alvorlig Straf, og der kunde for den som iøvrigt ogsaa for de mindre Bøders Vedkommende ikke være Tale om at udrede den i Penge, da der ikke var nogen, der ejede saa mange Penge, det var en Værdiansættelse, der saa maatte fyldestgøres ved Udlæg i Drabsmandens Ejendele, om han ellers ejede mere, for som nævnt regner Loven med den Mulighed, at hans hele Hovedlod gaar til det foreløbige Fredskøb. Hvad selve Drabsbøden angaar, var han for saa vidt heldigere stillet, som han her kun skulde udrede en Trediedel af Bøden, hans fædrene og mødrene Frænder derefter hver sin Trediedel. Formaalet med denne Skærpelse af Lovgivningen var at forbedre Retssikkerheden og navnlig at komme Blodhævnen tillivs, denne Rest fra forlængst overstaaede primitive Samfundsformer, og som navnlig Kirken bekæmpede, ud fra den Anskuelse, at Drab er Synd, og ikke som efter den gamle nordiske Opfattelse en ærlig Sag, ikke at forveksle med det foragtelige og beskæmmende Mord.

Vi ved intet nærmere om den lollandske Lovs Tilblivelse, ud over at den er et Led i Tidens almindelige Reformlovgivning vedrørende Manddrab. Da det i Skaane var Erkebispens, der i denne Sag var den drivende Kraft, vil det være rimeligt at spørge, om det kan være en af de fynske Bisper, under hvis Myndighed Lolland hørte, der kan have staaet bag den lollandske Lov. Spørgsmaalet er saa meget mere berettiget, som der kendes andre Lovgivningsarbejder, der er blevet til ved Samarbejde mellem Odensebispens og Lol-

lands Landsting; men for Valdemar II's Tid ved vi næppe noget sikkert om Bisperne ud over Navnene: Johannes Jensen 1186—1213, Lojus 1213—36 og Ivar 1236—45; en Tilknytning til Lojus er en rimelig Gisning; men den kan ikke bevises. Saa naturlig den lollandske Lov end passer ind i den Reformlovgivning, som Kongen og Kancelliet i disse Aar fik gennemført, synes den ikke at være blevet til paa Centralstyrelsens direkte Initiativ, eftersom det hedder, at »de selv (Tingmændene) har bedt Kong Valdemar derom«, det viser, at selv om Kongemagten i denne Tid havde vundet Indflydelse paa Lovgivningen, var Tingets Vedtagelse absolut ikke reduceret til en blot og har Formalitet, Tinget besad stadig den egentlige lovgivende Magt.

Det hedder om den her omhandlede lollandske Lov, at Kongen gav, »og de toge ved«, det vil sige, Tinget vedtog Loven. Udtrykket er betegnende. I den meget interessante Fortale til Jyske Lov, hvori Lovgivningens Principper klarere end noget andet Sted fastslaas, hedder det: »Den Lov, som Kongen giver, og Landet vedtager, den kan han ikke uden Landets Vilje ændre eller ophæve, uden han handler aabenbart mod Gud«⁷⁾. At Kongens Myndighed ogsaa strakte sig til Lovgivningen hævdedes første Gang af Anders Sunesøn i Indledningen til Kong Knuds skaanske Forordning af 28. Dec. 1200 om Ættebod, men dog at forstaa saaledes, at det maatte ske i Forbindelse med Tingets Vedtagelse. I den lollandske Lov, der i Tid maa ligge mellem den nævnte skaanske Forordning og Jyske Lovs Fortale, er det meget vigtige Princip om Lovens Tilblivelse ved Kongens Givelse og Tingets Vedtagelse klart udformet.

Saa liden og ubetydelig den lollandske Lov end med sine ganske faa Linier ser ud, er den dog ved det Princip, den udtaler, et interessant Vidnesbyrd om de Retningslinier, der har haft Gyldighed for Lovgivningen fra Middelalderen til vore Dage, og som den danske Grundlov stadig vedkender sig⁸⁾.

Noter.

1) Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv udg. af C. F. We-

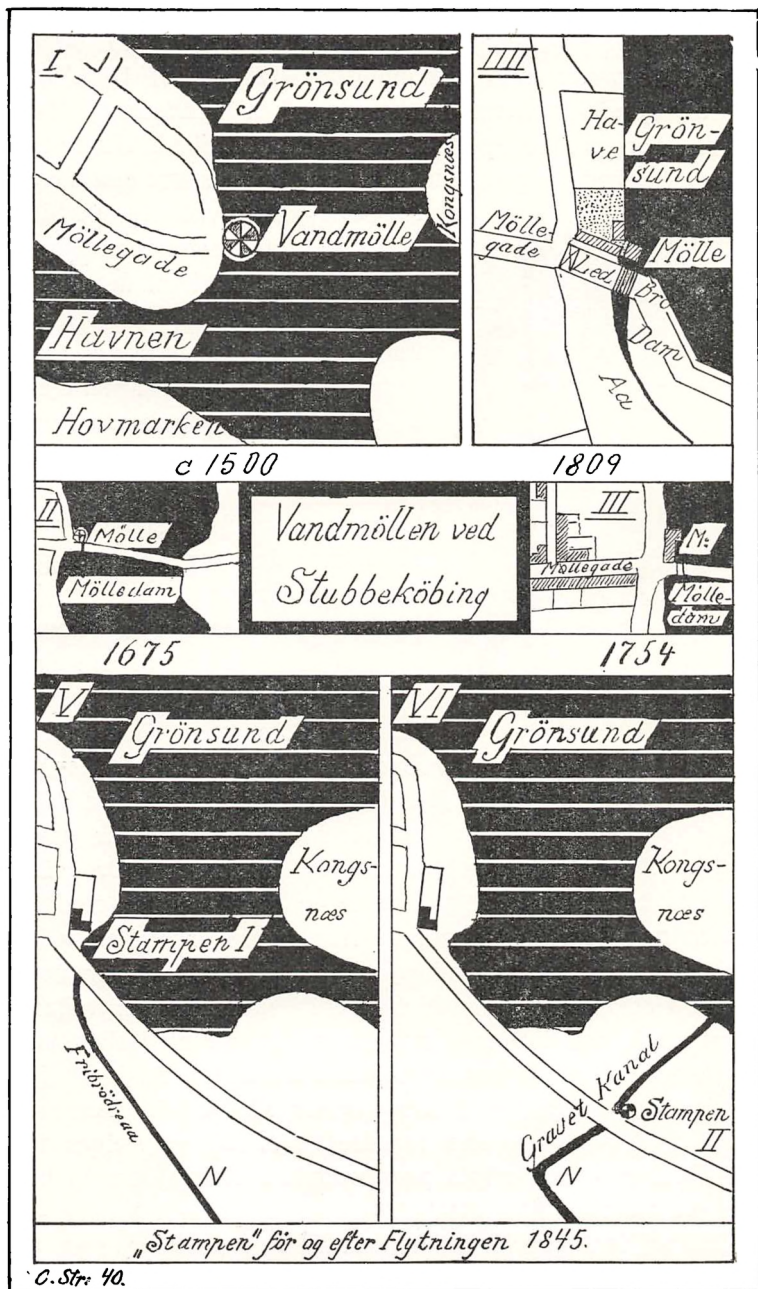
gener V, p. 22 (Kbhvn. 1871—75). — ²) Danmarks gamle Landskabslove udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V: Eriks sjællandske Lov udg. af P. Skautrup, p. 324 (Kbhvn. 1936); Danmarks gl. Landskabslove, VIII: Valdemars sjællandske Lov udg. af Erik Kromann, p. 65 (Kbhvn. 1941). — ³) Erik Arup: Danmarks Historie I, p. 270; cfr. endv. Knud Mikkelsens glosser citeret hos P. Skautrup: Den jyske Lov, p. 184 (Aarhus 1941). — ⁴) Poul Johs. Jørgensen: Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret fra Valdemarstiden, p. 35 (Festskrift udg. af Københavns Universitet, November 1922). — ⁵) Se herom min Afhandling Anders Sunesøns Parafase af Skaanske Lov, Scandia XLIII, p. 171 ff. (Lund 1940). — ⁶) Arup: Danmarks Historie I, p. 293. — ⁷) Den jyske Lov udg. af P. Skautrup, p. 2—3 (Aarhus 1941). — ⁸) Grundloven af 5. Juni 1915, § 2: Den lovgivende Magt er hos Kongen og Rigsdagen i Forening. Jvfr. endv. Kjeld Winding og Sigvard Skov i: Danmark for 100 Aar siden — og nu, p. 138 (Vi og vor Fortid, Nr. 2, 1940).

Vandmøllen ved Stubbekøbing

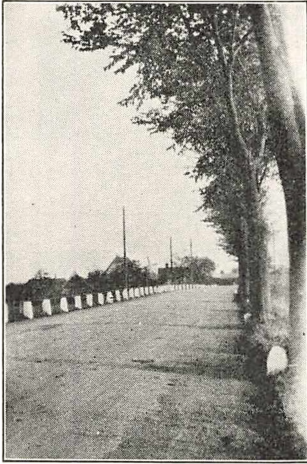
Af C. Strandgaard.

Det var ikke saa underligt, om Kong Christian den Femte lagde Mærke til de mange Vejmøller her paa Falster, da han i 1687 i sin Rejsevogn kørte fra Gaabense til Slottet i Nykøbing, thi de stod jo der, i alt Fald en Del af dem, og vinkede til ham fra Bakkerne med deres lange Arme, og man kan godt forstaa, han fik den Tanke, at de maatte kunne svare Skat, thi de gjorde saadan et levende og virksomt Indtryk, men hvordan fik Majestæten den Idé at lægge Skat paa Vandmøllerne, som altid har haft den Vane at lægge sig beskeden i Dalene? Nok er det, 1690 ansattes Vindmøllerne til 28½ Td. Hartkorn, Vandmøllerne til 15 Td., og Ejerne gjorde ingen Modstand; men anderledes stillede Sagen sig i 1733, da Afgifterne efter Landgildejorbogen: 1 Rdl. for de fleste Vindmøller og 6 Rdl. for Vandmøllerne, skulde betales, thi nu var en Del af Mølleejerne blevet Selvejere, og som saadanne mente de, at de ikke var pligtige at svare Landgilde. Det kom 1741 til en Retssag, ved hvilken Ejeren af Stubbekøbing Vandmølle tillige med Vindmølleejerne her paa Egnen indstævnedes til at betale Restancer for Tiden fra 1733, men »lang er Rettens Gang«, og først 1762 sluttedes Sagen ved en kgl. Resolution, der bestemte, at Møllerne skulde være fritagne for at svare den i 1733 ansatte Afgift, og at Restancerne skulde eftergives¹).

Vandmøllen ved Stubbekøbing var paa det Tidspunkt, her er Tale om, langt bedre stillet med Hensyn til Drivkraften, Vandet, end f. Eks. i det 15. og 16. Aarh. Efter Opførelsen af Dæmningen fra Møllegade mod Øst, som de svenske Soldater ifølge Traditionen faar Skylden og Æren for (Kri-

gen 1658—60), kunde Vandet opsamles i en Mølle-dam, (Skitse II og III), hvorved en mere regelmæssig Drift kunde sikres. Betragter man Vandmøllens Plads i det 16. Aarh. (Skitse I) vil det være indlysende, at et indtrædende Højvande eller en Tørkeperiode vil standse Møllen. Naar den alligevel virkede nogenlunde tilfredsstillende, skønt den havde

Dæmningen mellem Stampen I og Stampen II, hvorpaa Landevejen til Grønsund hviler. I Baggrunden skimtes Taget af Stampen II.

sin Beliggenhed ved den ene Side af en godt 200 Meter bred Fjordmunding, laa det i, at det udflydende Vand havde dannet sit Leje tæt forbi »Stubben«s Østende, hvad der tydeligt fremgaar af Fribrødreaaens Løb, da Fjorden udtørredes (Skitse V).

Vandmøllen omtales et Par Gange i det 16de Aarh., 1509 og 1590, men den har sikkert ligget der nogle Hundrede Aar før. Et Bevis herfor har vi i Navnet »Møllegade«, Byens ældste Gade, der fører ud til Møllen, thi den har ikke, som flere andre Gader i vor By, skiftet Navn i Tidens Løb. Af et Brev fra 1590 ser vi, at Møllen, der har gaaet

med to Kværne, er »slet øde«, men at der af Dronning Sofie gives Befaling til at »sætte en god Bygning med en Kværn paa den«. Et Hundrede Aar senere er Møllen imidlertid i en saadan Forfatning, »at ved en stærk Storm dens Nedfald er at befrygte«, thi Brugeren havde ikke haft Raad til at sætte den i Stand, maaske p. Gr. af, at Møllen kun kunde male 3 Maaneder om Aaret »af Hensyn til de omliggende Agre og Enge«. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede falder Møllen, som forudset, sammen og sælges for 114 Rdl., men den rejses paany og kan endog, som vi har hørt, betale Skat til Staten²⁾).

Et Par Ord om Mølle-dammen. Blandt de Søer, som en forhv. Gaardmand i Lillebrænde 1702 faar Opsyn med, næv-

nes Gaardsøen ved Stubbekøbing Vandmølle, men den omtales ikke nærmere. Derimod staar der i den Indberetning, som Hans Toft fra Nysted efter Opfordring fra Generalmajor Classen ca. 1766 afgiver: »De 16 Jorders Frie Hartkorn strækker sig om de 2de Sider af Stubbekøbing og lige til dets Porte. Her ligger en Søe, hvorfra gaar en Aae, som Stubbekøbing Mølle drives ved. Udi bemeldte Søe og Aae

„Stampen“ I, set fra S.V., nedbrudt 1930.

er skønt Fiskeri af adskillig Slags, Gedder, Aborrer og Carussen, som falder sær store«. Af Fr. Bergs Kort over St. Mølle fra 1809 (Skitse III) ser man, at der kun er en ubetydelig Dam tilbage af bemeldte Sø; det er gaaet stærkt tilbage med Vandmængden, og vi hører Tale om, at der maa tages Hestekræfter til Hjælp i den tørre Aarstid.

Indtil 1716 havde Møllen og Spidsen af »Stubben« hørt under Kronen, men gaar nu i omtr. 100 Aar over i privat Eje. I Begyndelsen af forrige Aarh. kommer den i »Det Classenske Fideicommis«s Besiddelse, thi i en Indberetning af 1815 staar der, efter at der er fortalt om Husflidens Fremgang blandt den kvindelige Befolkning her paa Øen: »Denne Tilvækst vil end mere føles, naar den tilsigtede Valke-, Farve- og Pres-Indretning kan udføres i Fideicommissets Valkemølle ved Stubbekøbing, som egentlig er købt til en bedre Vand-

aflledning for omgrænsende og Fideicommissets egne Bøndermarker«. Virksomheden maa være kommet i Gang samme Aar, thi i 1816 appreteredes d. v. s. færdigbehandlede der 20.000 Alen (ca. 12.500 m) uldne Tøjer, ja i 1823 endog det tredobbelte³).

Af den nys nævnte Indberetning fremgaar det, at Møllen allerede 1815 var en Valkemølle, men at der nu installeres Apparater til Presning og Farvning af Tøjet. Det ligger derfor nær først at omtale Valkning.

Vi, der er født ovre i »Hovedlandet«, husker nok, at vor Mor, naar hun var færdig med at strikke f. Eks. et Par Vanter,

„Stampen“ I, set fra S. Ø.

gjorde dem vaa-de og æltede dem godt igennem paa Køkkenbordet. Var det større Ting, maatte hun bruge Fødderne og »stampe« paa dem. Ved den Proces opnaaede hun, at de enkelte Traade filtredes sammen, og Stoffet

blev tættere og varmere. Denne Valkning var naturligvis godt kendt her paa Falster, men i vor Mølle var Menneskebenene bleven afløst af Stempler, der bevægedes op og ned af Mølleakslen, og som »stampede« paa Tøjet. Det er sandsynligt, at Navnet »Stampen« er blevet knyttet til Møllen, fordi Lyden fra de stampende Stempler kunde høres paa Afstand.

Presningen af Tøjet, der nu i større Virksomheder, hvor der er Dampkedel, foregaar ved at anbringe det i fugtig Tilstand paa en drejelig vandret liggende Metalcylinder, i hvilken der er varm Damp, skete paa den Tid, her er Tale om, paa en anden Maade. Tøjet lagdes i Siksak mellem opvarmede Jernplader, der kunde presses sammen, men derved fremkom der Læg paa Tøjet, som man undgaar ved den førstnævnte Metode.

Vestgavlen af Stampen II, inden for hvilken Møllehjulet og de i det foranstaaende omtalte Indretninger i sin Tid befandt sig.
Nu er Stampen en idyllisk Privatbolig.

Det er allerede nævnt, at der blev mindre og mindre Vand til Raadighed som Drivkraft for Møllen: Jorden udtørredes. En medvirkende Aarsag var vel ogsaa den, at Falsters Nordkyst ikke deltog i Øens almindelige Sænkning, saaledes at det blev stadig vanskeligere for Vandet i Fribrødreaaen (at naa Grønsund⁴). Fideicommisset gjorde da i 1845 et Forsøg, som i nogle Aar forbedrede Forholdene.

Som det fremgaar af Skitserne V og VI, flyttes »Stam-

pen« til den østlige Ende af Dæmningen, ca. 250 m, og der graves en Kanal fra Fribrødreaaen (Punkt N) til Stranden. Da Vandmængden ikke kunde øges, skulde det synes unyttigt at foretage den store Bekostning, men Afstanden fra N til Stampen II er kun 90 Meter, medens den er det tredobbelte til Stampen I. Vandets Arbejdsevne forbedredes altsaa betydeligt, idet dets Hastighed forøgedes, dets Fald var jo den samme i begge Tilfælde.

Det maa antages, at de Maskiner, der opstilledes i Stampen I 1815, flyttedes ud i den ny Mølle, men forøvrigt endte denne, som den gamle havde begyndt for Hundreder af Aar siden, som Kornmølle, ca. 1888, og gik saa over i Privateje.

Efter 1845 udlejede Fideicommisset Stampen I til alm. Beboelse, men med Hensyn til Udsigten til Vandet, Bogø og Møen var Boligen ikke almindelig, kun meget faa Lejligheder her i Byen havde paa det Tidspunkt en saa smuk Beliggenhed, og man forstaar, at bl. a. Byfoged Oxenbøll sikrede sig den, da han kom her til. I 1917 købte Kommunen Huset og Grunden Øst for, men da denne skulde bruges til Losseplads, var Huset, som forøvrigt ogsaa var blevet gammelt, ikke mere tjenligt til Beboelse og nedbrødes 1930.

Naar denne ved Havn og Jernbane for Fabriksanlæg fortrinligt beliggende Grund mellem de to nedlagte Stampemøller engang ad Aare bliver opfyldt og tjenlig til Bebyggelse, vil Luften her maaske paany komme til at genlyde af Stempelslag, om just ikke fra Stampeværker.

Noter og Henvisninger.

- 1) Holger Hjeltholt: Aarbogen 1919, Side 92. — 2) Samme: Falsters Historie I Del, Side 175. Samme: Falsters Historie II Del, Side 424. — 3) Stiftstidende 1823 Nr. 50. — 4) Knud Jessen: Aarbogen 1925, Side 84.
-

Særslev-Mordet.

Af *Helene Strange.*

Hos Gaardmand Ole Clausen Skov i Særslev paa Falster skulde der den 4. Decbr. 1818 være Bryllup. Bruden var Husets unge Datter Margrethe, eller Grethe, som hun almindeligvis kaldtes. Brudgommen var hendes Faders Avlskarl, den 28-aarige Peder Andersen fra Sejstrup, Hvidding Sogn, Ribe Amt. I flere Dage forud var der slagtet, brygget og bagt og lavet til Gilde paa alle mulige Maader, men nogen rigtig Gildesstemning var der ikke. Den lille Brud, der var født 17. Maj 1802, græd ustandselig sine modige Taarer, og Brudgommen gik mørk og barsk omkring. I flere Aar havde han tjent der paa Gaarden og lidt efter lidt forstaaet at tilrive sig hele Magten, saa han nu raadede der med en enevældig Myndighed. Imod Grete og hendes unge Brødre var han haard og tyrannisk, og ofte bankede han dem alle paa det mest oprørende. Særlig den ene af Drengene, Claus, havde han slaaet, saa han havde Mèn deraf i mange Aar efter. Faderen, Ole Skov, kunde aldeles intet stille op herimod, da han var gammel og svagelig og ikke havde noget at sige der paa Gaarden, saa det nyttede ikke, at Børnene tyede til ham. Den eneste, som satte Pris paa Peder Andersen, var Konen i Huset, Karen Pedersdatter Skov, og Rygtet fortalte da ogsaa med stor Bestemthed, at hun stod i Forhold til Karlen. Hvorvidt det var sandt, er ikke blevet bevist, men Børnene selv troede det i hvert Fald og kunde af den Grund ikke lide Peder Andersen.

I Skolen udmærkede Grete sig ikke ved sine Kundskaber, og første Aar hun gik til Præsten, blev hun vist af og maatte gaa om igen. Egentlig dum var hun dog ellers ikke, og paa forskellige Omraader var hun endda helt kvik, men rimelig-

vis har det hos hende som hos saa mange andre af hendes jævnlige skortet paa Undervisning og Oplysning. For sin Opførsel blev hun derimod rost, og baade Stedets Lærer og Præst siger om hende, at hun var sædelig og godmodig, og det samme Skudsmaal fik hun som ganske ung Pige. Saa snart hun var konfirmeret, begyndte Peder Andersen at spille paa at blive gift med hende for derved at faa fat i Gaarden. Karen Skov støttede ham trofast i hans Bestræbelser, men Grete vilde ikke godvillig gifte sig med ham. Hun græd og bad om dog at blive fri, men der var intet at stille op for hende; hun skulde have ham, hvordan det saa end gik. Ved Trusler og ved Slag baade af ham og Moderen blev hun omsider tvunget til at give efter, men lige til det sidste strittede hun imod. Endogsaa Dagen før Brylluppet bankede Peder Andersen hende, fordi hun da erklærede, at hun ikke vilde gifte sig med ham, og paa selve Bryllupsdagen gemte hun sig i deres Bagerovn, da hun skulde pyntes som Brud. Moderen maatte da trække hende ud, og under fornyede Trusler og Slag fik hun saa endelig Brudestadsen paa. I Kirken vovede hun ikke at sige Nej, og Brylluppet blev saa holdt uden flere Forhindringer.

Kort Tid efter flyttede hendes Forældre ind i deres Aftægtshus, og Peder Andersen var nu Ejer og Enehersker paa Gaarden. Samtidig med Ejendommen fik han ogsaa dens gamle Stednavn, og som »Pa Skaa« (Peder Skov) blev han fra nu af altid benævnet. Foruden at passe sin Gaard handlede han ogsaa meget med Heste og var i det hele en særdeles driftig og dygtig Mand, men ilde lidt var han over alt.

Inspektør Smidt ved de Classenske Godser skriver senere om ham: »Ved nøjere at lære ham at kjende, lærte jeg tillige meer og meer at afskye ham, da han i fortrolige Øieblikke, naar han aabnede sig for mig, røbede en saa umoralsk og afskyelig Tænkemaade, at jeg bestandig søgte at undgaa ham og roelig at foragte ham. At han vilde nærme sig til mig, gav mig Anledning til nærmere at erkyndige mig om hans huslige Forhold, og en gammel Karl, der var Farbroder til hans Kone, udviklede hans afskyelige Tænke- og Handlemaade tydeligt for mig, men vi kunde kun i Stilhed beklage

de ulykkelige Forhold, og vare ikke kommen til nogen moden Beslutning om at hæve disse, da den ulykkelige Katastrofe forekom os«.

Der siges endvidere af andre, at Peder Skov var yderst listig og træsk og tillige meget forsigtig, saa han kun sjældent viste sin egentlige Hensigt frem. For sine Medmennesker nærede han stor Foragt, og især foragtede og hadede han sin Kone, som han haabede senere at kunne tvinge til at forsé sig, saa han derved kunde opnaa en fordelagtig Skilsmisse. I Hjemmet stod alt som rimeligt var, kun daarligt til. Ved mindste Foranledning skældte og bankede Peder Skov sin purunge Kone, der endnu halvvejs var som et Barn, men altid sørgede han for, at ingen hørte eller saa det. Inden han begyndte at tumle med hende, plejede han omhyggeligt at lukke baade Vinduer og Døre, men Folkene kunde dog alligevel ofte høre hendes Skrig helt ud paa Gaden. Engang, da hun stod i sit blotte Linned, pryglede han hende med den tykke Ende af sin Ridepisk, alene fordi hun ude i Marken havde talt med deres Naboer, som var hendes nære Slægtninge.

Paa andre Forhaanelser manglede det heller ikke, og bandende erklærede han, ofte, at han vilde ønske, han var hende kvit, saa han kunde faa et andet Fruentimmer, der var mere ved end hende. Præsten havde et Par Gange aflagt Besøg i Gaarden, men havde intet usædvanligt bemærket, saa han troede, at alt gik saa nogenlunde.

I 1820 havde Grete født en lille Dreng, Anders, og 1826 kom der atter en Søn, Ole Peder. Hvordan Peder Skov var overfor sine Børn, nævnes der ikke noget om, saa muligvis har der intet været at sige ham paa. Men overfor Moderen blev han mere og mere brutal, og Tid efter anden, som hun blev ældre og vel mere haard og fik større Mod, blev hun drillende og irriterende overfor ham. At hans raa og barbariske Behandling til sidst kunde gøre hende stiv og trodsig og drive hende yderligere bort fra ham, kan ikke undre, og i de sidste Aar var hun da heller ikke nogen eksemplarisk Hustru. Igennem længere Tid beskyldte de gensidig hinanden for Utroskab, hun ham med Pigen, og han hende med

Karlene, men hvor megen Sandhed der var heri, er ikke oplyst. Det eneste, der med Sikkerhed vides, er, at en Tjenestepige, som havde været paa Gaarden i 6 Aar, var meget slem til at sladre til Peder Skov om sin Madmoder og satte meget ondt for hende. Ligeledes beskyldte hun hende for Usædelighed — og for Grete Skovs Vedkommende blev det i hvert Fald senere ogsaa Sandhed.

Men ofte var hun Fortvivlelsen nær, og til en af sine Bekendte ytrede hun, at hvis det ikke var for Børnenes Skyld, vilde hun gøre en Ende paa sit Liv. Med Møller Hans Larsen, Horbelev, talte hun ogsaa om sit ulykkelige Ægteskab, og han raadede hende da til at lade sig skille fra Manden fremfor vedblivende at leve sammen paa den Maade. Dette veg hun dog tilbage for, da hun frygtede, at hun saa skulde blive tvunget bort fra sin Fødegaard, som Manden havde faaet med hende, og det syntes hun ikke, hun kunde bære over sit Hjerte. Alligevel foreslog hun det dog for Peder Skov, men han svarede da, at det vilde han ikke være bekendt, saa antagelig har han paa det Tidspunkt ikke været sikker paa at faa hele Retten og Fordelen paa sin Side.

Imens gik Tiden, og Forholdet blev stadig værre mellem Ægtefolkene. I deres Tjeneste havde de nu faaet en Karl ved Navn Ole Hansen, og af alle, som kendte ham, fik han et meget daarligt Skudsmaal. Han var baade vild og opfarende og meget onskabsfuld, og Grete Skovs Broder Claus Olsen Bonde advarede hende da ogsaa imod ham. Men Advarslen frugtede ikke, og hvis Grete tidligere havde faaet Skyld for Uret, saa fik hun det ikke nu mere, idet hun en Tid efter Ole Hansens Ankomst indlod sig i Forhold med ham. Inden det var kommet saa vidt mellem dem, havde de talt en hel Del sammen, og han havde da en Dag sagt til hende, han forstod ikke, hvordan hun kunde udholde Peder Skovs Haardhed og Mishandlinger. Hun svarede da, at hun nok vidste, hvor ilde hun var stedt, men hun skulde jo bære det altsammen taalmodigt. En anden Gang sagde Ole Hansen ligeledes til hende, at hun dog maatte se at skille sig af med Peder Skov — og det var da heller ikke mere end at slaa et andet Stykke Kvæg paa Panden. Disse og lig-

nende Hentydninger gjorde dog intet særligt Indtryk paa Grete Skov, men snart kom der andet til. Peder Skov havde nemlig købt noget Rottegift, og en Dag, da hun var ved at sætte den for Rotter, kom Ole Hansen ind til hende.

»Det skulde du give Peder Skov noget af«, sagde han, og med en uhyggelig Magt slog det ned i hende. Fra den Stund af kom Tanken frem om at dræbe ham, og hver Gang han mishandlede hende, meldte den sig med stedse større og større Styrke.

Imidlertid var det blevet Pinse 1829. Anden Pinsedag kom en Væver Peder Pedersen hen paa Gaarden for at klippe Peder Skov. Da de havde faaet Saksen frem, og Peder Skov skulde sætte sig til Rette, gik Grete i det samme forbi, og med et rask Tag snuppede hun Stolen fra ham, saa han faldt ned paa Gulvet. Rasende for han op og greb hende bandende i Skuldrene, men hun forsvarede sig da med, at hun havde gjort det i Spøg. Hverken han eller nogen andre vilde dog tro, at hun spøgede, og senere, da de var ene, havde han da ogsaa herfor slaaet hende i Hoved og paa Bryst og desuden knebet hende stærkt i Hagen. Hendes Beslutning om at dræbe ham blev derved yderligere styrket, og da han Dagen efter var kørt til Nykøbing, bagte hun Pandekager til dem alle, men i de fire af Kagerne blandede hun noget af Rottegiften, som hun havde staaende. Inden hun gik til Ro, satte hun Mad frem paa Bordet, saa Peder Skov kunde spise, naar han kom hjem, og foruden de forgiftede Pandekager var der ogsaa Brød og Smør og et Fad Mælk. Noget efter at hun var gaaet i Seng, kom Peder Skov hjem og begyndte straks ved sin Indtræden i Stuen at skælde ud over, at nogle Heste var sluppet løs og rendt ind i Kornet, saa han havde maattet løbe efter dem for at faa dem tilbage i Græsmarken.

I de senere Aar havde Peder Skov ikke været stærk, og den hidsige Løbetur havde han nu faaet meget ondt af, men han satte sig dog hen til Bordet og begyndte at spise af Pandekagerne. Da han havde spist lidt, bemærkede han, at de havde en løjerlig Smag, hvortil Grete svarede, at det kunde hun ikke forstaa, da hun havde kommet 5 Æg i dem.

Efter at have drukket noget af Mælken gik Peder Skov, som i de sidste Aar ikke havde villet dele Sovekammer med sin Kone, op i et lille Kammer ved Siden af Skorstenen, og Grete hørte ikke noget til ham, før han hen paa Morgenstunden atter gik gennem Stuen ud i Gaarden for at kaste op. Da han kom ind igen, var han meget daarlig og begyndte at klage sig, og Grete spurgte ham da, om han vilde have en Kop Kaffe, som han altid plejede at sætte Pris paa.

Hertil svarede han ja, og hun lavede saa Kaffen til, men da hun frygtede, at han ikke skulde dø af Giften, han havde faaet i Pandekagerne, kom hun en Knivspidsfuld Rottkrudt i Kaffen. Denne drak han saa det meste af, men var dog endnu ikke daarligere, end at han lidt senere kunde staa op og gaa ud for at se, om Folkene var kommet i Arbejde. Da han kom ud i Gaarden, maatte han atter kaste op, og han sagde da til Karlen: »Kom her hen, Ole, saa skal du se, hvad for noget Satans Skidt jeg brækker af mig«.

Kort efter blev han meget syg og maatte gaa til Sengs. Ved at se hans Lidelser, ynkedes Grete alligevel over ham og spurgte grædende, om de ikke maatte hente Doktoren, men Peder Skov forbød det paa det strengeste. Læge havde han aldrig haft, og det vilde han heller ikke have nu, men derimod forlangte han, der skulde gaa Bud paa Apoteket efter noget Medicin for at standse Opkastningerne. Nu som altid blev hans Ordre adlydt, og Medicinen kom, men der var ingen Lægedom for Peder Skov. Bestandig blev han svagere og svagere og klagede stedse over Smerter i Mave og Bryst, men havde dog ingen Krampetrækninger, og i det hele var der intet usædvanligt ved hans Sygdom, som han selv troede dels var gammel Svaghed og dels stammede fra hans hurtige Løben efter Hestene om Natten. Hans Tilstand forværredes stadig, og Kl. 3 Torsdag Morgen, 12. Juni 1829 døde han 39 Aar gammel. For Grete Skov havde det været nogle frygtelige Timer at staa ved hans Dødsleje, og saa snart hun for Alvor havde indset, at hendes Handling vilde faa Følger, angrede hun meget sin Forbrydelse. Da Peder Skov havde draget sit sidste Suk, faldt hun besvimet om og græd og klagede sig siden stærkt for nogle Koner, som

hjælp hende ved Begravelsen. Den ene af disse udtalte da sin Forundring over, at hun kunde tage sig hans Død saa nær, da han altid havde været saa haard ved hende. Grete Skov svarede da, at han jo dog havde været en dygtig Mand til at passe Gaarden og altid sørget godt for hende og Børnene, saa hun kunde ikke andet end græde over, at hun nu stod ene med sine to smaa Dreng. Til Ole Hansen havde hun straks fortalt, at hun havde givet Peder Skov Gift i Maden, og da han var død, kom hun meget fortvivlet ud til ham og sagde: »Gud naade os arme Syndere, vi faar ingen Naade mere hos Gud«.

»Det skulde vi have tænkt paa noget før«, svarede Ole Hansen, »men naar vi beder til Vorherre, forlader han os nok«.

Dagen efter mødtes Grete Skov og Karlen ude i Stalden, og han sagde da til hende »Naa, Grete, efterkommer du saa, hvad du har lovet?«

»Aa, ti stille med alt det« bad hun, »jeg har nok at tænke paa«.

Næste Dag spurgte han dog igen paany om, hvordan det saa blev med deres Ægteskab, og hun bad ham da lade hende have Rolighed, til Høsten var forbi.

Alt gik derefter sin vante Gang, og ingen anede det mindste om, at Peder Skov var blevet myrdet. Efter Begravelsen styrede Ole Hansen Gaarden for Grete Skov, men han tiltog sig straks saadan en Myndighed, at hun med god Grund frygtede, at han vilde blive hende lige saa streng en Herre som Peder Skov havde været det. Desuden var hun bange for, at naar han blev der paa Gaarden, skulde deres Forhold gaa for vidt, og for at faa Sladderen til at dø bort, besluttede hun at skille sig af med ham.

Kun nødtvungen forlod Ole Hansen Gaarden, og han lovede ogsaa straks at hævne sig dyrt. Ved Afskeden gav Grete Skov ham et Par af Mandens Strømper og bad ham saa ikke omtale, hvad der var foregaaet. Men Ole Hansen var ikke saa til Sinds, og i Slutningen af Juli anmeldte han for Prokurator Dahlstrøm i Nykøbing, at Margrethe Olsdatter Skov havde givet sin Mand Rottgift i nogle Pandekager.

Samme Dag blev Grete afhørt, men hun nægtede roligt alt, og da hun senere blev forelagt Ole Hansens Forklaring, gjorde den ikke det mindste Indtryk paa hende.

Hun svarede blot, at det var hans Ondskab, fordi hun ikke vilde gifte sig med ham. At hun havde staaet i Forhold til ham, indrømmede hun straks, og begge blev derpaa arresterede.

Peder Skovs Lig blev nu gravet op for at obduceres. Det var da allerede saa stærkt forraadnet, at den uhyggelige Proces maatte foregaa i fri Luft. Ved Obduktionen fandtes der en Del Gift i Peder Andersen Skovs Indvolde, og Mistanken til hans Kone øgedes naturligvis derved stærkt. Paa det bestemteste nægtede hun dog alt, og uden Tegn paa Frygt lagde hun sin Haand paa Peder Skovs Lig og erklærede sig uskyldig i hans Død. I et Forhør den 8. August udtalte hun yderligere, at til hun drog sit sidste Suk, vilde hun hævde sin Uskyldighed. Det samme fastholdt hun ogsaa 12. August, men den 14. knækkede hun sammen og bekendte alt for Arrestforvareren, og indtil de mindste Enkeltheder aflagde hun nu en nøjagtig Beretning. Ole Hansen havde til at begynde med nægtet, at der havde bestaaet noget Forhold mellem ham og Grete Skov, men omsider maatte han ogsaa gaa til Bekendelse om hele sin Skyld. For Grete Skov var det en stor Lettelse at faa bekendt alt, og hun sagde senere, at nu, da hun havde tilstaaet sin Brøde, var hun ikke bange for at møde Peder Skov, da han altid havde været saa ond imod hende.

Sagen gik imidlertid sin Gang, og 19. Marts faldt Højesterets Dom. For Ole Hansens Vedkommende lød den paa livsvarigt Fængsel, og »Margrethe Olsdatter Skov af Særsløv skal knibes med gloende Tænger samt afhugges Haand og Hoved med Øxe og disse derefter fæstes paa en Stage og Kroppen at lægges paa Steile«.

Ude omkring iblandt Grete Skovs Slægtninge og Kendinge havde hendes ulykkelige Skæbne vakt den dybeste Medfølelse, og selv om de end ikke kunde andet end fordømme den grufulde Gerning, hun havde øvet, fandt de dog alligevel saa meget, der kunde kaste et undskyldende Skær

over hende. At »hun som et stakkels uerfarent Barn« var tvunget ind i et Ægteskab med den langt ældre og tyranniske Mand, kunde ikke andet end sætte sit Mærke paa hende, og den raa og ubarmhjertige Behandling, som Peder Skov fra første Færd af havde ladet blive hende til Del, kunde have drevet en større og stærkere Karakter til Fortivvlelsens Rand. Hver en god Spire i hendes unge Sind maatte uundgaaeligt kvæles under de ulykkelige Forhold, og Tid efter anden var der saa skudt meget ondt op i hende. Men ingen kunde undre sig herover, og nu, da hun var stedt i Nød, vilde de heller ikke undlade at gøre et Forsøg paa at faa hendes haarde Dom formildet, og følgende Bønskrift om Benaadning for hende blev indsendt til Kongen:

»Horbeløv Sogn paa Falster, den 13. Marts 1830.

Benævnte Sogns Beboere ansøge allerunderdanigst om, at en over Margrethe Olsdatter af Særsløv Bye fældet Dødsdom, fordi hun ved Gift har ombragt sin Mand Peder Andersen Skov, maa allerunderdanigst forandres derhen, at hende skjænkes Livet, paa de i Ansøgningen anførte Grunde.

Allerunderdanigst forfattet af Thomas Smidt, Kancelliraad og Inspektør ved det Classenske Fideicommisses Godser i Falster.

Til Kongen.

For den ulykkelige Margrethe Olsdatter af Særsløv Bye, Horbeløv Sogn paa Falster, der har begaaet den Misgjerning at ombringe sin Mand Peder Andersen Skov ved Gift, og hvis Dom der ved Deres Majestæts høieste Domstol her er falden efter Lovens retfærdigste Bogstav, vove underskrevne Gaardmænd, Møller og Husmænd af Horbeløv Sogn, som dels ved Slægtskab, dels som Venner og Frænder ere forbundne med den Ulykkelige og hendes Familie, allerunderdanigst for Deres Majestæts mildeste og naadigste Trone at nedlægge allerunderdanigst Forbøn, at hendes Straf allerunderdanigst formildes derhen, at hende skjænkes Livet. De Grunde, der kunde tale for hendes Benaadelse, ere under Sagens Førelse for Højesteret fuldelig oplyste. For hende, den eenfoldige og forsagte, der var ulykkelig nok til at gribe til Selvhævn istedet for at søge den Beskyttelse hos Retfærdigheden, der

kunde have sikret hende imod de grusomme Fornærmelser og Mishandlinger, er det, vi, som alle meer eller mindre kjende Omstændighederne, bøie sig for Deres Majestæts Trone og bede om Naade. Løsrevet fra sine Børn, sin gamle Fader, Brødre, Slægt og Venner, hun der aldrig kjendte Livets Glæder, men kun dets haardeste Bitterhed, nedkastet i Elendighedens dybeste Jammer, sætter nu allene sit eneste jordiske Haab til Deres Majestæts Skaansel og Naade. Vi føle alle den grændseløse Elendighed, og anraabe Dig vor allernaadigste, mildeste Konge, Herre! vær hende naadig!

Ræk hende ved Dødens Port en frelsende Haand. Vi vilde i hendes Benaadigelse paa Livet finde Trøst og Advarsel og bede Gud i Naade styrke alles Sind fra grusomme Tanker, og stræbe i vor Kreds, advarende at forekomme Uheld i Fremtiden, saavidt vore svage Kræfter tilstrække. Hun, hvis Liv har været en Række af Sorgens bittreste Taarer, seer med sine sidste Taarer, o Konge! til Din Naades Haand. See ikke til hendes Brøde, men til hendes mange Elendigheder, hun alt har gennemgaaet.

Wiis hende Naade her paa Jorden, at hun kan haabe den i Himmelen.

Allerunderdanigst

»Breininge Bye. Peder Pedersen Skytte, Sognefoged. Peder Nielsen Hare, Gaardmand«. — »Horbeløv Bye. Møller Hans Larsen, Selvejer-Møller. Mikkel Hansen, Gaardmand. Jacob Hansen, Parcellist«. — »Særsløv Bye. Ole Mortensen, Gaardmand. Anders Olsen, Gaardmand. Rasmus Hansen, Gaardmand«. — »Taastrup Bye. Lars Jensen, Gaardmand. Jens Jensen, Gaardmand«. — »Grimmelstrup Bye. Peder Olsen, kaldet Strange. Hans Hansen, kaldet Lollike«. — »Meelse Bye. Peder Rasmussen, Gaardmand. Hans Larsen, Gaardmand«. — »Halskov Bye. Hans Rasmussen, Boelsmand. Henning Sørensen, Selveier og Snedker«. — »Bønnet Bye. Lars Pedersen, kaldet Hare. Niels Olsen, Gaardmand«. — »Skjoldrup Bye. Lars Larsen, Boelsmand. Hans Pedersen, Boelsmand«. Alle paa egne og Bymænds Vegne.

Thomas Smidt, Cancellie Raad og Inspektør ved Godset.
Peder Andersen, Godsforvalter«.

»Paa Forlangende af Suplicanterne bevidnes herved allerunderdanigst, hvad jeg tildeels under Sagen med Grete Ols Datter har attesteret, at samme Grete Ols Datter er et saare eenfoldigt og dertil sandseligt Menneske, ved uhensigtsmæssig Opdragelse, slette Exempler, og slet og haard Medfart fordærvet, og opirret, hvilket, om de end paa ingen Maade kan forsvare hendes gruelige Gjerning, dog maaske kunde tiene til at undskylde samme«.

Horbølø Præstegaard 13. Marts 1830.

Allerunderdanigst Elers Koch, Præst.

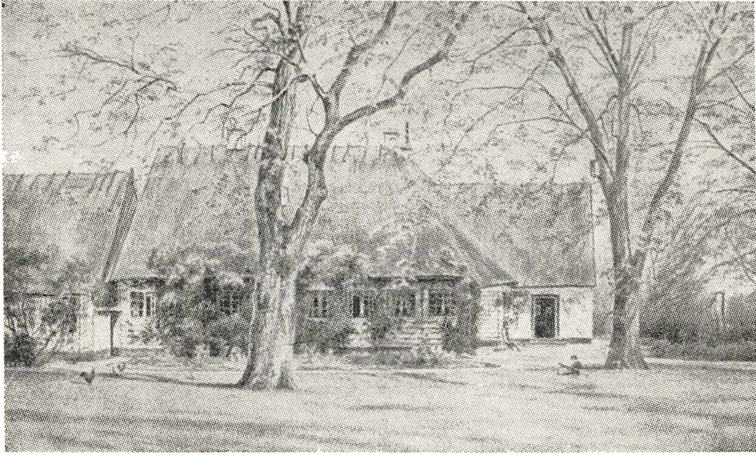
Skænke hende Livet vilde Kongen dog ikke, men 21. April 1830 lod han udgaa Befalingen om, at han fritog hende for Pinslerne, saaledes at hun ikke skulde knibes med gloende Tænger og ikke heller have sin Haand afhugget.

Men sit Hoved skulde hun lade, og i 3 Gange 24 Timer skulde det staa paa en Stage og hendes Legeme paa Stejle for derefter at nedgraves paa Retterstedet.

Op derved blev det. Margrethe Olsdatter Skov maatte vandre den tunge Vej til Skafottet, og paa Ønslev Galgebakke bødede hun med sit Liv for den Forbrydelse, hun havde øvet. Da hun førtes frem til Retterstedet, hvor der som altid ved slige Lejligheder i de Dage var forsamlet en uhyre Mængde Mennesker, var hendes Fortvivlelse stor, og mange af de tilstedeværende hulkede højt ved hendes Jammer og Elenighed.

Som en dybt angrende Synderinde havde hun ogsaa henlidt sine sidste Dage i Fængslet, og i de mange tunge Timer havde hun søgt Trøst og Styrke hos sin Gud. Særlig var der én Salme, som hun læste baade tidlig og silde, og den fik derfor senere ude paa Østfalster Navnet »Grete Skovs Salme«. Den begyndte »Til dig, min Gud, vil jeg af Hjertet bede«, og gennem dens Vers hentede hun saa Fred for sit forpinte og angerfulde Hjerte. For hendes Smaadrenge sørgede Familien. Den ene blev senere gift, og af hans Efterkommere har der rejst sig en dygtig og anset Slægt.

Kilder: »Kollegial Tidende«, en Retsprotokol i Rigsarkivet og en Del mundtlige Beretninger.

Riserup Præstegaard, efter Tegning af Emil Koch.

Af Riseruppræsten Professor Henrik Christopher Glahns Breve.

Af *Svend Jørgensen.*

Det var en Række stoute Skikkelser, der omkring Begyndelsen af det 19. Aarhundrede beklædte de nordfalsterske Præsteembeder.

Med Myndighed forkyndte de Ordet i Kirkerne, med Myndighed ledede de selv Driften af deres store Gaarde, og med Myndighed opdrog de de som Regel store Børneflokke, der voksede op i de gamle Præstegaarde.

Kunde de end stundom udvikle sig til Originaler, som gamle Provst Blicher¹⁾ i Gunslev, der ikke taalte, at der fyredes i Kakkellovnen i Præstegaarden før efter 1. December, hvorfor hans Døtre maatte gaa med Vanter i Spisekammer og Fadebur, saa var de dog som oftest Skikkelser, som Menighederne ærede og saa op til, og i deres Hjem sande Patriarker, som Børnene elskede og ærede.

De gamle Præster er forlængst lagt til Hvile i eller ved deres Kirker, og flere af deres Gaarde — som f. Eks. Riserup og Gunslev — er jævned med Jorden, men igennem

vor Digtning, gennem Levnedsskildringer og gennem efterladte Breve staar mange af dem stadig paa forunderlig Vis levende for Eftertiden. Igennem Ingemanns Levnedsbog, Grundtvigs Dagbøger og Blichers Noveller gaar vi ud og ind i Ingemanns Barndomshjem i Torkildstrup, hos Provst Blicher i Gunslev og deltager i muntre Farter til Tingsted og Riserup Præstegaarde.

Til de ovenfor anførte Præstegaardsskildringer føjer sig fra den nyere Tid smukt A. J. Ruds Bog om Præsten Emil Koch og P. B. Grandjean: Familien Glahn's Slægtbog samt Glahn-Samfundets Bog, Professor Henrik Christopher Glahn's Breve, hvorfra de efterfølgende Breve — med Slægtens Til-ladelse — er hentede.

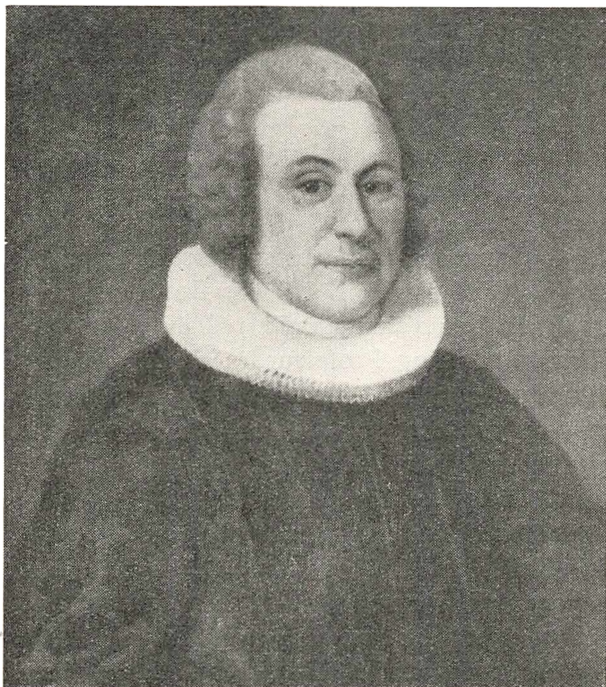
Først et Par Ord om Brevenes Forfatter.

Henrik Christopher Glahn er født 16. December 1738 i Alling i Aarhus Stift, hvor hans Fader var Provst. Han blev teologisk Kandidat 1761, var fra 1763—1769 Missionær i Holsteinborg i Grønland, 1771—1778 Sognepræst for Kinservig Præstegæld i Hardanger med Bopæl i Ullensvang, 1779—1781 Sognepræst i Tingsted og 1781 til sin Død 21. Juli 1804 Sognepræst for Nr. Vedby og Nr. Alslev med Bolig i Riserup.

I Aaret 1779 blev han udnævnt til Professor i det grønlandske Sprog ved Københavns Universitet. Aaret efter blev han Provst for Falsters Nørre Herred, men dette Hverv frasagde han sig allerede i 1782.

I Kinservig var Glahn meget afholdt, og endnu 40 Aar efter hans Bortrejse levede hans Minde stadig deroppe. Helbredshensyn fik ham imidlertid til at søge Embedet i Tingsted, skønt det var økonomisk ringere end Embedet i Norge, hvortil forøvrigt kom, at Boligen var meget forfalden.

Glahn var en interesseret Landmand og Havemand, og efter at han var kommet til Riserup, udvikledes disse Egen-skaber hos ham yderligere. Han fik udskiftet Præstegaardens Jorder, han skrev en Afhandling om Maaden at overgemme Kartofler paa, for hvilken han forøvrigt fik det kgl. Landhusholdningsselskabs Guldmedalje, og han indførte sjældne Træer og Blomsterplanter til sin store Have.

Professor, Provst Henrik Christopher Glahn, f. 1738, † 1804.

Et inderligt Venskab bestod mellem ham og Nabopræsterne Blicher og Ingemann²⁾), som kalder Glahn »en sand Nathanael«. Derimod syntes han ikke om — og undgik derfor helst — de stridbare Præster Volchersen³⁾ i Kippinge, Humble⁴⁾ i Ønslev og Biering⁵⁾ i Aastrup.

Glahn var til Trods for en stiv Arm — en Legemssvagthed, som han havde paadraget sig ved et Kørselsuheld — en udmærket Rytter og tillige et Friluftsmenneske, der holdt af at færdes ude i al Slags Vejr. Naar det var rigtig forrygende Snestorm, plejede Provst Blicher da ogsaa gerne at sige: »I Dag kommer vist Professoren«. Og det slog ofte til.

I Riserup Præstegaard udfoldede sig et smukt Familieliv. I sit Ægteskab med *Gjertrud Kirstine Egede* (en Sønnedatter af den bekendte Hans Egede), født 1748 og død 1816, havde Professor Glahn 9 Børn.

Gjertrud Kirstine Glahn, f. Egede. f. 1738, † 1816.

1) *Inger Christine Glahn* (1772—1843), der blev gift med Carl Budtz paa Gaarden Elysium i Nr. Vedby Sogn,

2) *Pauline Marie Amalia Glahn* (1774—1865), g. m. Forstskriver Lars Ørbeck, boende paa Christiansminde i Systofte Sogn,

3) *Adam Wilhad Glahn* (1775—1863), der blev Præst i Taars og senere i Væggerløse,

4) *Poul Egede Glahn* (1778—1846), Præst i Ulsø-Braaby og senere ved Garnisons Kirke i København. Det var ham, der blev gift med »Falsters yndigste Pige«, Marie Blicher^o), som baade Ingemann og Grundtvig i deres Falstertid sværmede for,

5) *Marcus Glahn* (1781—1868), Generalmajor,

6) *Hans Egede Glahn* (1783—1874), Apoteker i Sorø,

7) *Gjertrud Rask Glahn* (1786—1863), g. m. Skovrider Timm Sievers, Hannenov,

8) *Tønne Bloch Glahn* (1788—1874), der var B. S. Ingemanns jævnaldrende og gode Legekammerat, død som Generalkrigskommissær,

9) *Marie Elisabeth Glahn* (1792—1793), død som spæd 1½ Aar gammel.

*

De fleste af Professor Glahns efterladte Breve er skrevet til disse Børn under deres Opvækst og Studieaar i København.

De viser først og fremmest en god og omsorgsfuld Fader, hvem Børnenes Opdragelse til gode og flittige Borgere ligger meget stærkt paa Sinde; men de viser os tillige en ypperlig Skribent, hvem det falder let og naturligt at udtrykke sig i skriftlig Form, og som utvivlsomt ofte og gerne bruger sin Pen. Og de viser os endelig en Skribent, der spænder over et stort Register. Snart er hans Breve alvorligt-belærende — som f. Eks. Brevene til Sønnen Marcus — snart er de pudsigt-højtidelige — som det henrivende Brev til den ældste Datter eller Anbefalingsskrivelsen til Sønnen Hans — snart muntert-spøgende — som Brevet til Hustruen.

Professor Glahn magtede som faa den svære Brevskrivningskunst. Intet Under, at hans Breve er blevet værdsat og gemt af Modtagerne. Et lille Træk er i saa Henseende særdeles talende. I det efterstaaende morsomme Brev til Sønnen Tønne har denne senere tilføjet: »Min Faders første Brev til mig«.

Professor Glahns Breve*.

I.

Til den ældste Datter, Inger Kirstine — dengang 16½ Aar gammel — hvem Faderen i en spøgende-højtidelig Form anmoder om at overvære Broderen Tønnes Daab.

Velædle allerhøjstærede Jomfru Glahn!

Da det har behaget Gud at velsigne vores Ægteskab med

*) Stavemaaden er paa Steder ændret i Overensstemmelse med Nutids Brug. Red.

en liden Søn, som vi den 14. ds. agte, om Gud vil, at have i Kirken, for at hans Daab der i Herrens Hus maatte blive stadfæstet, saa er min venlige Begæring til velædle Jomfru, at hun uden Fortrydelse vil bevise min Kone og mig den Ære og Tjeneste bemeldte Dag d. 14. dennes at møde her omtrent Kl. 12 for at være Vidne til vor Søns Daab. Jeg haaber, Deres Forældre er saa gode og giver Deres Tilladelse dertil, og at De, min hjerte Jomfru, efter fuldendt Forretning vil behage at indtage et meget tarveligt Middagsmaaltid. — Det, vi fornemmelig bede Dem om, er disse tre Ting, først at De ved at høre det Løfte, min Søns Faddere give Gud paa hans Vegne, erindre sig Deres eget Løfte og alvorligt eftertænke, om De og har holdt det, bedrøves over Deres Afgivelser, bede med Forsæt om Forbedring og Forladelse og gøre Herren det Løfte paany, at De vil herefter iagttage Deres Daabes Pagt bedre og til den Ende vaage, bede og stride. Det andet, vi bede Dem om, er dette, at De ikke alene den Dag, men hver Dag erindrer Dem dette lille Barn og fremhæver ham i Deres Bønner for Gud, og dersom saa er, at vi, hans Forældre, skulde dø bort, inden han har naaet den Alder, at han ikke behøver nogen Understøttelse, De da, som et kristeligt Vidne til hans Daab, tage sig alvorligt af ham og sørge for hans timelige og aandelige Undervisning. Vi forvente den kære Jomfrus Svar og henleve altid

Deres meget Dem elskende

D. 10. Januar 1789.

Glahn.

II.

Til Sønnen Marcus, der paa det Tidspunkt, 13 Aar gammel, lige er blevet Kadet.

Min kære Søn!

d. 15. Maj 1792.

Saa er du da i Herrens Navn antagen iblandt de tilkommende Krigeres Tal og din Skæbne for det første bestemt. Hvad tænkte du, da du med de andre Kadetter stod der opstillet i Gelederne? Da du saa disse mange rørte Mænd med Feltegn i Kaarderne og disse mange smaa rørte Kammerater? Da du var Vidne til den Straf, et Par ulykkelige maatte prøve? Du glædede dig formodentlig over, at du nu havde naaet dit Ønske og faaet Lejlighed til at kunne

lære det, hvorved du kan blive en Støtte for dit Fædreland og en Prydelse for din Familie. — Du gabede og spillede dine store blaa Øjne op, da du stod der blandt de andre Kadetter og tænkte ved dig selv: Jeg skal vise mig saa flittig og lærvillig, at jeg snart kan fortjene at faa Mundering, Kaarde og Sold, og mange Aar skal det ikke vare, inden jeg med Guds Hjælp skal gøre mig værdig til at bære det danske Felttegn, og naar jeg engang faar det, vil jeg gøre mig Umage for ikke at vige nogen i Nidkærhed i Tjenesten og i Stræbsomhed for at udvide mine Indsigter og vise mig stedse som den mandige og sædelige Officer. Du skælvede og ynkede de tvende ulykkelige, og du bad Gud i dit Hjerte, at deres Skæbne maatte formildes, og at han af sin uendelige Miskundhed ville bevare dig fra at begaa nogen syndig Gerning. Maaske du tænkte paa den Smerte, disse unge Mennesker foraarsagede deres Forældre, og hvad Sorg sligt et Budskab vilde forvolde dem, der med saa megen Omhu, Bekymring og egen Opofrelse havde opdraget dem. Nej! sagde du, aldrig — aldrig vil jeg afvige fra Dydens Vej. Min Moder bar mig under sit Hjerte. Hun har opammet mig. Mange vaagne Nætter har hun haft for min Skyld. I min Barndom røgtede hun mig. I min Sygdom sørgede hun for mig. Hun lærte mig det gode. Hun advarede mig for det onde. Naar hun saa, jeg artede mig vel, fældede hun Glædestaarer. Hun bad for mig og beder daglig for mig. Jeg vilde lægge denne gode Moder i Graven, om jeg ikke frygtede Gud og ikke iagttog mine Pligter. — Og min Fader. — Sandt er det, at han tugtede mig. Men han elskede mig, og derfor tugtede han mig tidlig, og nu skønner jeg, at det er ikke godt, at der bæres over med smaa Forseelser. Men straffes disse, lærer man siden at vogte sig for de større. Jeg vil ved Guds Naade stræbe efter at vise, at min Faders Revselsler og min Moders Formaninger ikke har været frugtesløse. Saaledes omtrent bilder jeg mig ind, at du har tænkt ved det, der mødte dig, da du første Gang stod der som Volontør ved det kongelige Artillerikorps.

Din Morbroder⁷⁾ skriver, at du maaske til Nytaar kan blive virkelig Kadet og faa Sold, forudsat at du er flittig.

Det er altsaa paa den Flid, du anvender, det vil bero, om du skal forfremmes. Naar den flittige gaar frem, maa Dommere og den lade staa tilbage. Ingen af Delene vil du være. Du faar den Ros, at du er et fornuftigt og godt Barn. Stræb efter altid at fortjene den.

En Opdagelse har jeg gjort, som jeg ikke er saa aldeles glad over. Den vedkommer din Skrift, hvor jeg finder nogle nye Sving, som du har lagt dig til i København. Tag dig vare for sligt og stræb at skrive gode og rene Bogstaver. De gør Skriften læselig.

Tag dig for hver Dag at skrive nogle Linier af en eller anden trykt Bog, og naar du skriver det, se saa nøje efter, hvorledes ethvert Ord staves; thi i Bogstaveringen er du lige saa lidt en Heksemester som i at skrive.

I dit Sted er din Broder Hans min jævnlige Følgesvend. Han rider rask, men forleden havde Falken nær gjort ham til Græsrytter. Kommer du til det ridende Artilleri, har du det forud for de københavnske, at du forstaar at ride en Hest og har ikke nødig at holde dig fast i Manken.

III.

Til Sønnen Marcus. Brevet er ufuldendt og uden Datering, men maa være fra 1792 eller 1793.

Min kære Søn.

I alle de Breve, jeg faar fra København, bliver du rost. Een siger: Du er en god Dreng; en anden: du er flittig; den tredie: du er en smuk Kadet; en anden: din Mundering klæder dig godt, og atter en anden: at det er behageligt at have med saadanne Børn at bestille. — Jeg bør tro, at disse Lovtaler gøres af mine Venner for at fornøje dine Forældre; thi med Ligegyldighed kan man ikke høre sine Børn roses. Det er dog en Slags Betaling, man faar for den Omsorg, man har for dem. Imidlertid bør vi, som Forældre, ikke være saa forblindede, at vi skulde tage alle disse Berømmelser lige efter Bogstaven. Din Moder slaar altid noget af, og du kender mig saa nøje, at jeg ikke behøver at sige dig, at jeg slaar end mere af. Imidlertid vil jeg dog for et Øjeblik lade,

ligesom jeg tror alt, hvad der siges til din Ros, og at alt er lige saa vist og sandt, som at du nu haver Kaarde paa Siden. *Din Mundering*, siger man, *klæder dig vel*. Derfor bør du takke din Løjtnant, som bestilte den, din Morbroder, som gjorde Udlæg, dine Forældre, som betalte den, Skræderen og Sværdfejerne og Spindekonen og Væveren og Fjermaerne og alle de Haandværksfolk, som arbejdede paa den, forinden du kunde faa den, men fornemmelig Bonden, der lægger Faarene og de øvrige Kreaturer til, der har hver givet deres Del til denne Mundering, som klæder dig saa vel! — Men først og fremmest tilkommer Æren og Taksigelsen Gud, din himmelske Fader, som skabte alle disse Ting og gav Menneskene den Sjæleevne, at de ved at benytte sig deraf. — Du har altsaa intet at være stolt af. Det er altsammen andres, du prunker med. Dersom Kapunen kom og begærede sine Fjer tilbage, kom Faaret og fordrede sin Uld, kom Oksen og krævede sit Skind, og kom saaledes enhver og vilde have sit, saa gik Kjolen og Fjerene og Støvlerne og Strømperne fløjten, og den gode Herr Kadet, hvis Mundering klæder ham saa godt, stod der nøgen, saa nøgen som da hans Moder fødte ham. Og hvorfor mener du, at Bonden fodrer sine Kreaturer for at klæde dig, og hvorfor tror du, at Bjergfolkene nedgrave sig i Jordens Skød for at skaffe dig en Kaarde? Derfor, at du skal forsvare dem og ikke for at gøre dig til af en Mundering, du ikke kunde have, naar de ikke arbejdede for dig. — Vid, min Søn! Du er Bondens og Haandværksmandens Tjener; thi den, der føder og klæder os, dens Tjenere er vi, og giver han os et Fortrin for sig, sker det kun, paa det at han selv i Rolighed og Stilhed kan fortsætte sit Arbejde. —

Du er en smuk Kadet, siger man. Det er vist, at der er ikke noget at udsætte paa din Skabning. Endog Børnekopperne lydede dig ikke, men du gik dem vel igennem uden at bære mindste Mærke efter dem. Men paa det at du ikke skal hovmode dig af din Skabning, ligesom den ikke var en Gave af Gud, saa gav han dig en Søster⁸⁾, hvis Ansigt viser, hvad der kunde have blevet af dit. Du var efter vore Tanker just udsat for denne Skæbne, og omendskønt din Moder i

sit Svangerskab talte ikke noget til mig derom, jeg ikke heller til hende, saa var vi dog begge i Frygt, at du skulde fødes med Lyde, og da du nu var født og var lydeløs, var det først, at vi gav hverandre vor Frygt tilkende. Lever jeg og taler med dig, skal jeg fortælle dig det, ifald jeg ikke allerede har fortalt dig det, og da vil du saa meget mere faa Aarsag til at takke Gud, at du er velskabt. Men vær ikke stolt af denne Gave, men tænk paa at det er Gave, ikke Fortjeneste, og dersom du kommer i Krigen, mister du der et Øje, en Stump af Hagen, Tænderne stødes ind, Ansigtet faar nogle Skrammer, Munden vrides om til den ene Side — faar du dette i Krigen, hvor du slog for Kongen og Fædrelandet, saa bliver du mere smuk, end du nu er med dit glatte Ansigt, og bliver du en gammel, ærlig og retskaffen Mand, saa vil Rynkerne i din alvorlige Pande gøre dig behagelig og yndig endog for de yndigste Piger. Men din Sundhed og dit gode Udseende kan du og miste enten ved Liderlighed eller ved utidig Tvekamp. Lever jeg, skal jeg herom tilskrive dig udførligt. Din Alder vogter dig endnu for disse Fejl.

Du er flittig. — Kan vel være. *Du er en god Dreng.* Godt. *Det er behageligt at have med saadanne Børn at bestille.* Herligt. — Men alt dette tror jeg ikke saa ligefrem, førend jeg ser Virkningen deraf. Da først vil jeg begynde at tro det, naar jeg ser dig til Nytaar virkelig Kadet. Derefter kan jeg gøre Regningen, om du vil blive en Dosmer eller brav Karl, om jeg kan vente en evig Løjtnant eller en General af dig.

De Breve, jeg skriver dig til, bør du stedse vise din Morbroder og Moster. De er nu i dine Forældres Sted og kan kræve af dig den Pligt, at du intet dølger for dem. Jeg skriver dig ikke heller andet til, end hvad de maa se, læse, vide. Deraf kan du ogsaa have den Nytte, at hvad jeg i mine Breve ikkun kan pege til, vil de udførligere undervise

IV.

Til Sønnen Tønne. Denne var født 1788 og altsaa paa det Tidspunkt, Brevet skrives, kun 7—8 Aar gammel. Tønne modtog det under et Ophold i Gunslev Præstegaard, hvor der foruden Legekammeraten Hans Jacob Blicher^o) var nogle

jævnaldrende Smaapiger, af hvilke Lise spøgende kaldtes Tønnes Kæreste.

Min kære Tønne!

Første Gang har du nu lagt ud paa egen Haand. Jeg vil haabe, at du i alle Dele har opført dig, som det sømmer sig et skikkeligt Barn og en ærekær Soldat. — Du har vist ikke glemt at takke Gud, fordi du sov roligt og opvaagnede frisk og sund, og at bede ham føre dig vel hjem igen til dine Forældre, og du har heller ikke glemt at takke dine Svigerforældre, fordi de laante dig Hus og din gode Ven, fordi han tillod dig at ligge i Seng hos sig, hvorved han betog sig selv Rummet og laa for din Skyld mere indeknæben. — Du havde ikke kunnet redet hjem i Aftes; thi det var alt det, at Danine og jeg kunde se Vejen. — Nu sendes han efter dig tilligemed Blis, som du skal ride hjem paa, thi falder du af, saa har du ikke langt at falde, og blødt er det i Vejen. Du maa ikke ride uden sagte. Det er kun, naar jeg selv er med, at du kan galopere. — Faa nøje at vide, hvorledes lille Hans Jacob har sovet i Nat, og naar du har læst dette, gaar du til dine Svigerforældre og hilser dem fra os alle. — Dette lille indlagte forseglede Papir skal du levere til Pigen. — Har du sørget for, at din Hest er fodret og vandet? — Naar du engang kommer i Felten, bør du ikke alene have Omhu for dig selv og dine Soldater, men og for alle de Heste, som behøves til at trække Kanonerne og eders øvrige Tilbehør; thi ellers bliver du staaende midt paa Vejen og kan intet udrette. — Foruden dine Svigerforældre hilser du ogsaa hendes Naade Fru Generalinden eller Fru Løjtnantinden samt alle dine tilkommende Svigerinder og Svogre fra din Moder og din Fader.

Riserup Præstegaard, den 2. Febr. 1796.

Glahn.

Til Tønne Bloch Glahn, Gundslev Præstegaard.

V.

Til Sønnen Hans, der senere blev Apoteker i Sorø. Han er paa dette Tidspunkt 14 Aar og skal nu i Lære hos Apoteker Plugmacher¹⁰) paa Christianshavns Apotek. Saavel

Hans som de andre Sønner havde i deres Drengenaar bestemte Opgaver vedrørende Landbruget at røgte, og naar de blev udført ordentligt og i rette Tid, belønnede Faderen Drengene ved spøgende at udnævne dem til Forvaltere, Inspektører el. lign. — Brevet er formet som en pudsig, i højtidelig Stil holdt Anbefalingskrivelse.

Kendes herved og vitterliggør, at da min Søn, Hans Egede Glahn, 14 Aar gammel i denne Tid, haver fattet det priselige Forsæt at forlade sin Faders Hus for at lære den meget ærede og for dem, der har lært noget retskaffent, meget indbringende Apotekervidenskab og derfor paa en sømmelig og anstændig Maade begæret sin ærlige Afsked fra sit Viceinspektorat her paa Præstegaarden, saa haver jeg ikke haft noget imod og altsaa ikke kunnet nægtet ham hans saa billige Begærings Opfyldelse, men herved med al faderlig Gunst og Bevaagenhed giver ham sin forlangte Afsked med Titel og Rang af virkelig Inspektør paa Præstegaarden Riserup med det Skudsmaal, at han fra Underladefoged à la suite haver troligen tjent sig op til en Viceinspektørs Værdighed og i samme hans Embede vist sig i alle Dele paa passende og agtpaagivende, saa at han haver haft nøje Tilsyn med Korn, Lade, Loft, Heste og Svin, Mark, Fæ og deslige her i min Præstegaard, saa at jeg med ham haver været aldeles vel tilfreds og fornøjet, hvorfor denne min forrige Viceinspektør, der, som sagt, afskediges efter egen Begæring i al Naade og til Bevis derpaa med Titel og Værdighed af Inspektør, tilønskes al Lykke og Velsignelse i sin nye Tjeneste som Apotekerdreng med den Forvisning, at han vil vise en alvorlig fra første Dagen af begyndt og siden vedholdende Flittighed samt Ærlighed og Troskab, paa det at han kan blive en duelig Apotekerdreng først, siden ligesaa duelig Svend, derefter en agtet og søgt Provisor og til sidst en oplyst, retskaffen, redelig og agtet Apoteker paa det Sted, hvor Guds Forsyn om en Snas Aar vil sætte ham. Dette er hans Faders inderlige Ønske.

Givet paa min Præstegaard Riserup i Falster Onsdagen før Pinsedag i Aaret 1797. *Glahn.*

VI.

Til Hustruen, Gjertrud Kirstine Glahn, under dennes Ophold paa Gaarden Elysium i Nr. Vedby hos Datteren Inger Christine og Svigersønnen Carl Budtz. Brevet er uden Dato, men maa være fra 1799.

Til Frue Professorinde Glahn!

Jeg ved ikke, om den naadige Frue ved, hvad det er at være i Trang for Tobak. Men ved hun det ikke, saa kan jeg dog fortælle Dem, at det er en fæl og hæsliq Omstændighed. — Dersom den naadige Frue vil nu bede Deres Svigersøn, der er, saa vidt jeg ved, en Prakker paa Tobak, at han vil bede, saa vidt jeg formoder, sin, paa Tobak rige Broder, at han vil laane mig 1 Lispund, 8 Pd., 4 Pd., 2 Pd, $\frac{1}{2}$ Pd., $\frac{1}{4}$ Pd., jeg forholder mig her, som alle Prakkere, der lader sig affinge, Tobak, saa gør han mig en stor Tjeneste; thi jeg er, i den alleregentligste Forstand, i Tobakanstalterne den allerstørste Prakker. — Bør du ikke, siden du opholder dig i Elysium, gøre en fransk Visit til Uttermøhlens¹¹). Nu kommer de forbandede Bondenykker igen. Du — og naadige Frue — stemmer slet ikke overens. Men den naadige Frue er dog min naadige Kone, og den naadige Kone er dog min ejegode Kone, og denne ejegode Kone elsker jeg saa højt, at jeg glemmer at skrive naadige Frue. Din Datter Pauline og din Søn Tønne hilser dig kærligst, men mest hilses du fra din Mand *Glahn.*

Udskrift: Til Frue Professorinde Glahn. Midt inde i Elysium.

Kilder.

Glahn-Samfundet: Professor Henrik Christopher Glahn's Breve (Privattryk). — Poul Bredo Grandjean: Familien Glahn's Slægtbog (Kbh. 1907). — Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske Slægter, 4. Samling (Kbh. 1919). — A. J. Rud: Emil Koch (Odense 1935). — B. S. Ingemann: Levnedsbog. — St. St. Blichers Noveller (Indledningen til Novellen «Skinsyge»). — N. F. S. Grundtvigs Dagbøger.

Noter.

1) Diderik Nicolai Blicher (1746—1805), St. St. Blicher fortæller om ham (se Novellen »Skinsyge«): »han var Broder til min Oldefader. Han var da af Blodet, og der var godt Blod i ham«. — 2) Søren Ingemann (1735—1799), Digteren B. S. Ingemanns Fader. — 3) Abraham Volchersen (1732—1801). Han skildres som »en skikkelig, men pedantisk og selvklog Mand, der troede sig i Stand til at reformere alt«. (P. Rhode). — 4) Christian Reitzer Humble (1730—1799). Rhode siger om ham: »Hr. Humble greb enhver Lejlighed til at tale de fortrykte Bønders Sag imod Datidens Herremænd, der naturligvis til Gengæld skaffede ham alle de Ulykker paa Halsen, som de formaaede«. — 5) Christian Henrik Biering (1729—1804) var en begavet og myndig Mand, hvis største Fejl var hans Lyst til Processer, af hvilke »Møllerprocessen« i en Arrække optog Sindene paa Falster. — 6) Bodil Marie Elisabeth Blicher (1783—1862), Datter af den ovenfor omtalte Provst Blicher i Gunslev. — 7) Daværende Premierløjtnant Christian Thestrup Egede (1761—1803). — 8) Søsteren Marie Elisabeth manglede Gane og havde dobbelt Hareskaar. — 9) Hans Jacob Blicher, født 1789, død som Overlærer i Nykøbing F. — 10) Johan Peter Plugmacher (1756—1833) drev fra 1794 Christianshavns Apotek. — 11) Ole Christian Uttermøhlér, Forpagter af Gaabense Færgegaard og Færgeri 1794—99.

Gamle falsterske Spillemænd.

Af *L. Larsen Eske.*

Saa langt som Sagnene rækker, har der i de fleste Landsbyer været en Spillemænd, som foruden sin »Fiol« og-saa havde en Klarinet. Der fordredes i hine Tider ikke større Færdighed af disse Spillemænd, om end der iblandt dem kunde findes virkelige Kunstnere. Disse fik vel nok deres Plads i Købstæderne, men bevarede dog Forbindelsen med Landet og kom da ogsaa til at virke paa Landet, især ved større Festligheder.

Derfor kan man ikke skrive om Landsbyens Spillemænd uden samtidig at omtale Købstædernes — dertil var Samhørigheden for stor, idet Spillemænd fra Landet ogsaa medvirkede i Købstædernes Orkestre. Med Bistand af Musiker og Parcellist Chr. Rasmussen, Eskildstrup, har jeg forsøgt at samle spredte Træk fra disse Menneskers Virkefelt, som det endnu lever i Erindringen, og dermed bevare deres Navne fra Udslettelse.

Musikerslægten Holmstrup.

Jørgen Holmstrup, eller som han i daglig Tale kaldtes »gamle Holmstrup«, var født i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, og hans Virksomhed som Musiker gaar saa langt tilbage som til omkring 1830. Han havde en mindre Landejendom i Egelev, men det var som Musiker, han blev kendt viden om. Han spillede sammen med *Lars Frederiksen Høj* i Egelev, og da Holmstrups Sønner, *Carl* og *Ludvig*, voksede til, lærte de Musikken af Faderen og kom med ud at spille. Nu gik de under Navnet »Holmstrupperne« og var kendt over hele Nordfalster for deres fine Dansemusik, hvoraf

de selv havde komponeret en Del. Gamle haandskrevne Nodebøger er endnu Vidner herom.

Deres Virkefelt var de Tidens store Bryllupper og Kirkegangsgilder, som ofte varede i flere Dage — nogle Træk herfra skal jeg senere komme tilbage til.

Gamle Holmstrup var en meget fin Violinspiller, men da Sønerne voksede til — og især Carl blev en meget dygtig Musiker — løste de ofte Faderen af, og denne spillede saa Kontrabas. Ludvig Holmstrup blæste Fløjte, og Lars Frederiksen Høj, Egelev, spillede anden Violin. Denne havde en Søn, *Johan Larsen*, som ogsaa medvirkede ved Musikken, og i Hjemmet i Egelev samledes Byens Ungdom ofte i de lange Vinteraftener, og da kunde gamle Lars Høj pludselig udbryde: »Vil I have Française, Piger?» Saa stilledes der op, og Dansen gik med Liv og Lyst. Naar Dansen var forbi, drak de Kaffe med varme Æbleskiver til. —

Johan Larsen, Egelev.

I Aaret 1850 bredte sig det Rygte, at Verdens Undergang var spaaet for en nærmere bestemt Dag. — Den lange Sommerdag gik dog, uden at der skete noget, men hvem vidste, hvad Natten kunde bringe?

Om Aftenen mødte alle Holmstrupperne hos Lars Høj. Musikinstrumenterne havde de med, og snart var hele Egnens Ungdom samlet paa den gruslagte Gaardsplads — skulde det maaske end blive den sidste Dag, saa skulde der i hvert Fald festes. Saa dansedes der til den lyse Morgen, og Højs Datter lavede Punch, og hver Gang Kanderne var tomme, bryggedes der en ny Forsyning. Da Solen brød frem og forkyndte en ny Dags Opvaagnen, var Faren forbi for denne Gang. Verden stod endda.

Brødrene Adrian.

Jørgen Holmstrup flyttede senere til Nr. Alslev og døde her sidst i Halvfemserne.

Musiker-Slægten Adrian.

Navnet stammer fra Holland, hvorfra een eller flere indvandrede her til Landet i det 16. Aarhundrede. At der blandt disse første Generationer har været Musikere, er meget sandsynligt, da der her er Tale om en meget udpræget Musikerslægt; men der foreligger ingen Beretninger fra hine fjerne Tider.

Den ældste, som her skal nævnes, var *Lars Adrian*. Han spillede Violin og Klarinet, som var de mest brugte Instrumenter i de Tider, og selv om der til et Gilde var flere Musikere, spillede de alle Primo-Stemmen. Gl. Adrian havde en god og kraftig Violin, men ved et Gilde, hvor det aabenbart har gaaet haardt til, blev den fuldstændig ødelagt.

Han efterlod sig Sønnerne *Peter Larsen Adrian* (1825—1906) og *Lars Larsen Adrian* (1815—1898). Peter kunde spille Violin, Klarinet, Violoncel (Cello) og Bas, og Lars spillede Violin og Klarinet. De har spillet sammen med en

paa den Tid lige saa kendt Musiker, *Ludvig Panton* i Vejringe.

P. Larsen Adrian efterlod sig *Sønnerne Hans, Lars, Rasmus, Jørgen og Peter*, som alle virkede som Musikere. De var født 1853, 1859, 1861, 1863 og 1871, og paa medfølgende Billede ses de musicerende for Forældrene paa disses Guldbryllupsdag den 26. Marts 1902.

Foruden at dyrke Musikken var H. Adrian i 20 Aar Dirigent i Sangforeningerne »Takten« og »Euterpe«, og P. Adrian Dirigent i Torkildstrup Sangforening.

*Musiker Lars Larsen,
Nykøbing.*

»Jeg var«, fortæller Lars Larsen selv, »som Skoledreng for første Gang med min Fader ude at spille til Ungdomsgilde i Majbølle. Ved Frokosten om Morgenen efter Gildet blev jeg opfordret til at spille for Selskabet. Det var

imidlertid ikke meget, jeg dengang kunde præstere, hvorfor jeg undslog mig. »Spil du blot, hvad du kan«, sagde min Fader, og det gjorde jeg saa. Det blev paaskønnet ved, at en Tallerken blev sendt rundt til Fordel for mig, og jeg tjente derved mere, end min Fader havde tjent hele Natten«.

Lars Larsen var født i Hjelm paa Lolland 1857, hvor Faderen var baade Træskomager og Spillemand. Her lærte Sønnen begge Haandværk, men for Musikkens Vedkommende nærmest kun Violinspil, og dette kun under en vis Tvang, indtil han saa, at der kunde tjenes en Del derved. Senere lærte han at behandle flere Instrumenter, og efter at han havde bosat sig i Nykøbing, spillede han hos flere af Tidens kendte Musikdirektører: P. Hansen, Øverup, R. Christiansen, Eskildstrup, samt hos dennes Afløser, L. Hansen, Eskildstrup.

Lars Larsen, Nykøbing F.

Saa optaget var han af Musikken, at da hans egen Bryllupsdag var bestemt, maatte den opsættes, fordi han skulde ud at spille til andres. Foruden at passe Musikken var han i flere Aar Sangforeningsdirigent, samtidig med at han i over en Menneskealder passede sit andet Fag — Træskomagerfaget — paa Østergaards Fabrik.

Hans sidste Virkeplads som Musiker blev hos Direktør Vilh. Hansen, Nykøbing, og her fortsatte han, indtil Alderen bød ham at holde op, men endnu i sin Alderdom lærte han sin lille Dattersøn at behandle Violinen.

Naar Børn og Børnebørn samledes i det gamle Hjem, blev der altid spillet, og han var da næsten den ivrigste af dem alle.

Borcher Madsen, Nykøbing F.

Borcher Madsen fødtes 17. Juli 1815 som Søn af Bødker og Musiker Mads Rasmussen, Væggerløse.

Han begyndte allerede som Barn at spille og havde altid elsket Musik. Som ganske ung var han — uden egentlig Læreruddannelse — blevet ansat som Hjælpelærer ved Bøtø Skole og Kirkesanger i Væggerløse Kirke; men en Dag fik han af Præsten den Besked, at enten maatte han tage Eksamen som Lærer eller holde sig til Musikken. Han valgte det sidste.

Han satte sin Violin meget højt, men den skulde komme ud for en svær Prøve. Han havde været i Majbølle for at spille til et Gilde, og paa Vejen hjem var han kommet op at køre med en Mand, som skulde ad Nykøbing til.

Her havde han det Uheld, at han tabte Posen med Violinen ned paa Vejen, og Vognens Hjul gik over den og knuste den i mange Stykker. Han græd ved Synet af sit kære Instruments Ødelæggelse, men samlede alle Stykkerne omhyggeligt sammen og sendte dem omgaaende over til en Mester paa Fyn, som var berømt paa Violinbygningens Omraade. Han blev da heller ikke skuffet. Violinen kom tilbage i saa udmærket Stand, at han spillede paa den i mange Aar efter. Den er forøvrigt endnu i Slægtens Eje og benyttes af Musikdirektør Vilhelm Hansen, Nykøbing.

Borcher Madsen har komponeret en Mængde Dansemelo-

dier, bl. a. en Maskeradepolka, udsat for 12 Stemmer. Den gjorde megen Lykke i Sangforeningen Brage, og som Belønning fik han af Foreningens Dirigent, Kordegn Olsen, udbetalt 20 Rigsdaler.

Engang var han ude for en lille, morsom Fejltagelse. Han havde spillet ved Sømandsforeningens Fæst i den nu nedbrændte Teaterbygning, Industribygningen, som den kaldtes. Ud paa Morgenstunden begav han sig til sin Bopæl, og i de Tidens Nattebelysning har han ikke kunnet kende Omgivelserne. Han var i hvert Fald gaaet for langt og buldrede paa hos Naboen, som blev noget forskrækket ved Spektaklet. Imidlertid hørte han Datterens Stemme i sit eget Vindue: »Du er gaaet forkert, Far!« »Er jeg gaaet forkert? Det er dog første Gang, det er sket i de fyrretyve Aar, jeg har boet her«.

Borcher Madsen havde mange Elever og spillede, til han var fyldt 80 Aar. Han døde 1897.

Marius Madsen, Kraghave.

En Søn af Borcher Madsen, Skomager og Musiker *Marius Madsen* i Kraghave, fra hvem ovenstaaende Oplysninger foreligger, fortæller videre:

Jeg er født den 25. Juni 1855 og lærte Musikken hos Fader. Kun 11 Aar gammel kom jeg med ham ud at spille. Almindeligvis lærte Musikerne en Profession foruden Musikken, og efter min Konfirmation kom jeg i Skomagerlære hos Skomagemester Henriksen, Store Kirkestræde i Nykøbing, men paa Betingelse af, at jeg skulde have fri, naar jeg skulde ud at spille. Dette kunde ofte strække sig over flere Dage, især naar vi spillede til Bryllup paa Landet, der som oftest varede fra Fredag Morgen og til Mandag Morgen. Vi sov om Lørdagen — enten paa Bryllupsgaarden eller en af Nabo-gaardene. Alle disse Ture maatte foretages til Fods, hvad enten det nu var i Gødser, Gaabense, Guldborg eller Saks-købing.

At Folk i hine Tider var godt gaaende, gav min Bedstefader forøvrigt Bevis for, idet han spadserede til København for at faa Kong Frederik d. 6.s Underskrift paa nogle Papirer.

Fastelavns Søndag 1876 spillede jeg sammen med Musiker *Lars Larsen*, *Hjelm* (senere i *Nykøbing*), til et Ungdomsgilde der i *Byen*. Gildet varede til næste Morgen, og *Byens Karle* fortsatte med de *Tiders* forskellige Fastelavnsløjer Mandag Formiddag. Efter dette Sjøv begav jeg mig paa *Vej ad Nykøbing* til. Da jeg var kommet igennem *Grænge Skov*, opdagede jeg, at min *Violinbue* var borte — den stak lidt uden for *Violinposen* og maatte være bleven hængende paa en *Gren*. Altsaa maatte jeg tilbage og fandt ogsaa godt nok *Buen hængende i Grenen*. Oplivet over *Heldet* ved at finde den begav jeg mig atter paa *Vej imod Nykøbing* — troede jeg da, men stor var min *Forbavselse*, da jeg gennem en *Lysning i Skoven* saa, at jeg var ved at komme til *Hjelm igen* — ved min *Søgen efter Violinbuen* var jeg kommet ud af *Kurs* og gaaet den *gale Vej*. Langt over den beregnede *Tid* naaede jeg *Nykøbing* med et *Par trætte Ben*.

Peter Christensen, Brarup.

En Mand, jeg i denne *Forbindelse* vil erindre, var *Skræder Peter Christensen* i *Brarup*. Hans *Kendingsnavn* som *Musiker* var *Peter Skræder*, og under dette *Navn* var han kendt viden om. Hans *Datter*, *Fru Marie Prier*, *Vester Kippinge*, fortæller:

Min *Fader* var født den 23. *August 1837* og døde d. 10. *Juni 1910*. Min første *Erindring* om ham stammer fra hans *Hjemkomst fra Krigen 1864*, da jeg som 3 *Aars Barn* sad paa hans *Knæ* og legede med de *blanke Knapper* i hans *Uniform*. Hvor eller af hvem han lærte *Musikken*, erindrer jeg ikke. Han spillede *Violin*, *Fløjte* og *Kornet*. Han var en af de *Tiders Musikere*, som holdt længst ud ved *Musikken*, idet han har spillet i de fleste *nordfalsterske Musikerhold* til ind i dette *Aarhundrede*: hos *Holmstrup*, *Egelev*, *Christian Hansen*, *Ønslev*, *Borcher Madsen*, *Nykøbing*, *Rasmus Christianen*, *Eskildstrup*, og til sidst hos *Lars Hansen*, *Eskildstrup*. Ved *Klipning af en Tjørnehæk* stak han sin ene *Haand* paa en *Torn*, og en *paafølgende Blodforgiftning* foraarsagede nogen *Stivhed* i et *Par Fingre*, hvorfor han maatte holde op med *Musikken*.

Langt kom han omkring, dels i de før omtalte *Musikerhold*

og dels — men maaske ikke mindst — ved mange mindre Gilder, hvor man kun havde Brug for een eller to Mand, og hvor det da almindeligvis var Violin og Fløjte, der spillede. Særlig i og omkring Fastelavnsugen var han ude at spille hver Nat.

Det skal ogsaa have været svært at skaffe Musikere til alle de mange Fastelavns-gilder, hvorfor det blev nødvendigt at bruge Ugerne baade før og efter Fastelavnsugen. Heraf Mundheldet: »Holde den gale Fastelavn«.

Peter Christensen, Brarup.

Fortjenesten kunde jo være meget forskellig, men var der Bryllup i en Storgaard, blev den gerne over det almindelige. Arbejdstiden var jo ogsaa hele Dagen og den paafølgende Nat. Først Blæsemusik ude i Gaarden ved Gæsternes Ankomst samt under den paafølgende Frokost saavel som under Køreturen til og fra Kirken og derefter ved

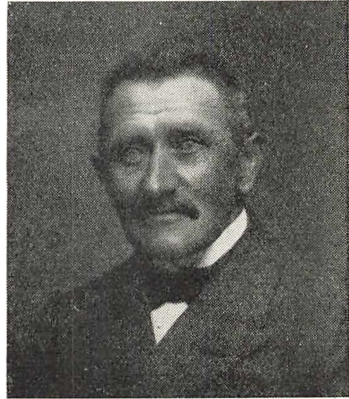
Middagsbordet. Under Maaltiderne blev der baaret Tallerkener rundt til Fordel for Musikerne, og efter Nattens Spil og Dans sagdes Godnat til Musikken, ledsaget af en Mønt — stor eller lille. Det var altid »Forspilleren« — hvilket vil sige 1. Violin — der modtog disse. —

Hermed var det imidlertid endda ikke Slut for Musikerne, idet det kunde blive godt op æd Formiddagen, inden de sidste Vogne rullede ud af Gaarden, og der var noget, som hed Rejsesnaps, efter at man var kommet til Vogns. Dette tog jo sin Tid, og Musikerne maatte jo være med til det sidste.

Musikerne fik — som før nævnt — ikke anden Betaling, end hvad de modtog som Drikkeskillinger af Gæsterne; men ved et stort Bryllup paa Vaalseggen spurgte Manden paa Gaarden dem ved Afrejsen, hvor meget han var dem skyldig. Han fik det Svar, at de var godt tilfreds med, hvad de havde

faaet, men saaledes saa Manden ikke paa det — han havde bestilt Musikken og skulde nok ogsaa vide at betale. — Saa gav han dem hver 5 Rigsdaler; men det var første og eneste Gang, de havde været ude for en saadan Flothed.

Hos en af Nørre Kirkeby-Egnens mest bekendte Gaardmænd var der i Aaret 1864 Barnedaab — eller som det dengang hed — Kirkegangsgilde. En af Gæsterne — den snart hundredaarige Veteran P. Mikkelsen, Sørup (død 1939), har fortalt følgende: Ved denne Lejlighed var der 32 Faddere med i Kirke, og ved den paafølgende »Ofring« har det nok været en god Dag for Præst og Degn. Peter Skræder og en af Egnens fineste Violinspillere, Ludvig Holmstrup, leverede Musikken og tjente den Nat hver 25 Daler. Peter Skræder havde en god Sangstemme og sang Refrainene til den Tids Schlagere — altsaa ikke saa meget forskelligt fra Nutiden endda. — Ved en saadan Lejlighed var der Liv og Lystighed til den lyse Morgen og ingen smalle Steder.

Ole Larsen, Moseby.

Ole Larsen, Moseby.

Ole Larsen, Moseby, var en Spillemand af den gamle Skole og af gammel Musikerslægt. Som 10-Aars Dreng gik han med Faderen ud at spille. Efterhaanden fik han stor Færdighed i at spille paa mange forskellige Instrumenter og medvirkede bl. a. i Christensens Orkester i Stubbekøbing og hos Ludvig Panton, Vejringe, og flere. Deres Virkefelt var de Tidens forskellige Bøndergilder. Størst Travlhed bragte Faste-lavnstiden, hvor han havde prøvet at spille 12 Nætter paa Rad og først komme hjem op ad Formiddagen. Musikerne var jo Selskabets gode Venner, men kunde af og til blive Skive for alskens Kaadhed, og det kunde hænde, at de kunde

komme hjem med forskellige Levninger fra Frokosten som Æggeskaller, Sildebæn o. lign. i Violinposen.

En Eftermiddag kom Ole Larsen indenfor hos Ludvig Panton, som skulde med ud at spille. Han sad ved Midaftensbordet, og Ole blev budt paa en Bid med. Der var Steg paa Bordet, og Ole tog godt for sig af Retterne, som blev skyllet ned med adskillige Dramme.

Efter Maaltidet spurgte Værten Ole, om han nu vidste, hvad han havde spist. Ja, Ole mente da, at det var Hønsteg — hvad det mest lignede. Da han nu fik at vide, at det var Pindsvinesteg, maatte han en Tur udenfor for — som han sagde — at »maale om« (kaste op).

Musikerslægten Panton.

Johan Panton — almindelig kaldet »gamle Panton« — var kommet her til Landet fra Frankrig under Napoleonskrigene. Saavel han selv som Efterkommere af Slægtens senere Generationer var kendte Musikere paa Østfalster. Der fortælles, at en af disse en Stormvejrsdag stod i sine Stuer og øvede sig paa Violinen. I det samme blæste et stort Pæretræ om i hans Have, og grebet af Situationen komponerede han en Vals, »Da Pæretræet væltede«. —

Musikdirektør Vald. Skaarup og hans Orkester, Nykøbing.

Valdemar Skaarup var i forrige Aarhundredes sidste Halvdel en meget kendt Personlighed i Nykøbing paa Falster.

Foruden at være Musikdirektør var han Indehaver af et nu nedlagt Gæstgiveri i Frisegade. Som den dygtige Musiker han var, havde han mange Elever saavel fra Land som By. En af disse, Havemand og Musiker *Rasmus Nielsen*, Øster Kippinge (nu Egelev) fortæller herom: Jeg begyndte omkring 1884 at tage Undervisning hos Skaarup og var enkelte Gange senere med i Teatret som II Kornetist. Som Elev bar jeg Violinkasse og Noder for Skaarup og fik derved Anledning til at overvære Teaterforestillingerne gratis, hvilket jeg jo var meget glad for.

Orkestret bestod dengang af følgende: V. Skaarup, Borch Madsen, M. P. Jensen (Bas-Jensen), Henrik Andersen,

Skelby, Skræder Rasmus Larsen, Skelby, Laur. Andersen, Skelby, Adrian, Karleby, P. Andersen, Fuglsang, m. fl.

Alle var de dygtige Musikere, og Skaarup havde dengang al Musikken paa Industribygningen (den nu nedbrændte), saavel ved Teaterforestillinger som ved andre Lejligheder. — Af den ældre Generation huskes endnu Markedsballerne paa »Industrien«, hvor Ungdommen satte hinanden Stævne. — I Vinteren 1886 sendte Skaarup Rasmus Nielsen, som da var 23 Aar, ene Mand ud at spille til Kanefart i Idestrup Sogn. Han blæste Kornet under selve Turen, hvor de pyntede Kaner og Heste kørte igennem de omliggende Byer. Under Turen gjordes Holdt i forskellige Gaarde, hvor der indtoges Forfriskninger — mest bestaaende af »gammelt Øl med Pind«, d. v. s. tilsat Rom og Sukker, samt Æbleskiver. Efter Turen samledes Deltagerne i Gaarden, hvor Gildet skulde staa, og mange havde under Turen faaet sat Humøret nogle Grader op. Gildet varede til om Morgenen Kl. 6, og Rasmus Nielsen tjente den efter de Tider store Sum af 6—8 Kroner. Undertiden maatte Musikerne paa anden Maade underholde Gæsterne, og det øgede deres Popularitet meget, naar de ved en Punchebolle kunde fortælle en god Historie eller synges en Sang. Heri var Rasmus Nielsen en Mester, og naar han afleverede sine Historier og Viser med rivende Tungefærdighed, gjorde de stor Lykke.

Blandt de ikke faa Landsbyspillemand, der dannede Kernen i Byorkestret, var ikke mindre end 3 fra Skelby. Skræder og Musiker *Rasmus Larsen*, Skelby, var af Musikerslægt. idet hans Fader var den i første Halvdel af forrige Aarhundrede kendte Musiker *Lars Rasmussen*, Skelby — i daglig Tale kaldet »Spællelaus«. Ogsaa *Henrik Andersen*, Skelby, og Sønnen, den endnu levende *Laurits Andersen*, spillede i Byorkestret — baade hos Skaarup og dennes Efterfølgere Bas-Jensen og Eggeling. Naar de havde spillet i Nykøbing, vandrede de den 3 Mil lange Vej hjem til Skelby — mere sovende end vaagne — ofte i øsende Regn eller Snestorm. Det hændte, at andre vejfarende fandt dem sovende, staaende op ad et Træ.

Saadan var nu engang Kaarene for den Tids Spillemand!

Fra Sprogets Verden.

Østlollandske Ord. (Fortsat*).

Af J. Jørgensen.

lumre (*lām̄rə*): rumle, smaabuldre, smaafjærte. „Det lumrer lidt, det er vist Torden“. „Hvad er det med dig, jeg synes, du sidder og lumrer“.

lumret (*lām̄rə*): plumret, uklar. „Opvarmede Ærter bliver altid lidt lumrede“.

Lundstikkevogn (*l̄s̄degəv̄v̄n - i*): Vogn, forsynet med Lundstikker, smaa Jærnpinde, der i Stedet for Møttriker hindrede Vognhjulet i at glide ud over Akslen.

Lunge (*l̄w̄ə - ən*): ufrugtbart Markstykke, ofte besat med Knolde og Tuer.

Luns (*l̄ns - i*): se: Lunsing.

lunsen (*l̄nsən*): lysten, begærlig efter et eller andet. „Jeg synes, jeg er lunsen efter Pandekage“. „Der er nok ingen, der er rigtig lunsen efter at være Sognefoged“.

Lunsing (*l̄nsəj - i*): stort, tykt Stykke Kød eller Brød. „Jeg fik et Par gode Lunsinger Flæsk med mig hjem“.

Lunvejr (*l̄w̄nv̄j̄r - ə*): stille Vejr.

Lurifaks (*l̄rḡəfas - i*): snedig Fyr, Rævepels; som ikke er til at stole paa.

Luringkage (*l̄r̄ejkāə - ən*): en Slags meget tyk Pandekage. Bagtes ved Gløder, anbragte oven paa Panden, fordi Kagen ikke blev vendt.

Lus (*l̄ws - ən*): Ordet bruges ogsaa som et Udtryk fra Tømmerfaget. Naar en Tømmer ved en Fejltagelse har gjort et Hul for stort i et Stykke Tømmer, udfylder han dette ved at sætte en Lus, et Stykke Træ i.

*) Se Aarbøgerne 1930—41 undtagen 1934.

lusk (*løsg*): „Hun er lusk“, siges om spæde Børn, der vræler og er ganske ustyrlige. „rende lusk“, rende, løbe løbsk. „Manden faldt af og brakte (brækkede) Halsen, da Hestene rendte lusk“. Standse et Par luske Heste.

luske (*løsgø*): luske op, flamme, blusse i Vejret. „Det er dog farligt (vældigt), saa Ilden lusker paa Skorstenen“ (Arnen). „Gaarden luskede (brændte, fattede) af“.

lusket (*løsgø*): „Den er lusket“ (ulden, prekær).

Luttehøne (*ludəhönə - ən*): lille, lavbenet Høne, kaldes ogsaa en Vrattehøne.

Lybækkerhug (*lybægərhug - ə*): et godt Kup, en god Forretning.

lyde (*lyə*): ¹) lytte efter, lytte til, tænke over. „Jeg laa og lye lidt, hvad det kunde være for et Spektakel“. „Jeg lye lidt paa den Forklaring, inden jeg svarede“. ²) „lyde ad, adlyde, rette sig efter, tage efter. „Hvis du havde lydt mig ad (taget efter mine Ord), var det nok blevet godt“.

lydmig (*lymy*): se: ledmyg.

lydt (*lyd*): lydt Vejr, f. Eks. stille, klart Frostvejr, saa Lyden kan høres vidt omkring.

Lysekælling (*lysəkæle,j - ən*): høj Trælysestage, der anbragtes midt paa Gulvet, og hvorom Husets Beboere tog Plads med deres forskellige Arbejder.

Lyster (*lysdər - i*): Redskab med spidse Tænder paa Siden af en Stage til at „harke“ Aal med. Man slæber det gennem Vandet og Mudderet, til Forskel fra et almindeligt Aalejærn, som jo stikkes lige ned med Enden af Stagen.

lytte (*lydə*): løfte, hæve i Vejret. „Kan du lytte den Sten?“ „Dejen vil ikke rigtig lyts“.

lyttet (*lydə*): lunken; bruges om Vand. „Vandet skal være lidt lyttet“.

Læde (*læ'e - i*): Tremmelaage, f. Eks. ind til en Have; lille Led. „Læden staar og klæbrer (smækker); luk den“.

Lædertudse (*læjrta:sə - ən*): stor, grov Skrubbtudse.

Lædike (*læ'gə - ən*): lille Rum med Skydelaag i den ene Ende af en Kiste eller Puf.

Lægd (*læ'g*): gaa i Læg(d); saaledes sagdes om Personer under Fattigvæsenet, som paa Omgang havde Ophold paa

de forskellige Gaarde i Sognet, paa en Tid, hvor der endnu ingen Fattiggaarde fandtes. De var i Reglen et Par Dage hvert Sted.

Læggekød (lä'kö): Kød med Henblik paa om det er let eller vanskeligt at faa til at læges. Nogen har godt, andre daarligt Læggekød.

Læggetid (lægəti): Sengetid. „Klokken er slaaet ni, det er Læggetid“.

Lægghage (lægħa'ə - ən): et større eller mindre Metalapparat med Hakker i til at lægge en Savs Tænder ud med.

Lægind (lə'e,ə - ə): Leddet paa et Tøjr, en Slags Ring, saaledes indrettet at den drejer sig om en Tap. Den sættes ind i Kreatureernes Tøjr, for at dette ikke skal sno sig og derved hindre Dyret i dets frie Bevægelser.

Lægpose (lægpow'sə - i,): Bladmaven i en Ko; kaldes ogsaa Bogen eller Salmebogen.

Lægsammen (læg'samən): i Regneøvelserne det samme som Addition, modsat Trækfra (Subtraktion); et Lægsammenstykke er altsaa et Additionsstykke.

Lægter (læg'dər - ə): Pulpituret i en Kirke. Drengeægteret kaldtes Pulpituret i Thoreby Kirke, hvor i gamle Dage Drengene stod og sang, og hvor Orglet nu findes.

længe (lə'jə, læ'i): „det er længe vist“, evig vist og sandt.

lænke (lə'jgə): strikke, men forskelligt herfra, idet ved Lænkning Traaden k istedes op over Lænkestikkerne (Strikkepindene). De gamle brugte altid denne Metode.

Lænkegørn (lə'jgəjörn): tvundet Uldgarn til at strikke Strømper af. „Jeg skal ha' spundet mig noget Lænkegørn“.

Lænkestikke (lə'jgə'sdegə - ən): Strikkepind.

Lænketrøje (lə'jgə'tröə - ən): en strikket Uldtrøje.

Lænketøj (lə'jgə'töj): Strikketøj. „Jeg har da ikke mit Lænketøj med, naar jeg skal bort“.

Læp (lə'b - i,): Lap, Flig; Ørelæb.

Lærebog (lə'rəb'əw - ən): hermed mentes Balslevs Lærebog i Kristendomskundskab til Skolebrug.

læse (lə'sə): ¹⁾ læse i en Bog; „gaa op og læse“: gaa til Præsten. ²⁾ læse Ærter, pille de daarlige Ærter fra de gode. Der blev lagt et Dækken paa Bordet, og herpaa hældtes en

Bunke Ærter, hvorefter Medlemmer af Husstanden satte sig hen og frasorterede Saaærterne.

Læsekammerat (*læskåmra'd - i*): Præstekammerat ved Konfirmationsforberedelsen.

læselig (*læslø*): ¹⁾ en læselig Skrift; ²⁾ som gerne vil læse og har let derved. „Hun er en læselig Pige, men Drengen er ikke saa læselig (er tungnem)“.

Læsning (*læsne'j - ən*): ¹⁾ „Den lille gør gode Fremskridt i Læsning“; ²⁾ „Min Far gik til Læsning (∴ til Præsten) i 1859“.

Løfte (*løfdə - en*): gammelt, nu forældet Ordet for: Lygte.

Løftespandekager (*lytspå'ka'ər*): tykke Pandekager, hvis Dej er løftet (hævet med Gær).

Løjer (*løjər, lö'ər*): bruges i forskellige Vendinger om hvad der er morsomt, fornøjeligt, rart o. s. v. „Som Dreng var det Løjer at komme til Marked og køre i Karussel“. „Det er Løjer at være gift“. gøre noget for Løjer; jeg havde Løjer af at vise, hvor daarligt han spillede Kort etc.

Løkke (*løgə - ən*): Den egentlige eller ægte Rendeløkke dannes ved at slaa Halvknude med den korte Ende af Rebet eller Snoren om den lange Ende og nok trække Knuden til, men ikke stramme den, saa man kan „rende“, skubbe den lange Ende op og ned.

Maal (*mæ'əl - ə*): et godt Maal (Maaltid) Mad. Morgenmaal og Aftenmaal, saa meget Mælk der kan malkes Morgen og Aften.

maalstaaet (*mæ'əlsda'wə*): maalstaaet Mælk er Mælk, som har staaet fra den ene Malkning til den anden.

Mad (*ma - i*): „Han kan godt faa Mad“, har en god Appetit, fejler ikke noget, hvor Maden skal ned. „Kom saa ind og faa Mad“∴ kom ind og spis. „Jeg fik da baade Mad og Kaffe“, d. v. s. det fuldstændige Traktement, naar Gæstfriheden skal kaldes gennemført. „Han er ikke den daarligste, man kan lægge sin Mad i Pose sammen med“∴ ikke den ringeste Makker, man kan faa. (Talemaade).

Madamme (*madamə - ən*): Ordet bruges vist i vore Dage kun nedsættende (eller spøgende). „Det er et Par værre Madammer“∴ Kvinder der paa en eller anden Maade virker og opfører sig utiltalende og ubehøvlet.

Madfedt (*mafæd - ə*): det fra kogt Kød afskummede Fedt.

Madsuppe (*masəbə - ən*): den Suppe hvori saltet Kød og Flæsk er kogt.

magelig (*ma'lə*): Ved Siden af den almindelige Betydning (en magelig Stol; han er magelig af sig o. s. v.) bruges Ordet i mange Forbindelser i Betydningen: nok, vel, sagtens o. l. „Hør min Dreng, du kan magelig (ɔ: vist godt) hente mig min Pibe“. „Ja, jeg tænkte det magelig (ɔ: nok), det skulde gaa saadan“.

Majkat (*ma'jkad - i*): en Kat, som er født i Maj Maaned, og som paa Grund af daarlige Øjne efter Folketroen ikke kan fange Mus. „være klatøjet som en Majmaanedskat“.

makke (*magə*): arbejde med noget; lave, reparere paa noget. „Jeg har staaet og makket saa længe med denne Symaskine, men hun vil ikke makke ret“.

Makkeduse (*magədywsə - ən*): stort, plumpt, klodset Kvinde-menneske.

maksus (*magsus*): Tiltale til Katte, der er dresserede til at hoppe igennem Armene, naar man fatter sine Hænder.

malkaste (*malkasdə*): skære Tømmeret igennem efter „Mal-len“, Marven; ellers bliver det skævt.

malke (*malgə*): „Det kan ikke nytte, Koen malker, naar den spilder Mælken“. (Talemaade: hvad nytter det, man fortjener godt, naar man øder Fortjenesten bort).

Malle (*malə - i*): Marv i Knogler eller Træ.

Malt (*ma'ld - ə*): gøre Malt. have grønt Malt paa sit Loft, have unge, ugifte Døtre. Hvis en Kone lod en anden høre, at dennes Datter var „kommet galt afsted“, fik hun muligvis følgende Svar: „Pas du paa, du har jo selv meget grønt Malt paa Loftet“.

Mamelukker (*mamləgər*): løse Ærmer, som Kvinderne trak paa Armene for at skaane disse, især i Høstens Tid.

Smaastykker.

Grævlingen paa Lolland-Falster i tidligere Tider.

I et nyligt udkommet større naturhistorisk Værk læste jeg om Grævlingen: »Paa Lolland-Falster og Møen er den i de senere Aar kunstigt indført«. Denne Paastand fik mig til at stejle og til at forsøge en Undersøgelse af Spørgsmaalet.

Først saa jeg efter hos de zoologiske Forfattere i den nyere Tid. Herluf Winge skriver 1908: »Den skal heller ikke høre hjemme paa Lolland, hvor den er kunstigt indført i den nyere Tid. Prof. R. Spärck og Just Holten skriver 1928 og 1933 omtrent enslydende: Grævlingen siges at være kunstigt indført (til Loll.-F.) i nyere Tid.

Videnskabelige Institutioner, som jeg henvendte mig til, svarede alle, at der intet Fund af Grævling fra ældre Tider var gjort paa Lolland-Falster.

Ældre Forfattere hævder, at Grævlingen ikke findes paa Lolland. I Topografiske Indberetninger 1743—44 (Loll.-Falst. hist. Aarb. 1921) nævnes den kun fra Halsted Klosters Amt, hvor det hedder: »Af Ulve, Vildsvin eller Grævling er der ingen her i Amtet«, og Rhode skriver: »... Landet lider Mangel paa Skove« ... »Ulven findes ikke paa Landet, ej heller Ilderen, Brokke eller Grævlinger«.

Jeg henvendte mig derfor mundtlig og skriftlig til mange Mennesker, som kunde formodes at have Kendskab til Spørgsmaalet. Skovrider Konradsen, Søgaard, gjorde opmærksom paa, at i Boas's Forstzoologi staar: »Grævlingen er bleven indført paa Fyen saa vel som paa Lolland-Falster«, og der henvistes til Dansk Jagttidende 8. Aarg. (1891).

I denne findes en usigneret Artikel om »Grævlingens Ac-

comodationsevne«. Artiklen maa formentlig være skrevet af Redaktøren, cand. jur. C. Gowertz-Jensen, Nakskov, og det hedder her: »Grævlingen er som bekendt ikke oprindelig paa Fyen og Lolland-Falster. For godt en Snes Aar siden blev imidlertid nogle faa Par indførte til Falster, og kort efter blev et enkelt Par udsat i Kjørstrup Skov paa Lolland. Nu er den spredt over hele Lolland«.

En Henvendelse til Godsinspektør Marcher, Aalholm, skaffede Klarhed over Indførselen til Lolland, idet Godsinspektøren oplyste, at »en Skovrider Clement udsatte et Par Grævlinge i Ny-Fredsskov paa Høvænge«, og Skovfg. Johansen, Høvænge, meddelte, at afd. Godsejer Friderichsen i en gammel Jagtjournal havde skrevet: »Grævlingen er udsat paa Langebjerg 1872, købt paa Vedelsborg«.

Godsforv. Valentiner, Corselitze, skaffede gennem pens. Skovrider Nellemann Oplysning om Udsættelsen paa Falster. Skovrideren skriver, at hans Forgænger, Forstraad Rosenstand, engang de kørte i Skoven og kom til Lillesø-Stien (ud for Vejen, der fra Bregninge langs Halskov Vænge fører ind i Strandskoven), gjorde R. opmærksom paa, at han havde indført Grævlingen til Lolland-Falster og udsat den paa det Sted, omgivet af en mindre Indhegning.

Hr. Valentiner oplyser, at R. blev Skovrider i Juni 1859, og antagelig maa Udsættelsen være sket omtrent straks. Marius Lise, Kraghave, har meddelt mig, at hans Slægtning, P. Petersen Lise, Stubberup, fortalte ham, at han 1864 skød en Grævling, af hvilken han kogte Fedt til at smøre sine Støvler med i Felttoget 1864.

Hermed skulde saa være fastslaaet, at Grævlingen før ca. 1859 manglede paa vore Øer. Et Udsagn staar dog her imod, idet pens. Overjæger Schrøder, Pederstrup, fortæller, at hans Onkel, der var Forvalter paa Søholt, i ca. 1830 først paa en Jagt og senere paa en Ridetur saa et Dyr, som maatte være en Grævling. Hr. Schrøder, der var 85 Aar, var fuldstændig aandsfrisk, og hans Søn, Stationsforstander Methner Schrøder, Holeby, skrev, at han tit havde hørt denne Beretning, »men det kan dog have været et andet Kræ«.

Tilbage staar saa Spørgsmaalet: Hvorfor har Grævlingen

ikke været her før denne Tid? Og det er det ikke muligt for mig at give en rimelig Forklaring paa.

For 9—10 Tusinde Aar siden var Østersøen en Indsø, og Danmark var landfast med Tyskland og Sydsverige. Da foregik den store Indvandring af Pattedyr Syd fra. Næsten alle Danmarks nuværende Pattedyr, og deriblandt Grævlingen, indvandrede i denne Periode, »den store Fastlandstid«, og bredte sig i de følgende Tider over Landet. Klimaet var varmere end nu og fugtigt. Bebyggelsen var faatallig og spredt, saa Menneskene med deres primitive Vaaben kunde ikke betyde nogen større Fare for Dyreverdenen, saa da Landet ved Periodens Slutning splittedes af Bælter og Sunde, var Dyrelivet her saa rigt som aldrig siden. Det er derfor uforklarligt, at Grævlingen ikke skulde have levet her paa Lolland-Falster ligesaavel som i Danmarks øvrige Omraade. Men hidtil er intet Vidnesbyrd om den fremdraget af Tørvegrave eller menneskelige Bopladser, saa indtil videre ser det ud til, at Grævlingen ikke har levet her, før den for ca. 80 Aar siden indførtes til Skoven ved Falsters Østkyst.

At der ikke hidtil er fundet Beviser for Dyrets Forekomst i tidligere Tider, behøver dog ikke at betyde, at den ikke har været her. Siden Stenalderens Tid er Havet steget op over vore Kyster og har over- eller bortskyllet vore Fædres gamle Bopladser paa Lolland-Falsters Kyster, saa Jordfundene herfra er lidet talrige. Efter M. Degerbøl 1933 er her fundet af Rovdyr: I Godsted-Bopladsen: Vildkat, Ræv, Skovmaar, Odder. I Vester-Ulslev: Ræv og Skovmaar; i Lysemose: Ulv; i Vejleby: Ræv, alle fra ældre Tider.

I hele Danmark er fra gammel Tid Grævlinge fundet fra ældste Stenalder paa 4 sydsjællandske Bopladser, fra ældre Stenalder 7 Steder i Jylland og 1 paa Sjælland. Fra yngre Stenalder 1 ved Grenaa, maaske 1 fra Fyen, og fra ubestemt Fortid 7 Fund spredt over hele Landet.

Som man ser, var Materialet for 9 Aar siden saa faatalligt, at Grævlingen maa have levet mange flere Steder, end hvor den er fundet. Men for Tiden kan vi nok ikke komme længere end til at fastslaa: Der foreligger intet Vidnesbyrd om, at Grævlingen i ældre Tider har levet paa Lolland-Fal-

ster; for 200 Aar siden fandtes her ingen; den indførtes til Falster omkring 1860 og til Lolland 1872.

Idet jeg takker alle Meddelerne, maa jeg derfor standse med dette mangelfulde Resultat og haabe, at et lykkeligt Tilfælde spiller Beviset i Hænde paa en forstaaende Finder.

L. Kring.

Vor Frue Kirke i Nykøbing).*

Da der i November Maaned skulde foretages en Omregulering og Afgravning af Gaarden i E. Nobels Fabrik, benyttede man Lejligheden til at søge afdækket og opmaalt noget mere af de gamle Kirkefundamenter, som jo efter de tidligere Erfaringer maatte antages at ligge der. Resultatet skuffede ikke Forventningerne, idet det lykkedes at afdække Fundamentet til den nordøstlige Apsidemur med den udvendige Hjørnestræbepille, som afslutter Kirkens Nordside mod Øst. Beliggenheden heraf førte endvidere til Eftersøgning og Udgravning af den tilsvarende Stræbepille mod Syd. Begge Steder fandtes bevaret et lille Stykke af Kirkens Langsider, saaledes at man nu paa Grundlag af disse Fundamenters Beliggenhed og deres Bredde kan fastslaa Kirkebygningens omtrentlige Breddemaal.

Dette har, maalt udvendig paa Fundamenterne, været 11½ Meter eller 18 Alen 18". Fundamenterne er 2,0—2,1 Meter. Murtykkelsen har antagelig været ca. 1,2 m = 4 Munkesten, og selve Kirkens udvendige Bredde kan saaledes anslaaes til ca. 11 Meter = ca. 17½ Alen. Stræbepillerne har været bygget ca. 2 Alen ud fra Muren, og deres Bredde er lig Murtykkelsen. Den indvendige Bredde har været ca. 8,6 m = ca. 13 Al. 18". Kirkens Længde kan man kun skønne om, men dens Fagstørrelse (Afstanden fra Midte til Midte af Pillerne) har antagelig været ca. 5,3 m og Antallet af Fag i Længden 5 á 6. Vor Frue Kirke har dog altsaa haft Format som en Købstadkirke, og den er sandsynligvis bygget i Midten af det 13. Aarhundrede.

C. E. Dam.

*) Se Aarbog 1940 pag. 100 ff.

Frængulvet.

I lollandsk Dialekt findes et Ord »Frængulvet«. Det er Navnet paa et særligt Rum i den lollandske Landbeboelse, et Mørkekammer i Stuehuset. Det fandtes i de gamle Bøndergaard, hvor en Dør førte fra Bryggers eller Køkken ind til Frængulvet, som ikke havde Vinduer og kun kunde faa Dagslys gennem den Lysning, som kom ind, ved at Døren blev aabnet, og denne lukkedes da ogsaa helt tilbage, naar der skulde udrettes noget i Frængulvet.

Frængulvet var ikke, som man finder det nu til Dags i Nybygninger, et Rum eller Pulterkammer under Tagskraaning, det var et Værelse eller Rum, som havde fuld Væghøjde fra Gulv til Loft, i nogle Tilfælde var det dog anbragt ved Siden af Bageovnen, saa den ene Vægside havde Aabning ud over Bageovnen. Her anbragtes saa Fjersække, Uldsække og lignende, medens Gryntønder og lignende anbragtes paa Gulvet.

I Holeby gamle Skolebygning fra 1818 var Frængulvet saaledes ved Ovn og ud til Køkkenet. Det benyttedes til Pigeværelse.

I det gamle Hus i Taagense ved Nysted er Mørkekammeret beliggende mellem Køkkenet og Loen og tjener til Gennemgang til det Udskud, der fra Nordvæggen i Huset er bygget ud til Opbevaring af Suleolden og andet. Det gamle Hus i Taagense er erhvervet for Frilandsmuseet i Lyngby.

I lollandsk Dialekt er som nævnt den oprindelige Benævnelse for Mørkekammeret Frængulvet eller Fræigullet, som det i Dialekt udtales. For første Stavelses Vedkommende udtalt med samme æi-Lyd, som Ordet Dreng eller Ordet Seng udtales i lollandsk Dialekt.

Jens Wolsing.

Daabsdragter for 100 Aar siden.

I Stiftsmuseet findes flere gamle Daabsdragter, men ogsaa ude i Byerne og i Sognene findes endnu saadanne gamle Dragter for Daabshandlingen i Kirken for mere end hundrede Aar siden.

Den her afbildede Daabsdragt er syet i en Gaard her i Holeby, og det angivne Aarstal 1801 viser Dragtens Alder. Den opbevares endnu her i Sognet af Efterkommere af den samme Slægt, men har vistnok ikke været i Brug de sidste firsindstyve Aar.

Daabsdragten mangler Hue og Brystdug, som var syet af samme Stof og paasat samme Slags Pynt som Daabsdragten.

Ved Daabshøjtideligheden var Barnet i Egnen her for 100 Aar siden ikke iklædt egentlig Dragt. Foruden Svøbet og en lille Nattrøje havde det kun et stort Silketørklæde, Gudmodertørklædet, der var ternet eller enskulørt med smaa hvide Prikker. Silketørklædet lagdes udenom Nattrøjen, inden Barnet lagdes ned i Daabsdragten.

Gudmodertørklædet forblev Barnets Ejen- dom og brugtes i alle dets Barneaar til Pynteforklæde. Det gik af Mode i 1850'erne. Det kan tilføjes, at det hos Barnets Venner og vel ikke mindst hos Gudmoderen selv i nogen Grad vakte Forargelse, naar Barnets ældre Søskende eller nogle Steder endog Barnets Moder saas pynte sig med Gudmodertørklædet. — I Dialekt i Egnen her kaldtes en saadan Daabsdragt for et Kristentøj.

Vejanlæg for 100 Aar siden.

Paa Amtsvejen mødte Gaardmænd, f. Eks. fra Taagerup Sogn, til Anlæg og Udbedring af Vej ved Saksjøbing. Reglen var, at der medbragtes et Læs Samlesten til Vejen. Senere tilsagdes de til at paakøre Vejen et Gruslag. Dette toges i en Grusgrav ved Saksjøbing, hvilket ofte besørgedes af en Dreng og en kraftig Pige.

Ved Sognevejes Anlæg udmaalte Sognefogeden efter Hartkornsansættelsen et Vejstykke til hver Gaardmand eller Boelsmand. Her maatte disse først grave Grøfter; den opgravede Jord kastedes ind over Vejen. De bandt alle deres Gravesnore sammen, og Sognefogeden afsatte Grøttekanten

ved Snorene, hvorefter Arbejdet kunde begynde. Senere lagdes Sten og Grus.

Herredsfogeden synede Vejen efter endt Arbejde.

Jens Wolsing.

Præsti aa Jenfæret.

I gamle Daue va dæ in Præst i Ketinge, som hue gaat i dei sorte Skole, aa ha ku mer en sit Fadervor, ha ku osse maane ner. Ei Avten, da ha kørte fraa Nøköving, — heller fraa Sumbøj Fære — aa kom tæ »Gamleholm«, ku Hestne enne træke Vovni mer. Præsti saae saa tæ Kuski, aa ha sku staa aa Vovni aa taa de fjermer Faarjul aa, aa lægge de op i Vovni, de jore saa Kuski, aa saa kørte di viere. Da de naa jik gaat, aa Vovni enne hælte, kikked Kuski uv faa aa se, hvon de ku vaare, aa ha saa da, aa dæ løv in lille Maaed aa bar Axli paa sen jenne Skuller. Da di naade Sjøvli i Frejle, gaae Præsti Beskee tæ Kuski om aa staa aa aa sætte Jule aa ijen aa saa køre hiem; men Præsti ble tæbae.

Da Kuski va komme hiem aa hue faat sat Hestne in i Staali, løv ha, lisaa stærst ha ku, tæbaes te Frejle faa aa se, va dæ jik faa sæ. Ha saa da, a Præsti va i Fær mæ aa maane dei lille Maaed ner; men de ville enne reti løkes faa Præsti. Men saa saae Jenfæret, heller Jespænste, a de va, faadi dæ va Kristenblo i Nærheen, da Præsti hørte de, saae ha tæ Kaali, aa ha sku reie si Vej, elles va di faatavt begge to.

Kaali ville saa gaa væk, men hans Sko va sunkee saa jyft ner i Joren, aa ha enne ku faa dom op ijen, men mutte la dom bleie, aa di æ vel saa maanet ner tæliemæ Spøjelsee, faa dæ æ danne noen, dæ haa set dom sien.

Chr. Ringsing.

Fra gamle Dage.

Tiggere.

I gamle Dage var der mange, der gik ud og bad om Mad. Især naar vi havde slagtet, eller lige op til Højtiderne, saa kom der mange fattige Koner og Børn og bad om Mad.

Til Juleaften fik de en Medisterpølse og et godt Stykke Flæsk, et godt stort Stykke Sigtebrød og et Brændevinsstykke, det var Tværnippen af en rund Julekage. Der blev lagt visse Sigtebrød og visse Julekager til Side til Uddeling til de fattige. Og til Paaske kom de gerne og bad om Paaskeæg. Naar vi havde vasket og klippet Faar, kom de og bad om Uld. En Dag kom der en Dreng og bad om Mad, og det fik han ogsaa; men saa sagde han: »Det var ikke saadan, jeg gerne vilde have det. — I maa helst smøre nogle Rundtenommer med Paalæg, som jeg kan faa med i Skole i Morgen«.

»Skrive for Feber«.

I gamle Dage brugte man »at skrive for Feber«. Da jeg gik i Skole, skete det somme Tider, at Folk bad mig om at gaa ind til en »klog« Kone og bede hende om »at skrive« for »anden Dags Feber« for den og den; det kunde ogsaa være for »tredie Dags Feber«.

Og jeg gik saa derind og sagde det til hende, men hun sagde bare »Ja«, det skulde hun nok. Hun skrev det saa i Skorstenen, sagde hun; men jeg ved ikke, hvad hun skrev. Det kunde jeg ikke se, for hun skrev jo først, da jeg var gaaet. — (Meddelt af Julie Juul, fh. Abed, f. 1860, d. 1941).

Vict. Juul Petersen.

Fra Bogverdenen.

Som et Led i de Publikationer, som er fremkommet i Anledning af 500 Aaret for Gutenbergs Opfindelse af Bogtrykkerkunsten har Central-Trykkeriet, Nykøbing F. (ved H. V. Rasmussen og Oscar Pedersen) med Støtte af Nykøbing F.

Nykøbing F. Byraad udsendt et meget smukt Værk: Nykøbing F. Historisk Oversigt til Aar 1900. Bogen har intet Forfatternavn, men er udarbejdet af Centralbiblioteket væsentlig paa Grundlag af trykte Kilder. I 9 velskrevne Kapitler: Tiden før 1500, Reformations-Aarhundredet, Dronningens By 1588—1631, Svenskekrigene 1643—45 og 1658—60, Efterkrigstiden 1660—1700, Nedgangsperioden 1700—1800, Urolige Tider 1800—1835, Fremgangen 1835—1855 og Væksten 1855—1900 skildres Byens Udvikling fra Landsby og Fiskerflække ad den i Kapitlernes Overskrifter angivne Bane til 1900. — Medens Tiden indtil Slottets Salg og Nedbrydning 1767 er velkendt, fordi Slottets Historie i alt væsentligt ogsaa er Byens Historie, bringer Bogen om Nykøbing F. som værdifuldt nyt en samlet Skildring — selvstændig og vel underbygget — af Tiden fra 1700—1900: Nedgangen i det 18. Aarh. og den voldsomme Udvikling i Tiden fra 1835—1900: Interessant er det at se, hvorledes Slottets Skygge helt ned til vor Tid har hvilet over Byen. Den udvalgte Prins efterlod sig ved sin Død 1647 en Gæld paa 2000 Daler til Kirkekassen. Denne Gæld anerkendtes af Frederik d. 3., der gav Tilladelse til, at man for Beløbet opførte et nyt Taarn paa Kirken. Grunden til dette blev ogsaa lagt 1652, men da Pengene stadig ikke indgik, standsede Arbejdet af sig selv. 1752 — hundrede Aar senere — rykkede man paany Staten for Pengene, men fik det Svar, at naar man havde kunnet vente

med Taarnet i hundrede Aar, hastede det vel ikke saa stærkt. Omkring 1850 — altsaa atter et Aarhundrede senere — trængte Kirken igen haardt til Penge, og man mindede da atter om Prinsens Gæld, som Staten havde lovet at forrente med 6 pCt., og som nu med Rente udgjorde 100 Millioner Daler. Man var dog tilfreds med at modtage Kapitalen. Kirken saa naturligvis hverken Renter eller Kapital, og 1865 anlagde den derfor Sag imod Finansministeriet og krævede dette dømt til at betale den af Frederik d. 3. vedgaaede Gæld paa de 2000 Daler plus 20 Aars Renter. Et meget billigt Forlangene, skulde man mene, men Kirken tabte Sagen.

Danmarks Naturfredningsforenings Aarskrift for 1940—41 indeholder to Artikler af særlig Interesse for vore Læsere. Den første er Dr. phil. *Vilh. Lorenzen: Berritzgaard Have*. Forfatteren fastslaar, at der gennem det 18. Aarhundrede er arbejdet med flere Muligheder for et Haveanlæg, og at flere Ideer har krydset hverandre og sikkert voldt Ejerne meget Hovedbrud. Resultatet blev desuagtet et smukt Udtryk for Baroktidens Havekunst. Haven, der er anlagt i Aarene 1720—50, er 360 m lang, af samme Bredde som selve Voldstedsanlægget, men smalnende mere og mere ind for at ende i en lille Runding. Havens Sider og Rundingen markeres af smukke Lindealleer, der omfatter ikke mindre end 365 Træer. Midtfeltet har i gamle Dage været prydet med Blomster og lav Beplantning. Nu er det tilplantet med Frugtræer, som Forfatteren ønsker fjernet. Ligeledes ønsker han den Sognevej, der skiller Bygning og Have, fjernet. Der synes iøvrigt nu at være al mulig Grund til at haabe, at dette Ønske gaar i Opfyldelse. — Den anden af de omtalte Artikler redegør kort for den bekendte *Gloslunde* Vejsag, hvis Udfald blev, at Overfredningsnævnet tog den rejste Protest mod Sogneraadets Plan om at lægge en Vej gennem Præstegaardshaven til Følge. Begge Artikler — som iøvrigt hele Bogen — er smukt illustreret.

Danmarks
Naturfredningsforenings Aarskrift 1940—1941.

C. C. Haugners nylig udkomne Bog: *Lollands Oldtidsminder* er baade en smuk Bog og en læseværdig Bog. Den falder naturligt i to Dele. Første Del er en samlet Skildring

C. C. Haugner: Lollands Oldtidsminder.

af vort Lands og Folks Oldtidshistorie med særligt Henblik paa Lolland. Det er ikke Hvermands Sag at følge med i den omfangsrige Litteratur, der nu foreligger om dette Emne — man tænke blot paa Johs. Brøndsteds i Fjor udkomne Stovværk: Danmarks Oldtid I—III — derfor er der Grund til at være C. C. Haugner taknemmelig, fordi han nu i sin Bog giver os Hovedindholdet af Arkæologiens Viden om vor Oldtid. I populær Form redegøres f. Eks. for Overgangen fra Jættestuefolket til Enkeltgravfolket, der kom fra Europas Indre i Slutningen af Stenalderen. Vi hører om Bronzealderens tusindaarige Stortid og den fattige Jernalder med et Folk i Nød. Derefter skildres de skiftende Gravskikke og de Forsøg, Arkæologerne har gjort paa at trænge til Bunds i de religiøse Forestillinger, der utvivlsomt maa ligge bag Helleristninger og Solbilleder (Storhaandsguden, Frugtbarhedsgudinden, Solguden), og sluttelig omtales Danernes Erobring af Landet og Vikingetiden, fra hvilken netop de senere Aar har bragt yderst vigtige Fund (Trelleborg). — Bogens sidste Del bringer en fortrinlig og udførlig Oversigt over, hvad der endnu paa Lolland findes af Oldtidsmindesmærker. I disse Skildringer, der er ordnede sognevis henholdsvis for Vest-, Midt- og Østlolland, er ydet en virkelig personlig Indsats. — Flere Kort og et Stednavneregister øger i høj Grad Bogens Nytte.

I Anledning af Sogneraadenes og Amtsrådenes 100 Aars Jubilæum den 13. August 1941 udsendte den kendte Historiker Akademikasserer *L. F. la Cour*, Sorø, 1. Del af et meget omfattende Jubilæumsskrift: *Sogneraad og Amtsråd. Et Bidrag til den danske Landkommunalforvaltnings Historie*. Bogen redegør for Tilblivelsen af den bekendte Anordning af 13. Aug. 1841, der er Grundlaget for vort Kommunestyre. Allerede i 1835 ved den første Stænderforsamling i Roskilde fremsættes de første Forslag om et Kommunestyre paa Landet, men de tages tilbage, da det oplyses, at Regeringen selv har tænkt at fremsætte Forslag herom. Dette var allerede paa nævnte Tidspunkt udarbejdet af A. S. Ørsted, men forelagdes først i 1840 Stænderforsamlingerne i Roskilde og

L. F. la Cour:
Sogneraad
og Amtsråd.

Viborg, hvor det fik en indgaaende Behandling — saaledes blev der begge Steder nedsat Komitéer til nøjere Drøftelse af Forslaget. I disse Komitéer sad ejendommeligt nok hvert Sted kun een Bonde. Roskilde Stænderforsamling valgte hertil Selvejerbonden *Frederik Jørgensen**) (1780—1853) fra *Vindeby*. I et Brev til sin Hustru skriver han 26. Aug. 1840 herom: »... jeg skrev nok engang, at jeg kom ikke hjem før end den 21. September, og det gør jeg vist heller ikke, for det gaar gyselig sent. Vi har haft en kongelig Sag for nu i 4 Dage til foreløbig Behandling, og den kommer vist for i 2 Dage til endelig Behandling; den er om Kommunalvæsenet paa Landet, det er om Fattigvæsenet, Skole- og Vejvæsenet med meget mere, som angaar Sognene; i denne Komité var jeg med, hvor vi havde adskillige Møder uden for Forsamlingen hos Proprietær Neergaard. Vi var 9 Medlemmer i Komitéen«. — Bogen bringer iøvrigt et godt Fotografi af Fr. Jørgensen.

Selskabet for dansk Kulturhistorie, der er stiftet 1936 af en Række fremragende Videnskabsmænd, har begyndt Udgivelsen af en periodisk Publikation, i hvilken Emner af nyere dansk Kulturhistorie behandles. I Aargang 1939 læser man med Interesse Ejner Thomsens aandfulde Afhandling: *Fra Litteratus og Toldinspektør Peder Horrebow Hastes Stambog (1793—1818)*, blandt hvis Bidragydere vi finder *Aastrup-præsten Jens Hansen Smidth*, der iøvrigt 1835, fire Aar efter Hastes Død, udgav et Bind Digte af denne sin Ungdomsven.

Paa Dansk historisk Fællesforenings Foranstaltning er udsendt: *Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh. med Tekstlæsninger udgivne ved Holger Hjelholt*. Hæftet er en udmærket Vejledning i Læsning af gotisk Skrift og af stor Værdi for enhver, der vil foretage Arkivstudier. — Nogle Skriftprøver fra Falster Nørre-Herreds Tingbog 1633—37 og Falsters Sønder-Herreds Tingbog 1653—56 har formentlig særlig Interesse for vore Læsere.

Det ligger i denne Forbindelse nær at nævne et andet

*) Om Fr. J. se iøvrigt Aarvog 1923, pag. 15 ff.

Kulturmin-
der, udgivet
af Selskabet
for Dansk
Kultur-
historie.

Holger
Hjelholt:
Skriftprøver.

nylig udkommet Hæfte, der tjener samme Formaal, nemlig
 Anna Elise *Møldrup: Gotisk Skrift. Vejledning i Læsning af*
Møldrup: Kilder til Slægtsforskning. — De to Vejledninger supplerer
 paa udmærket Maade hinanden.

Næsgaards-
 bogen 1940.

I Næsgaardsbogen for 1940 har *Axel Petri* skrevet en meget læseværdig Artikel: *Foreløbig Meddelelse om Undersøgelser vedrørende Borrehusets Beliggenhed ved Grønsund Færgested paa Falster m. m.* Forfatteren fastslaaer indledningsvis, at det fra Marie Grubbes Historie bekendte Borrehus maa have ligget i Nærheden af Færgegaarden og ikke — som af Severin Kjær o. fl. antaget — paa Borreknolden. Det fastslaaes endvidere, at Borrehuset er opført 1705—06, og at det er nedbrændt allerede 1731. — En i 1940 afdækket Hustomt betegner maaske Stedet, hvor Marie Grubbe i 1718 endte sine Dage. Forfatteren haaber gennem yderligere Arkivundersøgelser at kunne komme til Bunds i Sagen, og i saa Fald vil en nærmere Redegørelse fremkomme her i Aar-bogen.

I Anledning af Hundredaarsdagen for forlængst afdøde Forstander paa Næsgaard *Albert Philip la Cour's* Fødsel den 9. Dec. 1841 har hans Datter *Rebekka la Cour Madsen* udgivet *Et Slægtsminde*, en meget smuk og særdeles interessant Skildring af sine Forældre og deres Livsgerning. Medens Faderen var fuldblods Jyde, var Moderen — skønt født i Ringkøbing og opvokset i Middelfart — ved Slægtskabsbaand stærkt knyttet til Falster, idet hun var Datter af Lægen Jens Peder Blicher i *Gunstev*. — Da Tesdorpf i 1869 havde købt *Sædingegaard*, blev *la Cour*, der tidligere havde været Underforvalter og Forvalter paa henholdsvis *Gedsergaard* og *Ourupgaard*, Bestyrer af denne da meget forsømte Gaard og udførte her et smukt Stykke Arbejde, inden han i Foraaret 1877 blev Forstander paa *Næsgaard*. Medens hans Virke her er almindelig kendt, bringer Bogen en Række interessante Oplysninger om Sædingegaardtiden, Morsomt er saaledes følgende lille Træk: Ægteparret *la Cour*, der var meget kirkeligt interesserede, havde løst Sognebaand fra deres Sognepræst Trojel i Sædinge til Pastor Løve i Fuglse (forøvrigt

Rebekka
 la Cour
 Madsen: Et
 Slægtsminde

som de første Sognebaandsløser i Lolland-Falsters Stift), men dette forhindrede dem ikke i ofte at høre Pastor Christiani i *Nysted*. Det gav Biskop D. G. Monrad Lejlighed til nedenstaaende Bemærkning til la Cours Slægtning, Pastor Barfod i *Vaabensted*: »Deres Slægtninge paa Sædingegaard er snart en historisk Mærkværdighed, de løser Sognebaand fra en Præst til en anden og hører en tredje!«

Rebekka la Cour Madsens Bog, der kan anbefales enhver, der interesserer sig for Lolland-falstersk Personalhistorie, er iøvrigt tilknyttet hendes Mands, *J. Kr. Madsens, Bog: En dansk Landmandsgerning. Et Hundreaarsminde for Forstander Albert Philip la Cour, Næsgaard*. Bogen, der er udarbejdet paa Grundlag af la Cours meget udførlige landøkonomiske Optegnelser i Tiden fra 1862 til hans Død 1906, fremkommer som Særtryk af en Afhandling af Næsgaardsbogen 1941, som ligeledes bringer historisk værdifulde Skildringer af nylig afdøde Forstander H. J. Rasmussen.

J. Chr. Madsen:
En dansk Landmandsgerning.

Næsgaardsbogen 1941.

N. Clausen-Bagge skildrer i *Grundtvigske Banebrydere* to af Biskop P. O. Boisens mange Sønner, af hvilke ikke mindre end 6 blev Præster. Et smukt Billede tegnes af Lars Nannestad Boisen (1803—1875), der blev sin Faders Eftermand som Sognepræst for *Vesterborg* og *Birket*, og hvis Liv og Gerning blev til stor Velsignelse først og fremmest for hans egen Slægt, men sikkert ogsaa for adskillige andre. Mærkværdigt nok synes Grev C. D. Reventlow, der havde Kaldsretten, at have næret Betænkelighed ved at kalde ham til Embedet. En anden af Bogens 20 Skildringer er helliget Broderen Frederik Engelhart Boisen (Budstikkebojsen).

N. Clausen-Bagge:
Grundtvigske Banebrydere.
20 korte Skildringer.

Forpagter *Chr. Sonnes* bratte Død i U. S. A. i 1941 har paany gjort hans i 1938 udsendte Erindringer »*Min Livsmelodi*« aktuel.

Chr. Sonne:
Min Livs melodi.

Væsentlig paa Foranledning af E. Tesdorpf kom Sonne i 1889 til Lolland, hvor hans Virke indtil 1919 kom til at sætte sig dybe Spor. 1889—1907 var han Forpagter af *Knuthenborg* Avlsgaards ca. 600 Tdr. Land. Til denne Forpagtning knyttedes 1899 Forpagtningen af *Grængegaard* med 120 Tdr. Land. Ved Lensgreve Eggert Knuths i 1907 indtræ-

dende Myndighedsalder ophørte Forpagtningen paa Knuthenborg, men forinden havde Sonne forpagtet *Rosenlund* med 750 Tdr. Land. I Aarene 1905—07 drev han saaledes ikke mindre end 1500 Tdr. Land af Lollands Jord. Chr. Sonnes Erindringer giver et interessant Indblik i mange lollandske Forhold, der nu er blevet Historie. Han var saaledes stærkt medvirkende til Oprettelsen af Maribo Sukkerfabrik 1897, der var tænkt som Landmændenes egen Fabrik, men som faa Aar senere overgik til de danske Sukkerfabrikker. Ogsaa i Oprettelsen af A/S C. A. Qvade & Co., A/S Grængegaardens Teglværk samt A/S Høleby Dieselmotorfabrik tog han Del, ligesom Fabrikken Ota startedes paa hans Initiativ. — Endelig kaster Bogen et interessant Lys over politiske Forhold paa Lolland-Falster i Aarene fra 1902 til 1918, da Sonne med et endnu erindret Foredrag »Politiske Afskedsbetragtninger« trak sig tilbage fra politisk Virksomhed her i Landsdelen.

Asger Karstensen: Ogsaa et andet Memoireværk: *Asger Karstensen: Et Liv i Politik* omtaler politiske Forhold paa Lolland-Falster. Forfatteren er Søn af Sønderjyden Jens Karstensen, der 1882 blev Præst i *Taars*. Bogen giver et levende Indtryk af, at de politiske Bølger i Provisorietiden gik meget højt i det konservative Guldborgland. — 1918—20 var Forfatteren Folketingsmand for Saksøbing- og Maribokredsen. Ogsaa disse Aar var en bevæget politisk Periode, hvor det stundom gik livligt til paa Vælgermøderne. Bogen opfrisker en hel Del af disse Aars morsomme Vælgermøder-Anekdoter, der i politiske Kredse vil blive læst med et genkendende Smil.

Helene Strange: *Helene Strange* har nu med *Den sidste Sværke* afsluttet sin store vestfalsterske Hjemstavnskildring om Sværkeslægten. I alt 8 Bind med ca. 2300 Sider omfatter dette imponerende Arbejde, der skildrer falstersk Bondeliv fra ca. 1700 til Tiden efter Verdenskrigen. Helene Stranges meget læste Sværke-Bøger vil utvivlsomt blive staaende som et Monument i den danske Hjemstavnsdigtning.

Aarsberetning

Paa Lolland-Falsters historiske Samfunds Generalforsamling den 28. November 1941 i Nykøbing F. aflagde Formanden, Stiftamtmand Greve *Reventlow*, Beretning for Aaret 1940—41:

Trods urolige Tider og dermed følgende Dyrtid har vor Forening i 1940—41 fortsat sit Virke efter den i tidligere Aar fastlagte Linie.

Den oprindelige Plan for Møderne i Sommeren 1940 sloges dog ganske i Stykker af Begivenhederne omkring den 9. April. Alligevel lykkedes det at faa arrangeret et Møde paa Bønned Ruin med Museumsinspektør, Mag. *V. Hermansen* fra Nationalmuseet som Taler. Trods det ret sene Tidspunkt paa Sommeren — den 8. September — og trods Trafikvanskeligheder blev Mødet dog særdeles velbesøgt. Efter Mag. Hermansens Foredrag gav Viceinspektør *L. Kring*, Nykøbing F., en Række interessante Oplysninger om Stedets egenartede Plantevækst.

Til sædvanlig Tid udsendtes Aarbogen — den 29. i Rækken. Skønt de høje Trykkeripriser egentlig opfordrede til Nedsækering, blev Bogen desuagtet paa 11 Ark mod de planlagte 9—10. Det skyldes først og fremmest den ikke forudsete Artikel om afdøde Amtsforvalter Holck, men det skyldes ogsaa den Omstændighed, at Redaktionsudvalget til Stadighed ligger inde med en lang Række velegnede Manuskripter, som det ikke har været muligt at skaffe Plads til i de foregaaende Aarbøger. Siden da er Priserne paa Tryksager iøvrigt steget yderligere. En Indskrækning bliver derfor nødvendig, og vi maa altsaa bede vore Forfattere væbne sig med Taalmodighed.

Af Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, er endnu kun udkommet 2 Hæfter, nemlig 2. Del, Hæfte 1—2, omfattende Tiden 1250—1290. I Fjor meddelte vi, at Hæfterne først vilde blive tilstillet Medlemmerne, naar Rækken var sluttet. Da det imidlertid kan se ud til, at det har lange Udsigter med Værkets Afslutning, vil de hidtil udkomne Hæfter blive tilstillet Medlemmerne sammen med Aarvog 1942. Medvirkende Aarsag hertil er ogsaa den glædelige Kendsgerning, at vort Medlemstal i de senere Aar har været stadigt stigende, hvorfor det senere vilde være os umuligt at skaffe nye Medlemmer de først udkomne Hæfter. Iøvrigt kan det ikke nægtes, at Hæfterne foreløbig har været en Skuffelse. Det lokale Stof — Hæfterne omfatter Fyen og Lolland-Falster, der dengang udgjorde eet Stift — er endogsaa meget sparsomt.

Vore Bestræbelser for rundt om i vor Landsdel at rejse Mindestene for historiske Personer og Begivenheder har — af økonomiske Grunde — ikke kunnet fortsættes i det svundne Aar. Vi har dog paa Bønnen Ruin paa Nordfalster bekostet opsat en af Nationalmuseet udarbejdet stor og smuk Grundplan over den gamle Borg, ligesom vi ved Forhandling med Stedets Ejer har opnaaet bedre Adgangsforhold for interesserede Besøgende. Vi takker i denne Forbindelse Gaardejer J. P. Strange for udvist Velvilje.

Som før nævnt er Medlemstallet gaaet smukt frem i det forløbne Aar, nemlig fra 784 til 813. Alligevel har det ikke kunnet undgaas, at Aaret har givet et efter vore Forhold betydeligt Underskud. Vi har derfor i Aar dobbelt Grund til at takke for en Række Tilskud. Vi takker saaledes Amtsrådet, Det Classenske Fideicommis, Lollands Spare- og Laanebank, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Landmandsbanken, Nykøbing F., og Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov.

Det løbende Regnskabsaar — med yderligere Prisstigninger paa Papir og Bogtrykarbejde — maa nødvendigvis ogsaa give Underskud. Vi vil derfor gerne opfordre vore Medlemmer til lejlighedsvis at virke for øget Tilgang af Medlemmer. Indmeldelse sker ved Henvendelse til Kassereren. Send blot et Brevkort, saa følger Medlemskort og sidst udsendte Aarbog omgaaende for den beskedne Sum af 3 Kr. plus Porto. Jo flere Medlemmer vi faar, desto bedre er vi i Stand til at røgte vor Hovedopgave: Udsendelsen af en fyldig og smukt udstyret Aarbog.

Kassereren, Lærer *Svend Jørgensen*, fremlagde derefter Regnskabet (se omstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgte Stiftamtmand Greve *F. Reventlow*, Nykøbing F., Førstelærer *A. H. Bendsen*, Bandholm, Lektor Frk. *Henriksen*, Nakskov, og Viceinspektør *L. Kring*, Nykøbing F. Revisorerne, Direktør *V. Knudsen*, Maribo, og Amtsforvalter *O. E. Sonne*, Maribo, genvalgte ligeledes.

Uddrag af Regnskabet 1940—41:

<i>Indtægt:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgift:</i>	Kr. Ø.
Formue $\frac{1}{4}$ 1940	5609 42	Administration	894 43
Renter	239 20	Aarbøger	3414 60
Tilskud	830 00	Møder	382 91
Medlemsbidrag	2875 43	Mindestene o. l.	25 00
Salg af Aarbøger	187 44	Andre Udgifter	20 00
Indkommet ved Møder..	11 50	Formue $\frac{31}{3}$ 1941	5067 30
Andre Indtægter	51 25		
	9804 24		9804 24

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1941)

Arkitekt John Ramsing, Nakskov.
 Fru Ellen Rasmussen, Sundeved-
 gaard, Nr. Alslev.
 Parcl. Chr. Lolle, Grænge.
 Inspektør Ahrnung, Fuglsang, Flin-
 tinge.
 Parcl. Henrik Ploug, Hummingen,
 Gloslunde.
 Gdr. Hans Ploug, Søborg, Rødby.
 Agent K. V. Harlou, Rødby.
 Politimester Evald, Rødby.
 Købmand Andreas Larsen, Rødby.
 Bogholder M. Jacobsen, Rødby.
 Damefrisørinde Fru Elisabeth Peter-
 sen, Horbelev.
 Gdr. E. Strange, Sdr. Alslev.
 Toldopsynsmand C. Skytte, Grøn-
 sund.
 Bankdirektør M. Mikkelsen, Rødby.
 Gdr. L. P. Pedersen, Nebbelunde.
 Landbrugskandidat Ulrik Krogh,
 Christianssæde.
 Ingeniør, cand. polyt. Axel Petri,
 København.
 Frk. Thora Damgaard, Ønslev.
 Landmand Ejler Petersen, Rørbæk.
 Sognepræst Klitgaard-Sørensen,
 Slemminge.

Lærer H. Kristiansen, Kraarup.
 Gdr. Chr. Bruhn, Rørbæk.
 Mejeribestyrer Erik Poulsen, Slem-
 minge.
 Lærer Birger Isaksen, Slemminge.
 Lærer Mathiassen, Slemminge.
 Gdr. Chr. Nielsen, Udstolpe.
 Gdr. Evald Pynt, Udstolpe.
 Gdr. Chr. Romme, Udstolpe.
 Førstelærer Carl Jensen, Soesmarke.
 Repræsente. Carl B. Jensen, „Granly“,
 Sædinge.
 Købmand Sofus Poulsen, Rødby.
 Lærer Andersen, Karleby.
 Mejeribestyrer Oskar Andersen,
 Hjortebjerg.
 Statshusmand Marius Madsen,
 Karleby.
 Gdr. N. J. Jørgensen, Eged.
 Købmand Jørgensen, Horreby.
 Uddeler R. Pedersen, Horreby.
 Mejeribestyrer Andersen, Horreby.
 Statshusmand Herman Nielsen,
 Horreby.
 Forstander Gertsen, Nr. Ørslev.
 Gdr. Hans Kimer, Hullebæk.
 Gdr. Jørg. Carstensen, Nr. Ørslev.
 Gdr. Carl Winther, Nr. Ørslev.

Parcl. Carl Mortensen, Nr. Ørslev.
 Parcl. Chr. Buch, Nr. Ørslev.
 exam. jur. K. H. V. Hegelund, Gen-
 tofte.
 Sognepræst A. Søgaard-Hansen,
 Rubbelykke.
 Sognepræst Albrechtsen, Errindlev.
 Sognepræst Boysen, Askø.
 Dyrlæge V. Jul. Hansen, Thoreby.
 Gdr. A. Nielsen, Rixø, Rødby Havn.
 Snedkermester Emm. Jørgensen,
 Rødby.
 Direktør Mollerup, Nykøbing F.
 Direktør A. Wilken Pedersen, Ny-
 købing F.

Gdr. Svend Christensen, RødbyMark.
 Lærer Svend Jensen, Horslunde.
 Hotelejer Aage Kirkegaard, Band-
 holm.
 cand. mag. Niels Holtse, Kongens
 Lyngby.
 Urmager E. Errebo, Maribo.
 Skolebestyrer A. Bjerger, Maribo.
 Musiker Johs. Jensen, Nykøbing F.
 Propr. Svend Olsen, Aalstrup.
 Gdr. Alfred Strate, Bjerremark,
 Rødby.
 Skovrider Bang, Ourupgaard.

Tidligere Aarbøger m. m.

Ved Henvendelse til Samfundets Kasserer, Lærer Svend Jørgensen, Toreby pr. Søllested, faas:

Aargangene 1913—1940 (med Undtagelse af 1913, 1915, 1916, 1917 og 1920, der er udsolgte) à	Kr. 1,00
Aargang 1941.....	— 2,00
Norvin, William: Kilder og Hjælpe midler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I-II	— 1,00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi.....	— 0,50
Beretning om Hjemstavnskursuset paa Søllested Højskole 1926.....	— 2,00
Jørgensen, J., og Ussing, H.: Lollandsk Landsbyliv.....	— 2,00
Hjelholt, H.: Falsters Historie I-II (Kun ganske faa Eksemplarer til Rest).....	— 10,00
Haugner, C. C.: Maribo Historie I-II.....	— 7,00

Ovenstaaende Tilbud gælder *kun* for Samfundets Medlemmer.

Vore Medlemmer kan til Favørpris erhverve:

C. C. Haugner: Lollands Fortidsminder, 5,00 Kr. (Bogladepris 7,00 Kr.). Henvendelse til Forfatteren (Postkonto 83344).

Holger Hjelholt: Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh. med Tekstlæsninger, 2,75 Kr. (Bogladepris 4,75 Kr.). Henvendelse til Dansk historisk Fællesforening, Askov pr. Vejen (Postkonto 20185).

Tidsskriftet *Fortid og Nutid* udgivet af Dansk historisk Fællesforening, 2,50 Kr. aarlig (Bogladepris 5,00 Kr.).